

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště historické sociologie

Bc. Olga Hrabaňová

Vliv přítomnosti lázní na kulturní život v obci

Případová studie městysu Lázně Toušeň

Diplomová práce

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Bohuslav Šalanda, CSc.**

Praha, 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 17. 6. 2019

.....

Bc. Olga Hrabaňová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu doc. Šalandovi za jeho cenné rady a trpělivost při vedení práce. Dále můj vděk patří panu dr. Králíkovi za poskytnutí rozhovoru a materiálů pro práci, stejně jako všem dalším pamětníkům, kteří byli tak laskaví a podělili se se mnou o svá vyprávění. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat Jakobovi Novotnému za jeho četné upomínky a konzultace, které byly mnohdy náhodné, avšak velmi přínosné.

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se věnuje tématu kultury na lázeňském maloměstě, kterou zkoumá v rámci případové studie městysu Lázně Toušeň. Téma je v teoretické části práce zasazeno do kontextu sociologie města. V této části se práce věnuje především otázkám jak lze město vymezit proti vesnici, zda existují přechodné oblasti mezi oběma typy sídel a jaké urbanizační procesy mohou na venkově probíhat. V další kapitole teoretické části se práce zaměřuje na lázeňství jako takové, jeho historii a kulturní a sociální specifika. V empirické části, samotné případové studii, se práce zabývá městysem Lázně Toušeň a jeho lázněmi, konkrétně pak tím, jaký zde probíhal kulturní život mezi roky 1968 - 1989. Studie se věnuje i tématům jako jaký je rozdíl mezi kulturním a komunitním životem v obci v období normalizace a dnes a jak je ovlivněn specifika Toušeň. Dále se zabývá i denním životem v lázních, organizací a finanční stránkou kulturních akcí nebo rolí kulturních referentů. Výzkum probíhal metodou polostrukturovaných rozhovorů s pamětníky a byl doplněn o práci s prameny a sekundární literaturou. Práce má za cíl předložit studii o kulturním životě v lázeňském městyse v době normalizace, který bude představen z pohledu pamětníků i z dostupných pramenů. Práce by zároveň měla být příspěvkem k sociologii malého města.

Abstract

The topic of this diploma thesis is a cultural life in small spa towns, specifically presented on a case study of town Lázně Toušeň. In the theoretical part of the thesis the topic is incorporated into urban sociology and the thesis focuses on questions such as what is the difference between a city and a village, are there any transitional areas and what kind of urbanization processes can occur in the countryside. In the second chapter of the theoretical part the main focus of the thesis lies with spas, their history and cultural specifics. In the empirical part, the case study itself, the thesis looks into the town of Lázně Toušeň and its spa, specifically on the cultural life in the town between the years 1968 - 1989. The study focuses on topics such as what is the difference between cultural and community life in the town during normalization period and present day and how are they influenced by the specifics of Toušeň. The study also covers the topics of daily life in the spa, the organizational and financial side of the cultural events or the role of the “cultural officers”. The research was based on semi structured interviews with contemporary witnesses and was complemented by historical sources and secondary literature. The objective of the thesis is to bring a study of cultural life in a small spa town during the normalization period presented from the point of view of contemporary witnesses as well as from historical sources. The thesis should also be a contribution to the sociology of small towns.

Obsah

Úvod	9
1. Metodologie	12
1.1 Orální historie	12
1.2 Ostalgie	13
1.3 Rozhovory	14
1.4 Práce s prameny	16
2. Teoretická východiska výzkumu	17
2.1 Kořeny sociologie města	17
2.1.1 Chicagská škola urbánní sociologie	18
2.2 Sociologie města v českém a československém prostředí	19
2.3 Město v pracích sociologů	20
2.3.1 Sociologie města Arnošta Inocence Bláhy	21
2.3.2 Město a vesnice v sociologii Zdeňka Ullricha	24
2.3.3 Bohuslav Blažek a jeho pojetí venkova	25
2.3.4 Sociologie města za hranicemi Československa	27
2.3.5 Střední město v Americe: Middletown manželů Lyndových	29
2.4 Život a dílo Jiřího Musila	30
2.4.1 Musilova sociologie města	32
2.4.2 Maloměsto a (r)urbanizační procesy	34
2.5 Shrnutí	36
3. Sociologie lázeňského města	37
3.1 Stručná historie lázeňství	37
3.1.1 Lázně od starověku po středověk	38
3.1.2 Zlatý věk (českého) lázeňství	40
3.1.3 Lázeňské procedury	41

3.2 Lázeňská kultura a kultura v lázních	41
3.2.1 Společenský život v lázních	42
3.2.2 Lázně a hudební tradice	43
3.2.3 Lázeňská estetika	44
4. Případová studie - městys Lázně Toušeň	45
4.1 Historie obce	45
4.1.1 Středověká Toušeň a Karel IV.	46
4.1.2 Toušeň v novověku	47
4.2 Historie toušeňských lázní	48
4.2.1 Slatinné lázně	49
4.2.2 Lázně v neklidném 20. století	50
4.2.3 Lázeňská kolonáda	52
4.3 Lázně Toušeň: mezi městem a vesnicí	54
4.3.1 Lázně Toušeň z pohledu sociologie města	54
4.3.2 Lázně Toušeň ve studii Českého statistického úřadu	56
4.4 Život a kultura v toušeňských lázních	57
4.4.1 Pamětníci	58
4.4.2 Jak to tenkrát chodilo - pobyty v lázních, jejich pravidla a průběh	60
4.4.3 Organizace a financování lázeňských pobytů	60
4.4.4 Denní režim v lázních	62
4.5 Organizace lázeňských kulturních programů za doby normalizace	63
4.5.1 Kulturní politika za normalizace	64
4.5.2 Kulturní referentky a organizace Pragokonzert	65
4.5.3 Jak to fungovalo: pohled zpěvačky	66
4.5.4. Financování lázeňské kultury	67
4.5.5 Kulturní programy v Toušeni	69
4.5.6 Hudebníci v Lázních Toušeň	71

4.5.7 A co na to místní?	72
4.6 Ze vzpomínek narátorek: lázeňáci a místní	73
4.6.1 Sportovci v Toušeni	74
4.6.2 Kdo všechno ještě jezdil do Toušeně	77
4.7 Proměny života v Toušeni před a po roce 1989	79
4.7.1 Současná situace v lázních	80
4.7.2 Kultura v Lázních Toušeň dnes	81
4.7.3 Život v obci dříve a dnes	82
Závěr	86
Seznam literatury	89
Seznam příloh	97
Přílohy	98

Úvod

Lázeňství je fenomén, který dalece překračuje svou primární funkci pouhé léčby těla. Návštěva lázní je společenskou událostí, příležitostí k relaxaci a ke změně prostředí, k setkání s novými lidmi a v neposlední řadě i šancí rozšířit si kulturní obzory. Lázně neovlivňují pouze životy svých pacientů a zaměstnanců, ale mají vliv i na další život v obci, na její obyvatele i jiné návštěvníky. Ačkoliv se z naší společnosti již vytratila představa návštěvy lázní jako příležitosti zazářit a dát na odív svůj majetek a postavení, případně jako možnosti ocitnout se na určitou dobu mezi společenskou smetánkou, stále je vnímána jako čas pro odpočinek a pro příjemné zážitky na těle i na duchu. V České republice patří mezi nejznámější lázeňská města tzv. „lázeňský trojúhelník“, tedy města Karlovy Vary, Františkovy Lázně a Mariánské Lázně na západě Čech, ale mimo ně lze na našem území najít celou řadu větších i menších lázní, které již po desetiletí poskytují pacientům úlevu a dalším návštěvníkům místo k relaxaci. Mezi takové patří i malé lázně v Toušeni.

Do Lázní Toušeň, poklidného městyse na soutoku řek Labe a Jizery, jezdí lázeňští hosté již více než 150 let. Slatinné lázně, jejichž přítomnost je od 1.5.1991 reflektována i v samotném názvu obce,¹ sem přilákají v současné době přibližně 1 500 pacientů ročně.² Kromě nich do obce často zavítají i turisté, cyklisté či rybáři, které krajina polabské nížiny přitáhne svým klidem a možnostmi vyžití. Zatímco v současné době má Toušeň charakter téměř spícího lázeňského městečka, případně za pěkného počasí zastávky pro osvěžení během sportovních výkonů projíždějících návštěvníků, v předchozích dekadách zde bujel společenský a kulturní život mnohem silněji. Bylo tomu tak především díky tomu, že místní lázně fungovaly v období tzv. normalizace jako místo, kam přijížděly vystupovat tehdejší hvězdy československého uměleckého nebe, kde bylo možné vyrazit na taneční zábavu s olympioniky nebo díky němuž se místní obyvatelé s „lázeňáky“ přátelsky zdravili na ulici.

Tato diplomová práce je koncipovaná jako příspěvek k sociologii malého města. Jejím cílem je předložit případovou studii o životě a kultuře v lázních v Toušeni v období mezi lety 1968 - 1989, která bude zasazena do teoretických konceptů sociologie města. První kapitola práce je metodologickým úvodem, který popisuje zvolenou metodologii a práci s prameny a

¹ Lázně Toušeň. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2019-06-03]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Lázně_Toušeň

² Výroční zpráva 2017 Nemocnice Na Bulovce. Nemocnice Na Bulovce [online]. [cit. 2019-06-03]. Dostupné z: http://bulovka.cz/wp-content/uploads/2018/07/2018_04_08_VZ_2017_komp.pdf

se získanými daty z rozhovorů s pamětníky. Ve druhé kapitole se zabývám sociologií města, představuji její kořeny a především její podobu v českém prostředí, a to v teoriích několika předních odborníků od počátku 20. století dodnes. Stručně se poté podívám i na to, jak se tento obor vyvíjel za hranicemi Česka, respektive Československa. Ve třetí kapitole se věnuji historii lázeňství a kulturnímu a společenskému životu v lázeňských městech, čímž si připravuji rámec, do něhož zasadím následující případovou studii a na jehož základě mohu studovat konkrétní aspekty lázeňského života v Toušeni ve vztahu k lázeňství obecně.

Čtvrtá kapitola, tedy výzkumná část práce, je pojata jako případová studie městysu Lázně Toušeň. Hendl k případovým studiím píše: „[Jde v nich] o detailní studium jednoho případu nebo několika mála případů. Zatímco ve statistickém šetření shromažďujeme relativně omezené množství dat od mnoha jedinců (nebo případů), v případové studii sbíráme velké množství dat od jednoho nebo několika málo jedinců. V případové studii jde o zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti.”³ Ve studii vycházím z dostupných pramenů, sekundární literatury a především z rozhovorů, které mi za tímto účelem poskytlo sedm pamětníků. Studie je rozdělena do několika tématických podkapitol, v nichž se věnuji různým oblastem života v lázeňském městečku především v období normalizace, ale i s nevyhnutelným přesahem do minulosti a do současnosti.

Při rozhovorech a při zpracování literatury jsem si kladla několik výzkumných otázek. Tou první, která stála na počátku této práce, bylo, zda a případně jak ovlivňovala přítomnost lázní kulturní život v obci. Jak jsem nicméně poměrně záhy zjistila, lázně sice do městysu přitahovaly celou řadu umělců, ale mezi místními obyvateli o tyto kulturní akce příliš velký zájem nebyl. Na vině mohla být nepříliš dobrá propagace či dojem uzavřené lázeňské společnosti, kam se člověk „zvenčí“, pokud neměl v lázních příbuzné či pokud mu někdo z organizátorů přímo neřekl, nijak zvlášť nehrnul, ačkoliv výjimky se samozřejmě našly a kultura v lázních byla otevřena všem. Z tohoto důvodu jsem musela výzkumné otázky i téma celé práce mírně upravit.

Za hlavní výzkumnou otázku jsem tedy zvolila to, jak vypadal kulturní život v lázních v Toušeni v období normalizace, konkrétně mezi lety 1968 - 1989. Na toto období jsem se zaměřila jednak proto, že si pamětníci právě na tuto dobu vzpomínali nejlépe, a dále také z důvodu nedostupnosti či jen mála dohledatelných pramenů či sekundární literatury, které by k dřívějšímu období podávaly dostatek informací. Pro zasazení do kontextu a pro větší

³ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. Praha: Portál, 2008, str. 102.

kontinuitu práce jsem zpracovala i některé dostupné informace ke kultuře v Toušeni v době předcházející i následující zvolené období. V souvislosti s teorií sociologie města jsem si dále kladla otázku, zda je Toušeň spíše městem, nebo vesnicí, potažmo jaké charakteristiky těchto dvou oblastí jí odpovídají. S tím souvisí i otázka, jak ovlivnila specifčnost Toušeně každodenní i kulturní život v místních lázních v období normalizace. Pro komparaci jsem se poté zajímala o to, jaký je kulturní a komunitní život v obci dnes.

V rámci polostrukturovaných rozhovorů s pamětníky jsem si vytyčila několik témat, o kterých jsem se chtěla dozvědět více. Těmito tématy byly: organizace a financování lázeňských pobytů v období normalizace, denní režim v lázních v období normalizace, organizace a financování kulturních programů v lázních v období normalizace, podoba lázeňských kulturních programů v období normalizace, slavní návštěvníci (umělci, sportovci), pohled místních obyvatel na lázně a lázeňské hosty, osobní vzpomínky pamětníků na lázeňské návštěvníky, současný život a kultura v Toušeni. Na některá z těchto témat jsem se narátorů doptávala, o dalších z nich vyprávěli sami i bez mého vyzvání. Jejich výpovědi byly hlavním zdrojem odpovědí na mé výzkumné otázky.

Mou primární motivací pro výběr tohoto tématu práce byl můj osobní vztah k Toušeni. Pochází odsud část mé rodiny z matčiny strany a v dětství jsme zde se sestřenicí a bratrancem trávili prázdniny u babičky a dědečka. Vzhledem k tomu, že oba moji prarodiče i v důchodovém věku stále v lázních pracovali, jsem jako malá měla příležitost lázně navštěvovat, dostat se do různých prostor nebo si vyzkoušet některé procedury. Dále jsem slyšávala vyprávěné mé maminky o tom, jaké to bylo vyrůstat v lázních, a mé pratety, která vzpomínala, jak do Toušeně jezdila koncertovat. Svou roli sehrál i fakt, že se znám s panem dr. Králíkem, místním kronikářem a člověkem velmi činným, pokud jde o různé kulturní akce v městysu, který mi byl ochoten poskytnout potřebné materiály a informace, případně zprostředkovat další kontakty na pamětníky.

1. Metodologie

Pro empirickou část této diplomové práce mi zdrojem dat byly polostrukturované rozhovory s pamětníky. Jak uvádí Miroslav Disman, „posláním kvalitativního výzkumu je porozumění lidem v sociálních situacích.”⁴ Pro rozhovory a jejich následnou interpretaci jsem využila orálněhistorický přístup. Tuto metodu jsem si zvolila, protože mým cílem bylo především porozumět tomu, jak život a kultura v lázeňském městečku v období normalizace vypadaly, jak fungovaly některé praktické aspekty lázeňského života v kontextu doby a dále pak na základě vyprávění pamětníků vykreslit osobní vzpomínky a zážitky osob, které mají k toušeňským lázním vztah. Kvalitativnímu výzkumu předcházela i jej poté doplňovala práce s prameny a sekundární literaturou, nezbytnými pro to, abych se obeznámila s dobovými reáliemi a informacemi o Toušeni a lázních, na jejichž základě jsem pak mohla klást narátorům doplňující otázky.

1.1 Orální historie

Miroslav Vaněk a Pavel Mücke v publikaci *Třetí strana trojúhelníku* definují orální historii následovně: „Jedná se o řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.”⁵ Tato kvalitativní výzkumná metoda, používaná v řadě humanitních disciplín včetně sociologie a historie, reflektuje tzv. malé dějiny, individuální prožitky osob i rozměry každodenního života lépe než klasické (sociální, hospodářské, vojenské, politické atp.) dějiny a je charakteristická svým demokratizujícím pojetím dějin.⁶ Zachycuje individuální prožitky a vzpomínky jedinců a dovoluje badatelům

⁴ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000, str. 289.

⁵ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011, str. 8.

⁶ Vaněk a Mücke k tomuto pojmu uvádí následující: „V jistém smyslu je možné považovat slovní spojení „demokratické dějiny“ za protimluv, neboť ony ve skutečnosti nikdy zcela demokratické nebudou a asi ani býti nemohou – podobně jako nebudou nikdy absolutně pravdivé ve smyslu zachycení ‚jak to tenkrát přesně bylo‘. K

sledovat odlišnosti a barvitosti v jejich vyprávění, bez nutnosti zjištěné informace kvantifikovat.⁷

Z těchto důvodů jsem si zvolila orálněhistorický přístup jako svou hlavní výzkumnou metodu pro rozhovory, které jsem v rámci diplomové práce vedla. Mým cílem v práci není dobrat se pouze jasných a prameny doložených čísel a dat o tom, jak život v lázních, potažmo v celém městysu během normalizačního období probíhal, ale také zachytit atmosféru a události v lázních ve vzpomínkách pamětníků skrze jejich individuální zážitky a pocity, s nimiž minulost reflektují. Předkládaná případová studie má tedy především, avšak ne výlučně, zachycovat pohled osob, které měly k lázním v dané době určitý vztah, a na tomto základě sledovat, k jakým situacím a procesům zde docházelo. Získané informace pak byly posuzovány vzhledem ke znalostem kontextu doby.

Stejně jako jiné metody kvalitativního i kvantitativního výzkumu, i rozhovory mají svá úskalí. Narátoři se sami rozhodují, o čem mluvit budou a které informace raději zatají. Jejich vyprávění může být ovlivněno jejich vztahem k tazateli nebo situací, v jaké se rozhovor odehrává. „Jejich stanovisko se rozšiřuje nebo zužuje v důsledku nových zkušeností, které například vybízejí k přehodnocení původního názoru, stejně jako současné kontexty formují pochopení minulých událostí.“⁸ Narátoři se mohou rozhodovat, co řeknou, na základě toho, jaký obrázek o sobě chtějí podat, případně mohou chtít tazatele přesvědčit o nějaké skutečnosti, která nemusí být pravdivá. Tato subjektivita výpovědí je nedílnou součástí kvalitativního výzkumu, a proto se tato práce nesnaží dosáhnout co nejvíce objektivních dat skrze informace od pamětníků, ale spíše zužitkovat získaných vyprávění k tomu, aby načrtla obraz daného místa a doby skrze pohled lidí, kteří k nim měli a mají určitý vztah.

1.2 Ostalgie

Jako doplňující metodu pro analýzu rozhovorů jsem zvolila přístup ostalgie. Termín *ostalgie* přímo vychází z pojmu *nostalgie*. Nostalgie je složeninou řeckých slov *nostos*

těmto ideálům se budeme vždy jen snažit přiblížit, ovšem s vědomím, že jich nikdy nemůžeme dosáhnout. Nejdůležitější je však ona poctivá snaha...” VANĚK a MÜCKE, str. 13-14.

⁷ VANĚK a MÜCKE, str. 12-13.

⁸ VANĚK, Miroslav a Přemysl HOUDA, ed. *Střípky mozaiky: každodenní život české společnosti v období normalizace a transformace z pohledu orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2016, str. 9.

(„stesk po domově“) a *algos* („bolest“). Jedná se tedy o stesk a touhu po něčem, co je již pryč, co bylo v minulosti. Ostalgie je složena z německého slova *Osten* znamenající „východ“ a dále ze slova *nostalgie*. V jejím významu je zachován prvek touhy po něčem minulém, avšak v tomto případě je předmět touhy jasně definován - je jím bývalá Německá demokratická republika, tedy tzv. Východní Německo. Autorství termínu je připisováno drážďanskému kabaretnímu herci Uwe Steimlemu. Výraz nicméně nezůstal používán pouze na území Německa, ale postupně se rozšířil i do dalších postkomunistických zemí, včetně České republiky. Ostalgie znamená pozitivní vztah k životu a životnímu stylu, který byl spojován s bývalým východním blokem. V současné době se projevuje především v oblasti kultury a konzumního života, ale mohou představovat i jednu z rovin osobních prožitků osob, které na dobu před rokem 1989 vzpomínají.⁹

Vzhledem k tomu, že se tato práce věnovala především vzpomínkám osob na život mezi lety 1968 - 1989, jsem zvolila ostalgiu jako doplňující metodu pro analýzu rozhovorů. Ačkoliv narátoři přímo nevyprávěli o předmětech běžné denní potřeby nebo o televizních pořadech (tedy o oblastech, v nichž se ostalgie projevuje v dnešní době nejviditelněji), dotýkali se ve svých vzpomínkách témat kulturních produkcí, finanční situace či obecněji komunitního života za minulého režimu. Při analýze vyprávění se tedy budu pokoušet vysledovat i to, zda jsou vzpomínky narátorů zabarveny či ovlivněny ostalgickými pocity, a to především v poslední kapitole, která se věnuje proměnám života v lázních, potažmo v celém městysu po roce 1989.

1.3 Rozhovory

„V orálněhistoricky vedeném rozhovoru [...] užíváme tzv. semistrukturovaný rozhovor s jistým biografickým úvodem narátora a v konečné fázi i s přesahem k jeho přítomnosti. Úvodní a závěrečná pasáž dává oběma stranám pocit, že tazatel nepřišel za svým narátorem pouze ve snaze vytěžit pro sebe důležité informace a po jejich získání exploatovaného narátora opustil.“¹⁰ Rozhovory, které jsem s pamětníky vedla, odpovídaly této struktuře, kterou Vaněk s Mückem popisují. Po krátkém úvodním představení jsem

⁹ MAXA, Ondřej. *Návrat starých značek jako fenomén ostalgie v České republice*. České Budějovice, 2013. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, str. 9 - 10.

¹⁰ VANĚKa MÜCKE, str. 100.

narátory požádala, aby mi popsali, jak vzpomínají na kulturní události, které se v lázních dříve odehrávaly. Neměla jsem předem připravené konkrétní otázky, ale spíše okruhy témat, o kterých jsem chtěla získat informace. Na některé z nich jsem se narátorů ani nemusela přímo ptát, neboť se k nim v průběhu vyprávění sami dostali. Okruhy témat se částečně lišily podle toho, jaký měl konkrétní narátor k Toušeni vztah - například zpěvačky jsem se ptala na to, jakým způsobem připravovala program pro konkrétní vystoupení, ale nemohla nic říct o tom, jak vypadá kulturní život v městyse v dnešní době.

Samotný proces výběru narátorů byl ovlivněn tím, že mám k Lázním Toušeň blízký vztah a někteří z narátorů patří do mé rodiny. Zvolila jsem proto pro rozhovor svou matku, která v lázních vyrůstala, a svou praradnu, která do lázní jezdila zpívat. Obě dvě s rozhovory souhlasily a velice ochotně se rozpovídaly dopodrobna o tématu, o němž jsem již dříve slýchala z jejich vyprávění. Pan doktor Králík, který patří do mého širšího příbuzenstva, byl pak mou hlavní kontaktní osobou v Toušeni a poskytl mi i některé z pramenů a sekundární literaturu. Rozhovor s ním probíhal přímo v lázeňské kavárně a na několik mých doplňujících otázek mi poté odpovídal i po mailu. Také mi zprostředkoval kontakt na paní Hanu Němečkovou, která v současnosti působí v kulturní komisi městyse. Ta byla velice laskavá a oslovila několik svých přítelkyň, z nichž tři souhlasily s osobním setkáním.

První tři rozhovory probíhaly individuálně, kdy jsem narátory na začátku stručně seznámila s tématem své práce a požádala je o popsání jejich osobního vztahu k Toušeni a k lázním, přičemž jejich následné vyprávění jsem několikrát doplnila konkrétními otázkami. Domnívám se, že vzhledem k tomu, že k rozhovorům všichni tři přistupovali s ochotou, a také díky tomu, že se známe osobně, mluvili narátoři poměrně otevřeně, plynule a bez nervozity. Ani jeden z nich nepůsobil tak, že by chtěl některé informace zatajovat nebo že by mu bylo nepříjemné o některých tématech hovořit.

Setkání se čtyřmi současnými obyvatelkami Toušeň probíhalo formou skupinového rozhovoru. Narátorky jsou přítelkyně a bývalé spolužačky a jejich vyprávění tak nepostrádalo spontaneitu a celkově působilo jako setkání několika kamarádek nad kávou při vzpomínání na „staré dobré časy“. Hendl říká, že při skupinové diskusi se „uvolňují racionalizační schémata a psychické zábrany a diskutující snadněji odhalují své postoje a způsoby jednání, své myšlenky a pocity v běžném životě. Subjektivní významové struktury vznikají v sociální interakci.“¹¹ Při rozhovoru se skutečně častokrát stalo, že jedna z narátorek začal hovořit o

¹¹ HENDL, str. 182.

nějakém tématu, člověku či vzpomínce a ostatní k jejímu vyprávění dodaly další informace či vlastní pohled na dané téma. Navzájem se takto doplňovaly a jejich vyprávění plynulo hladce bez větších zádrhelů a pokud se lehce odchýlily od tématu, jedna z narátorek celou skupinku většinou sama usměrnila i bez mého zásahu. V průběhu jsem položila několik doplňujících otázek, avšak bylo jich méně než v případě individuálních rozhovorů, neboť narátorky samy přecházely od tématu k tématu a častokrát přidávaly i poměrně detailní vzpomínky. Pamětníky samotné detailněji představím na začátku čtvrté kapitoly.

1.4 Práce s prameny

Archivní prameny mi pro tuto práci poskytly informace o dobovém kontextu a pomohly mi konkretizovat některé otázky, na něž jsem ve spojení s fungováním lázní za normalizace narazila. Jejich dohledávání nicméně poněkud zkomplikoval fakt, že podle informací od současného primáře MUDr. Bohumila Sváška, který nastoupil do vedení lázní v roce 1990, žádný archiv pro období 1968 - 1989 neexistoval. Později mě jedna z pamětnic informovala o tom, že se materiály a dokumenty likvidovaly a jediný, kdo by mohl nějaké archivní materiály mít schované, je doktor Králík. Ten mi také laskavě některé materiály poskytl, ačkoli sám označil možnost dohledání dalších materiálů za obtížnou. K dalším pramenům spojených s Lázněmi Toušeň jsem se dopátrala v knihovně po mé babičce. Digitalizované prameny spojené s fungováním lázní v během 19. a 20. století obecně jsem poté dohledala v Moravském zemském archivu v Brně.

2. Teoretická východiska výzkumu

Zkoumáním života a kultury v městysu Lázně Toušeň za normalizace se budu zabývat v souvislostech sociologie města, z níž budu vycházet jako z teoretického konceptu. Nejprve stručně popíši historii a kořeny tohoto oboru, přičemž se krátce pozastavím u chicagské školy urbánní sociologie, která tento sociologický směr de facto etablovala na akademické půdě. K tomuto účelu budu vycházet především z přehledové publikace Slavomíry Ferencuhové *Sociologie města 20. a 21. století*, která představuje ucelený a přehledný souhrn dějin oboru od jeho počátků až do současnosti. Dále se pak zaměřím na to, jakým způsobem tento směr fungoval v rámci české, respektive československé sociologie. V další části kapitoly se budu věnovat teoriím několika vybraných světových urbánních sociologů, a to především z hlediska několika vybraných otázek: jak vůbec definovali pojem „město“, jak jej vymezovali oproti vesnici, jaké faktory hrají při zkoumání města roli a jak se dívají na urbanizační procesy. Na závěr této teoretické kapitoly se podívám na to, jak do zmiňovaných konceptů zapadá městys Lázně Toušeň.

2.1 Kořeny sociologie města

Sociologie města, nebo také urbánní sociologie, je součástí obecnější sociologie lidských sídel. Jako disciplína se etablovala na počátku 20. století v rámci tzv. chicagské školy urbánní sociologie v USA, a to především ve spojitosti s Robertem E. Parkem, čelním představitelem této školy, a jeho textem „The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment“, publikovaným roku 1915 v *The American Journal of Sociology*.¹² Myšlenkové kořeny urbánní sociologie však lze vystopovat až do 19. století, kdy se již někteří sociologové zaobírali otázkou různých aspektů života ve městech. Roku 1845 vyšla kniha Friedricha Engelse *Postavení dělnické třídy v Anglii*, která se věnovala situaci chudých dělníků v Anglii, přicházejících do města za prací, a sledovala dopady kapitalismu na jejich životní podmínky. Zároveň s tím autor předložil i postřehy o velkých průmyslových městech z počátku 19. století a dotkl se i procesu urbanizace.¹³ Dalším

¹² FERENCŮHOVÁ, Slavomíra. *Sociologie města 20. a 21. století*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2013. Základy sociologie, str. 26.

¹³ Tamtéž, str. 32-33.

autorem, který se zabýval městem a životem v něm ještě před vznikem sociologie města jako takové, byl Charles Booth se svým tématem chudoby. Zkoumal životní podmínky chudých městských obyvatel v Londýně, kdy si všímal souvislosti mezi místem bydliště s mírou chudoby, postavením ve společnosti a místem práce jedince, a dále pak i aspektů týkajících se usídlování nově příchozích venkovských obyvatel a jejich vztahů se starousedlíky.¹⁴

Na přelomu 19. a 20. století se již úvahy o městě dostaly do akademických rovin sociologie, a to především v podobě vnímání města jako specifického sociálního a materiálního prostředí. Slavomíra Ferenčuhová jmenuje tři autory, k jejichž myšlenkám se později sociologové města odkazovali. Jsou jimi Ferdinand Tönnies, Georg Simmel a Max Weber.¹⁵ Tönnies v knize *Pospolitost a společnost* (publikována 1887) popisuje, jak lidé postupně překonali původní pospolitost jakožto formu soužití, přičemž tato proměna byla posílena městskou obchodnickou třídou jakožto ekonomickou a politickou silou. Rozrůstající se město také izoluje jednotlivce a ničí pospolité vztahy. Simmelova esej *Velkoměsto a duševní život*, vydaná v roce 1903, byla později v obecné sociologii města rozvíjena jakožto text vysvětlující kauzální působení města na člověka, jeho psychiku i sociální vztahy. Pokud jde o Webera, roku 1921 vyšla stať, v níž analyzuje, co to vůbec město je, jaké jsou jeho základní znaky a jak se historicky lišilo od jiných typů sídel. Autor v ní hovoří o různých typech měst a o městských komunitách, nicméně na rozdíl od Tönniese nebo Simmela se věnuje pouze městům před nástupem kapitalismu, nikoli městům soudobým.¹⁶

2.1.1 Chicagská škola urbánní sociologie

Označení „chicagská škola“ se používá pro celou sociologickou školu, která vznikla se založením katedry sociologie na univerzitě v Chicagu roku 1892 a mezi její čelní představitele patřili mezi jinými Robert E. Park, Roderick D. McKenzie, Ernest W. Burgess nebo Louis Wirth. Její zaměření bylo široké a pojem města byl stěžejním tématem především v první polovině 20. století. Inspiraci čerpali její členové právě z evropské sociologie 19. a začátku 20. století. Pro chicagskou školu je typická perspektiva humánní ekologie, která však byla, na rozdíl od ekologie zvířat či rostlin, ve dvacátých letech neprobádanou oblastí.

¹⁴ FERENČUHOVÁ, str. 38-41.

¹⁵ Tamtéž, str. 44.

¹⁶ Tamtéž, str. 45-63.

McKenzie definoval humánní ekologii jako „studium prostorových a časových vztahů lidských bytostí tak, jak jsou ovlivněny selektivními, distributivními a přizpůsobivými silami prostředí.“¹⁷ Tento přístup tedy nahlíží na lidské vztahy a instituce v kontextu prostředí, v němž se nachází, v tomto případě ve městech.

Počátky sociologie města s sebou přirozeně přinesly spoustu otázek, přičemž jedna z nejdůležitějších se týkala definice samotného pojmu „město“. Nejedná se o pouhý shluk budov, silnic, komunikačních kanálů a dalších fyzických prvků. Jak uvedl ve své výše zmíněné studii Robert E. Park, „město je spíše stavem mysli, tělem zvyků a tradic a organizovaných pocitů a přístupů. [...] Je součástí životně důležitých procesů lidí, kteří je tvoří.“¹⁸ Park jej označuje za přirozené životní prostředí civilizovaného člověka a v textu navrhuje, aby na jeho studium bylo nahlíženo právě perspektivou humánní ekologie.¹⁹

Dalším důležitým pojmem, který se se sociologií města pojí, je urbanismus. Teorii urbanismu jako způsobu života v rámci chicagské školy vypracoval Louis Wirth, žák Parka a Burgesse. Stěžejním pro ni bylo uveřejnění textu „Urbanism as a Way of Life“ roku 1938 v *The American Journal of Sociology*. Wirth se v této teorii v duchu humánní ekologie věnoval vysvětlení způsobu městského života jako výsledku konkrétních faktorů prostředí, zároveň s tím hovořil i o tom, jak se městský styl života postupně dostává za hranice města a šíří se na venkov - to je spolu se zvyšujícím se počtem měst základním znakem urbanismu. Město je ve Wirthově teorii vymezeno na základě velikosti populace, hustotě zalidnění a heterogenitě obyvatel - čím větších hodnot budou tyto tři aspekty dosahovat, tím spíše se v daném sídle rozmůže městský styl života.²⁰

2.2 Sociologie města v českém a československém prostředí

Nejen sociologie města před rokem 1989 byla v Československu do značné míry ovlivněna historickým kontextem. Od roku 1948 sociologie jako taková prošla značnými institucionálními omezeními, přesto se jí však podařilo udržet na živu díky její spjatosti s příbuznými disciplínami, jako byla demografie či geografie, ačkoli byla kvůli svému

¹⁷ PARK, Robert Ezra, Ernest Watson BURGESS, Roderick Duncan MCKENZIE a Louis WIRTH. *The city*. Chicago, Ill.: The University of Chicago Press, 1925, str. 63-64.

¹⁸ Tamtéž, str. 1.

¹⁹ FERENČUHOVÁ, str. 71.

²⁰ Tamtéž, str. 88-93.

kritickému pohledu na společnost oficiálně oborem spíše nežádoucím. Na druhou stranu empirická sociologie měst díky svému zaměření sloužila jako žádoucí podklad pro socialistické urbanizační a rozvojové plány bydlení a i díky tomu vzniklo v Československu v poválečném období množství empirických studií měst. Praktické uplatnění si našly především studie věnující se přímo otázkám bydlení a bytů, neboť mít kde bydlet bylo v období socialismu vnímáno jako základní lidská potřeba, o kterou se měl postarat stát, ale zároveň se tak dělo v období poválečné bytové krize, kdy byly byty častokrát přelidněny. Výzkumy této oblasti byly tak přímo využity tehdejšími politiky, kteří na jejich základě mohli činit rozhodnutí ohledně otázek bydlení.²¹

Mezi nejvýraznější autory československé sociologie měst patřil především Jiří Musil, dále pak Zdeněk Ullrich, Bohuslav Blažek nebo Arnošt Inocenc Bláha, zakladatel sociologické školy v Brně. Za první studie v této oblasti v našem prostředí lze považovat právě Bláhovy práce *Duše malého města* nebo *Město. Sociologická studie*, které vyšly na počátku 20. století ještě před první světovou válkou. Meziválečná československá sociologie se pak, inspirována chicagskou školou, věnovala do značné míry otázkám urbanismu, bytové situace a migrace do měst. Hlavním bodem tohoto zájmu se přirozeně stala Praha, například v Ullrichově studii z roku 1938 *Sociologické studie k poměšťování pražského okolí*, z níž mnozí další sociologové vycházeli.²²

2.3 Město v pracích sociologů

V následujících kapitolách se budu věnovat tomu, jak o městě, městském způsobu života a urbanizaci konkrétně přemýšleli vybraní čeští a českoslovenští sociologové, a to vzhledem k tématu diplomové práce s přihlédnutím k otázce maloměsta, respektive ke vztahu a rozdílům města a vesnice. Nejprve se zaměřím na Arnošta Inocence Bláhu a Zdeňka Ullricha jakožto představitele sociologie před rokem 1968. Dále budu vycházet z práce Bohuslava Blažka, který se kromě města věnoval i vesnicím a životě v nich. Pro srovnání přístupu se pak krátce dotknu i některých zahraničních teoretiků, konkrétně indického autora I. P. Desaiho a britského sociologa narozeného v Jihoafrické republice J. C. Mitchella.

²¹ FERENČUHOVÁ, str. 178.

²² Tamtéž, str. 176-7.

Sociologii města Jiřího Musila, z níž budu dále při zkoumání kulturního života v Lázních Touševě primárně vycházet, poté věnuji nejobsáhlejší kapitole.

2.3.1 Sociologie města Arnošta Inocence Bláhy

Sociologie města představovala u Arnošta Inocence Bláhy (1879 - 1960) spolu s tématy mravnosti, sociologie rodiny a sociálních typů stěžejní oblast jeho odborného působení. Jeho práce byla mimo jiné ovlivněna Émilem Durkheimem, u nějž na Sorbonně po dobu jednoho semestru studoval, a to především v jeho metodickém přístupu k řešení sociologických témat. Ten spočíval v tom, že se pokoušel odhalit příčinu vzniku, strukturu a funkci sociálních jevů. Na základě těchto analýz pak vytvářel svou metodu a pojmy.²³ Sociologii města se věnoval již ve své disertaci *Duše malého města*, která vyšla v roce 1908 a, jak název napovídá, jednalo se o analýzu maloměsta. Jeho dalšími pracemi věnujícími se tomu tématu jsou *Město. Sociologická studie* (vyšlo 1914) a *Sociologie sedláka a dělníka* (z roku 1925). Sociologii města a venkova věnoval i kapitoly své objemné publikace *Sociologie*, kterou napsal v roce 1958, ale vydána byla posmrtně až v roce 1968 Juliánou Obrdlíkovou.

Ve své studii života na maloměstě se Bláha věnoval například otázkám maloměstské religiozity, politického chování, vztahu k práci a k zaměstnání, volnočasových aktivit a nebo vzájemného poměru maloměstských vrstev. Jak podotýká Dušan Janák, který jeho práci zmapoval, Bláhova disertace byla jedním z prvních sociologických výzkumů na našem území; ten byl uskutečněn pomocí přibližně 150 dotazníků, rozeslaných do českých i slovenských malých měst. Z textu práce, který byl publikován v Lidových novinách 23. 7. 1913, vyvozuje, že „Bláha pracuje s dotazníky opatrně a kriticky [a] je si vědom omezené možnosti generalizace.”²⁴ Na základě dotazníků v práci uvádí ilustrativní ukázky odpovědí respondentů a také klasifikuje typy odpovědí, vztahujících se k určitému tématu. Bláhova disertační práce tedy nebyla v českém prostředí výjimečná pouze co do zpracování do té doby opomíjeného tématu, ale i do použité metody.

Jeho sociologie venkova, sedmá kapitola publikace *Sociologie*, je již prací veskrze teoretickou. Venkov nechápe pouze v geografickém slova smyslu jako přírodní oblast, ležící

²³ JANÁK, Dušan. *Hodnoty a hodnocení v sociologii Inocence Arnošta Bláhy: studie z dějin klasické české sociologie*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, str. 58.

²⁴ Tamtéž, str. 59.

mimo město, ačkoli právě geografické podmínky a především vztah k půdě jsou dále pojímány jako klíčové aspekty venkovského způsobu života. Venkov ve smyslu sociálním pro Bláhu znamená „lidské usídlení (dědina, osada, obec, vesnice), jehož specifická povaha sociálně psychická (mentalita) i sociologická (způsob projevování se, sloh života, funkce) je určena jeho specifickou sociální situací,²⁵ která se v průběhu času mění a stává se složitější. Tato situace je podle autora důsledkem čtyř různých podmínek. Jedná se o podmínky geografické (vztah lidí k přírodnímu prostředí, kde se usídlili), organicko-psychické (jedinci jsou specificky formováni po stránce tělesné i duševní), technické (sem řadí faktory jako je velikost, hustota osídlení a jeho stejnorodost) a sociální (povaha práce a soustava vztahů, které vedou ke specifickému slohu života).²⁶

Bláha se krátce dotýká charakteristiky prvotní vesnice, která vznikla kvůli potřebě lidského sdružování, nicméně záhy podotýká, že moderní vesnice se od té prvotní výrazně liší, a to především z důvodu existence vícera různých sociálních okruhů, než pouze zemědělců. Přesto však definuje jako klíčového činitele vesnického způsobu života „sociální typ rolníka“, jehož charakteristickým rysem je „zemitost“, tedy usedlost na půdě a její kultivace. Jeho mentalita je do značné míry ovlivněna tím, že žije ve společnosti malé a stejnorodé, která vykazuje nižší pohyblivost a úroveň, než společnost městská.²⁷ S venkovským prostředím se také pojí určitá kulturní tradice a lidové umění. Bláha vyvrací názor, podle nějž venkovští obyvatelé umění pouze přebírají, nikoli sami vytváří, a také ten, že lidové umění vzniklo tak, že pouze spadlo z vyšších kulturních úrovní do lidových vrstev. Umění jako takové dělí na lidové a umělé, přičemž oba druhy jsou ve vzájemném vztahu a často si také půjčují jedno od druhého.²⁸

Při zkoumání venkovského stylu života nelze opomenout důležitý fakt, který jeho proměnu výrazně určuje, a tím je proces poměšťování venkova. Ten jde v 50. letech ruku v ruce s jeho zprůmyslnováním, neboť nové technologické postupy, vyšší dělba práce a rozšíření trhu v přímém důsledku vytrhávají venkov z jeho izolace a ovlivňují nejen hmotnou podobu vesnic, ale i jejich sociální strukturu. Bláha poukazuje na to, že se tak venkovské obyvatelstvo postupně dostává do jisté závislosti na městě. V kontextu doby pak autor hovoří

²⁵ BLÁHA, Arnošt Inocenc. *Sociologie*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1968, str. 105.

²⁶ Tamtéž, str. 105.

²⁷ Tamtéž, str. 107-8.

²⁸ Tamtéž, str. 112.

i o problematickém „socializačním pokusu“, kterým je kolektivní hospodaření na místo individuálního. Tento proces podle něj zasahuje jak venkovské, tak městské oblasti, a vede k tomu, že „rolník přestává být rolníkem a stává se pouhým zemědělským dělníkem.“²⁹

Městu se Bláha věnuje v osmé kapitole své *Sociologie*. Při jeho definici vychází ze stejného principu jako při definici venkova, tedy že se opět nejedná pouze o hmotné aspekty, vizuální vzhled či geografickou polohu, ale to, co činí město městem, je život sám. Je to zvláštní sociální útvar, který má různé funkce, jimiž se liší od jiných útvarů, především od venkovských obcí. Autor zmiňuje i fakt, že ze statistického hlediska má město podle mezinárodní dohody více než 2000 obyvatel, nicméně obratem dodává, že se jednak definice města v průběhu času měnila, a dále že kritérium počtu obyvatel je velice vágní, vezmeme-li v úvahu značně odlišný počet obyvatel například v městech v Dánsku oproti městům ležícím v Korei.³⁰

Pokud jde o samotnou příčinu vzniku měst, který datuje do období pozdního středověku, Bláha rozlišuje dvě: přirozenou a umělou. Uměle města vznikla tím, že byla panovníkem, šlechtou či církví založena proto, aby jim poskytla podporu fyzickou i finanční v případě, že by se jejich zakladatelé dostali do nějakého sporu. Přirozená příčina vzniku měst byla situace, kdy agrikultura vypsela natolik, že již nezaměstnávala všechny obyvatele, a ti se tak mohli odpoutat od půdy a začít se soustředit na jinou aktivitu. V počátcích to byly především činnosti řemeslné a obchodní, díky nimž se vesnice přeměnily na města; Bláha tato povolání nazývá „živlem městotvorným“. K nim postupem času přibýly i další funkce, jako je politická, kulturní či vzdělávací, a dohromady pak daly vzniknout specifickému typu mentality, vyjádřené termínem „městskost“.³¹

Fenomén měst zasazuje Bláha do širší teorie společenského vývoje a pokroku. Městskost asociuje s pojmy jako je racionalizace, individualizace, dynamika, solidarita nebo pozměnitelnost, oproti citovosti, kolektivnosti, konstantnosti a tradičnosti venkova. Obecně hovoří o vývoji měst ve spojitosti s modernizací, kterou pojímá kladně, nicméně vesnice nevnímá jako zaostalé, ale spíše jako stabilní prostředí, přičemž oba tyto typy sídel jsou nutné pro harmonickou společnost. Pokud na jednu stranu hovoří o urbanizaci jakožto poměšťování, přichází následně i s pojmem „rurbanismus“, který má vyjadřovat „vyrovnání

²⁹ BLÁHA, str. 113.

³⁰ Tamtéž, str. 116-7.

³¹ Tamtéž, str. 119-120.

mezi městem a venkovem, duchem a hmotou, kulturou a přírodou ve smyslu zduchovnění hmoty a zkulturnění přírody.³² K procesu rurbanizace však reálně spíše nedošlo a venkovské vrstvy se odcizily svému dosavadnímu způsobu života, aniž by byly podle autora nahrazeny novými duchovními či celospolečenskými vazbami. Někde na půl cesty mezi městem a vesnicí nakonec zůstala stát maloměsta, která se stala místem střetu dvou světů, tradice a pokroku, konzervativního a moderního, sociální statiky a dynamiky.³³

2.3.2 Město a vesnice v sociologii Zdeňka Ullricha

Zdeněk Ullrich (1901 - 1955) byl významným představitelem české meziválečné sociologie a pražské sociologické školy. Věnoval se různým sociologickým tématům, ať už to byly studie sociálních struktur, sociální revoluce či tehdejšího stavu české sociologie obecně. Jeho stěžejním příspěvkem k sociologii města byl empirický výzkum poměšťování severního pražského okolí, který publikoval roku 1938 v němčině pod názvem *Soziologische Studien zur Verstädterung der prager Umgebung*. Podmínkou Rockefellerovy nadace, která projekt sponzorovala, bylo jeho uveřejnění v některém ze světových jazyků. Tento výzkum probíhal v rámci sociologického semináře na Filozofické fakultě UK pod patronací profesora Josefa Krále a účastnila se jej kromě Ullricha řada dalších odborníků nejen z oblasti sociologie. Jednalo se v českém prostředí o unikátní empirický výzkum, který byl proveden na principu zónování, tedy rozdělení zkoumaných lokalit do tří zón, podle znaků, které je spojovaly či odlišovaly jakožto urbanistické celky.³⁴

Studie je uvedena výzkumem historického vývoje vesnic v 15. - 19. století, kterou zpracoval Edgar S. Hauner. Ullrich sám se pak následně věnoval tématu osídlení vesnic a jejich vztahu k blízké Praze. Vycházel při tom z dostupných dobových statistických údajů, ať už šlo o cenu stavebních parcel, strukturu povolání obyvatel, populační vývoj, počty domů v obcích či o poměr mezi starousedlíky a přistěhovalci. Tato data doplňovala studii ve formě tabulek a grafů. Cílem výzkumu bylo zmapování procesu poměšťování a pronikání městského životního způsobu do okolí města.³⁵

³² JANÁK, str. 62.

³³ Tamtéž, str. 61.

³⁴ JANIŠOVÁ, Helena. *Zdeněk Ullrich: příspěvek k dějinám československé sociologie let 1945-1949*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. Ze sociologických archivů, str. 37.

³⁵ Tamtéž, str. 36-7.

Tento proces poměšťování přinášel daným obcím chaos, který byl důsledkem dezorganizace dosavadního způsobu života a střetu dvou odlišných kultur a nutnou fází přechodného stavu, kdy se obec postupně proměňovala z vesnice na jednu z pražských čtvrtí. Do obcí se přistěhovali noví obyvatelé z centra města a přinášeli s sebou městský status, který byl od toho vesnického značně odlišný. Nejprve se ve vesnicích začaly stavět domy pro přechodné bydlení, tedy sloužící k úniku městského obyvatelstva od jeho shonu, nicméně postupem času se Pražané do míst začali stěhovat natrvalo. Míra tohoto poměšťování byla dána různými faktory, jako je vzdálenost od Prahy, dopravní dostupnost, sousedské vztahy, míra migrace či rychlost a intenzita pronikání městských znaků do života původních obyvatel vesnice.³⁶ V duchu metody humánní ekologie chicagské školy, použité v této studii na našem území poprvé, byla tato dynamika poměšťování rozčleněna do čtyř fází. Jsou jimi:

1. fáze počínajícího vlivu velkoměsta na zemědělskou obec,
2. fáze přípravy k poměšťování, počínajícího zasahování vlivu města do života obce, narušování zemědělského životního stylu,
3. fáze invaze, kdy městské prvky rozkládají tradiční životní styl obce,
4. fáze stavebního, sociálního, kulturního, a nakonec i právního přivtělování se obce k městu.³⁷

Ullrich tímto výzkumem vytvořil materiál, z něž následně mohli čerpat další výzkumníci zabývající se rozvojem Prahy, migrací, mobilitou a startifikací obyvatel.

2.3.3 Bohuslav Blažek a jeho pojetí venkova

Bohuslav Blažek (1942 - 2004) se od ostatních sociologů v této práci zmiňovaných liší především tím, že primárním objektem jeho sociologie sídel nebylo město, ale venkov (ačkoli studiím města se nevyhnutelně věnoval také). V tomto směru jsou významné především jeho dvě publikace: *Venkov, města, média a Venkovy - anamnéza, diagnóza, terapie*. Blažek je považován za sociálního ekologa, což je směr, který se zabývá vzájemným přizpůsobováním se lidských společností a prostředí, v němž žijí, a zároveň představuje i nejvýznamnější empirickou tradici sociologie města. Sociální ekologie je evropskou

³⁶ JANIŠOVÁ, str. 37.

³⁷ ILLNER, Michal. *Sociologie města v Čechách na Moravě od Bláhy k Musilovi* [online]. [cit. 2019-01-17]. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/michal-illner-sociologie-mesta-v-cechach-a-na-morave-od-blahy-k-musilovi>

obměnou pojmu humánní ekologie chicagské školy, která je oproti sociální ekologii obecně více biologicky zaměřena, a bývá využívána především právě ve studiích měst.³⁸

Blažek v publikaci *Venkov, města, média* upozorňuje na důležitý aspekt vymezení pojmů „město“ a „venkov“, který je nezbytný pro čtenářovo správné pochopení navazující rozpravy. Obě kategorie jsou z jeho pohledu vnímány a dále analyzovány jako teoretické konstrukty, které sice jsou provázané s realitou, ale nejedná se o empirické popisy jevů v současné době a na našem (českém) území. Dále poukazuje na to, že v souladu s principy sociální ekologie tyto konstrukty nezkoumají odděleně hmotné prostředí a lidi jej obývající, ale zaměřují se na jejich vzájemné interakce.³⁹ Při zkoumání rozdílů mezi městem a venkovem se Blažek uchyluje k dichotomii usazenost - pohyb prostorem a pro jejich objasnění se obrací k biologické evoluci. V ní byly a jsou po celou dobu činné právě tyto dva základní principy. Rostliny vs. živočichové, zemědělci vs. lovci a sběrači, rolníci vs. pastevcí, závislé embryo v těle matky vs. dospělý jedinec, osvobozený od závislosti na rodičích. V tomto duchu vnímá i rozdíl mezi venkovany, kteří jsou usedlí v určité krajině a vydobývají z místních zdrojů maximum, a obyvateli města, kteří jsou mobilnější a zapojují se nejen do prostředí venkova a přírody, ale i do dalších měst.⁴⁰

Blažkův přístup k tématu je specifický tím, že po celou dobu v knize operuje s triádou, kdy venkov a město doplňuje ještě o kategorii médií. Tato možná zprvu nečekaná volba třetího partnera dvou v zásadě geografických pojmů je v úvodu knihy obhájena argumentem vztahu daných kategorií k místu. Venkov je autorem charakterizován jako způsob bytí vázaný na jedno konkrétní místo, daný jeho povahou a způsobem obživy plynoucího z místních zdrojů. Ve městě mají lidé možnost se přesouvat z místa na místo podle toho, co zrovna potřebují, ale týká se to vždy jen určitých typů míst. Jejich specifický výběr pak bývá určen sociální vrstvou jedince. Média pak nabízí nejširší možnosti, propojují všechny typy míst, jak městské, tak venkovské, které si mohou lidé mezi všemi nabídkami sami volit.⁴¹ Tato triáda je zajímavým přístupem k problematice vztahu a rozdílů mezi městem a venkovem, nicméně ve své celé šíři je pro další bádání v rámci této diplomové práce nevyužitelná.

³⁸ Ekologie sociální. In: Sociologická encyklopedie [online]. [cit. 2019-01-17]. Dostupné z https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Ekologie_soc%C3%A1ln%C3%AD

³⁹ BLAŽEK, Bohuslav. *Venkov, města, média*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. Studie (Sociologické nakladatelství), str. 79-80.

⁴⁰ Tamtéž, str. 163-164.

⁴¹ Tamtéž, str. 46-47.

Pokud se podíváme na proces urbanizace, Blažek k němu přistupuje dvěma způsoby - hovoří o něm samotném, ale vzápětí se věnuje i rozmanitým opačným procesům dezurbanizačním. Na jedné straně tak za pomoci technologického a ekonomického vzestupu města způsobují odliv venkovského obyvatelstva, přičemž ti, co zůstanou, jsou s okolním světem tak jako tak spojeni skrze dálnice či televizní a radiové vysílání (a v dnešní době také skrze telefonní a internetový signál). Ve společnosti však existují i tendence opačné. Lidé se stěhují i z měst na venkov, přičemž tak často činí buď kvůli dětem, kterým chtějí dopřát větší kontakt s přírodou či je ochránit před „nebezpečím“ města, nebo takzvaně „na důchod“. Zakládají si různé komunity, jako je například hnutí hippies či komunity využívající venkov jako prostředí po terapii. Obecně v poslední době roste zájem o biopotraviny, alternativní medicínu, šetrné zemědělství nebo ekologické zdroje energie.⁴² Můžeme tak pozorovat dvě protichůdné tendence, které se v životech lidí nemusí nutně vylučovat. Obyvatelé venkova se poměšřují skrze stále rychlejší a snazší komunikační kanály či dopravní sítě, které jim zprostředkovávají kontakt s okolním světem, a obyvatelé měst naopak často utíkají do klidu venkova, aby si odpočinuli od shonu a přešřle informací, s nimiž se musí v běžném životě potýkat.

2.3.4 Sociologie města za hranicemi Československa

Sociologie sídel představovala oblast zájmu i pro další světové odborníky mimo Evropu a Severní Ameriku. Pro krátké srovnání se v následující kapitole podíváme na práce dvou sociologů. Obě jejich studie byly publikovány s 60. lety, ale každá z nich se věnuje jiné oblasti - jedna Indii, druhá Africe obecně. Prvním z autorů je I. P. Desai (1911 - 1985) a jeho studie „Small Towns - Facts and Problems,” která vyšla v dubnu 1964 v indickém týdeníku *The Economic Weekly*. Desai se věnuje otázce urbanizace oblastí v Indii a ptá se na to, jaké faktory spouští proces růstu malých měst. Ta jsou důležitým členem na spojnici vesnice - město. Sdružují v sobě to dobré z obou světů, slouží jako místo úniku od anonymity a nezdravých životních podmínek velkoměsta a zároveň představují základnu pro rozšíření urbanizačních procesů do venkovských oblastí.

Autor se samozřejmě nevyhnutelně potýká s otázkou klasifikace sídel a jejich rozřídění do kategorií venkovské oblasti, malého městečka a města. Kvantitativní komparace

⁴² BLAŽEK, str. 275-7.

nám v tomto případě poskytnou nezbytný základ, nicméně pro to, abychom obsáhli co největší množství rozdílů mezi těmito třemi typy oblastí, nutně potřebujeme porovnávat i kvalitativní faktory. Pro zkoumání takového jevu, jakým je urbanizace, je tedy nutné podle autora propojit demografické údaje se sociologickými studii. Desai vyjmenovává šest faktorů sociální struktury, díky nimž jsme schopni rozlišit, o jaký typ sídla se jedná. Jsou jimi poměr přistěhovalců vzhledem ke starousedlíkům, vlastnictví domů, frekvence, s níž se lidé stěhují, společenská stratifikace na základě kast a náboženství, vztahy k sousedům a příbuzným a konečně poměr obyvatel pracujících v zemědělství vzhledem k ostatním ekonomickým sektorům. Pro urbanizaci je taktéž klíčová otázka migrace, neboť větší množství přistěhovalců může vnést do venkovské společnosti chaos a narušit zažitou společenskou strukturu. V Indii je tento problém úzce spjat s kastovním systémem, kdy jsou především ve venkovských oblastech určité kasty vázány k jistým povoláním či k úrovni vzdělání. Pokud nově přichází obyvatelé dokáží změnit tyto tradiční struktury, považuje to autor za důkaz toho, že došlo k urbanizaci venkovské společnosti.⁴³

Tato krátká studie nám může ukázat, že se i odborníci ze společností zcela odlišných od té české, potažmo československé, věnovali stejným otázkám a problémům, pokud šlo o procesy urbanizace a obecně sociologii lidských sídel. V indickém kontextu se samozřejmě uplatňuje velké množství jiných faktorů, jakými jsou například koloniální minulost, kastovní systém či již samotný počet obyvatel a velikost měst. I přesto si však můžeme všimnout, že se základní otázky, ať už jde o problematiku klasifikace sídel či parametry, na které musíme při studiu urbanizačních procesů hledět, od těch evropských tolik neliší.

Druhou vybranou studii „Theoretical Orientations in African Urban Studies” napsal J. Clyde Mitchell (1918 - 1995) a vyšla roku 1966 ve sborníku *The Social Anthropology of Complex Societies*. Již v úvodu autor podotýká, že v Africe řeší urbánní sociologie stejné otázky, jako kdekoli jinde na světě. Situace je nicméně zkomplikovaná tím, že jsou nejvyspělejší africká města výsledkem obchodní, průmyslové a administrativní činnosti cizinců, kteří do zemědělských společností přinesli své městské zvyklosti a způsob života. Mnoho obyvatel těchto měst vyrůstalo ve venkovských oblastech, jejichž kulturní zvyklosti se od těch městských výrazně liší. Právě otázka toho, jakým způsobem se tito obyvatelé

⁴³ DESAI, I. P. „Small Towns - Facts and Problems.” *The Economic Weekly*. 1964, 725-730 [online]. [cit. 2019-01-4]. Dostupné na https://www.epw.in/system/files/pdf/1964_16/16/small_townsfacts_and_problems.pdf

přizpůsobí obchodním, průmyslovým a administrativním rámcům života ve městech, by podle autora mělo být předmětem afrických urbánních studií.⁴⁴

Pokud jde o metodologii sociologie sídel, v Africe je situace výzkumníků zkomplikovaná tím, že zde neexistují podrobné a přesné demografické statistiky. Proto se zde podle autora uplatnily především dva typy studií, oba založené na sběru dat: jsou jimi sociální výzkumy zaměřené na popis nejrůznějších znaků městské populace a antropologické studie, které chování městského obyvatelstva interpretuje buď v kontrastu k životu v kmenech, nebo v souvislosti se sociální situací v daném městě.⁴⁵ I v oblasti Afriky pochopitelně dochází k urbanizačním procesům, o nichž autor hovoří jako o sociálních změnách, kterým se nutně věnuje sociolog zkoumající chování lidí ve městech. Jde o změny jak v chování jedince, tak i v celkových společenských strukturách města i vesnice. Člověk přicházející z kmenového společenství do města musí změnit své vzorce chování, ale stejně tak se mění i instituce a schémata, která se postupem času vyvíjí ze starých v nové.⁴⁶

Jak můžeme vidět, situace urbánní sociologie v Africe je opět specifická, a to jak kvůli vlivu kolonialistických aktivit, tak i díky kmenovým společenstvím, z nichž některá fungují na černém kontinentu dodnes. Stejně jako kdekoli jinde se zde však výzkumníci potýkají s otázkami jako jak vůbec výzkumy měst a jejich obyvatel provádět, jaké metody se k tomu dají použít či jaké jsou rozdíly mezi obyvateli vesnice a města, případně jak funguje přerod prvních ve druhé.

2.3.5 Střední město v Americe: Middletown manželů Lyndových

Ve Spojených státech amerických vyšla roku 1929 studie, která byla první systematickou prací věnující se sociologii obce. *Middletown: A Study in American Culture* manželů Roberta a Helen Lyndových se původně měla věnovat otázce náboženských aktivit v městě Muncie ve státě Indiana, ale nakonec se rozrostla na studii zahrnující šest hlavních kapitol, věnujících se tématům vydělávání si na živobytí, vytváření domova, výchově mladých lidí, trávení volného času, účasti na obecních aktivitách a právě náboženského

⁴⁴ MITCHELL, J. Clyde. Theoretical Orientations in African Urban Studies. In: *The social anthropology of complex societies*. London: Tavistock Publications, 1966, (37-68), str. 37. [online]. [cit. 2019-01-20]. Dostupné z <http://librarynet.zefat.ac.il/portal/NewDBInfo/CDROMs/Asa/04/4mitchel.pdf>

⁴⁵ Tamtéž, str. 39.

⁴⁶ Tamtéž, str. 44.

chování. Obec byla v jejich pojetí „celek tvořený interagujícími institucemi a organizacemi, základními aktivitami obyvatel a obyvateli samotnými.“⁴⁷ Autorská dvojice hledala město, které by bylo nejlepším reprezentantem typického amerického životního stylu tehdejší doby, ale protože si byli vědomi toho, že žádné takové neexistuje, rozhodli se svůj výzkum provést v Muncii, která měla v té době přibližně 40 000 obyvatel a kterou pro potřeby studie pojmenovali jednoduše Middletown.⁴⁸ Lyndovi srovnávali život ve městě mezi lety 1890 až 1924 a využívali pro to nejrůznější metodologické techniky, jako zúčastněné pozorování, zkoumání dokumentů, rozhovory, sběr statistických údajů nebo dotazníková šetření.⁴⁹

V rámci zkoumání proměn společnosti v Middletownu se jako nejvýraznější prvek objevily stále více se rozevírající nůžky mezi třídou obchodníků a třídou pracujících. Obě dvě třídy si s sebou zároveň nesly i svůj typický styl života a specifický přístup k jednotlivým životním oblastem.⁵⁰ V roce 1935, tedy poté, co svět překonal Velkou hospodářskou krizi, se manželé znovu vrátili do Muncie, aby zkoumali, jaký dopad měla krizová léta na její obyvatele. Ve druhém svazku studie, který byl nazván *Middletown in Transition*, se více zaměřili na analýzu moci, třídní strukturu a především rychlé sociální změny. Práce Lyndových byly významným počátečním příspěvkem k sociologickému zkoumání obcí a navázaly na ně další komunitní studie měst nejen ve Spojených státech, ale i v Evropě.⁵¹

2.4 Život a dílo Jiřího Musila

Zakladatelská osobnost české sociologie města a bydlení, člověk, který si i v náročném politickém ovzduší dokázal zachovat ideologickou neutralitu, vědec, pro nějž nebyla sociologie pouhou prací, ale především posláním - nejen těmito slovy charakterizovali Jiřího Musila jeho spolupracovníci a odborníci, kteří se s ním za jeho život setkali. Musil se narodil 20. února 1928 v Ostravě do židovské rodiny. Strávil rok v koncentračním táboře a po válce nastoupil na Filozofickou fakultu UK, kde si za obor zvolil sociologii a filozofii. Jeho

⁴⁷ Middletown. In: Sociologická encyklopedie [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Middletown>

⁴⁸ YOUNGE, Gary. The view from Middletown: a typical US city that never did exist. In: *The Guardian* [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z <https://www.theguardian.com/membership/2016/oct/18/view-from-middletown-us-muncie-america> online

⁴⁹ Middletown. In: Sociologická encyklopedie [online].

⁵⁰ Robert S. Lynd and Helen Merral Lynd, *Middletown: A Study in American Culture* [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z <http://videri.wikidot.com/middletownlynd>

⁵¹ Middletown. In: Sociologická encyklopedie [online].

vyučujícími byli mimo jiné demograf Antonín Boháč, filozof Jan Patočka a především sociolog Josef Král; kromě něj se Musil setkal i s dalšími představiteli pražské sociologické školy. Svou doktorskou dizertaci s názvem *Methodologické problémy u Maxe Webera* obhájil roku 1952, což však bylo již v době, kdy díky politickým tlakům zaměřeným proti „buržoazní sociologii“ mnozí ze sociologů opustili fakultu, potažmo i zemi.⁵²

Weber byl jedním z „duchovních otců“ Musila. Mimo něj často Musil vycházel z myšlenek Durkheima, Sorokina či se odkazoval i k českým sociologům v čele s Masarykem. Často se zmiňoval i o Marxovi, s jehož teorií sice nesouhlasil, nicméně jej uznával jako sociologa.⁵³ Právě Weber a Durkheim pro Musila představovali dva protipóly v otázce sociologického myšlení, mezi nimiž on sám hledal vhodný střed. Na jednu stranu to byl interpretativistický přístup Weberův a jeho pojetí rozumějící sociologie, na straně druhé stál Durkheimův pozitivismus. Pozitivistický přístup k analýze sociálních jevů měl na Musila vliv především díky empirickým výzkumům měst a na to navázaným kontaktům s demografií, geografii a dalšími přírodními vědami. Jak píše ve svém vzpomínkovém článku Marek Skovajsa, Musil se výrazně nepřikláněl ani na jednu stranu, ale naopak zachycoval napětí mezi oběma přístupy v celé jejich šíři. Interpretativismus pro něj představoval jádro sociologického poznání, ale na druhou stranu se přikláněl i k objektivnímu odhalování struktur a pravidelností společenských jevů, aniž by bylo nutné hluboce interpretovat kulturní významy.⁵⁴

Značnou část svého profesionálního života strávil Jiří Musil jako odborník v oboru, jemuž politické naladění nepřálo. Své uplatnění si nicméně našel díky práci v Ústavu hygieny a později ve Výzkumném ústavu výstavby a architektury, kde pracoval na sociálně-hygienických studiích struktury města a na komplexních demografických studiích.⁵⁵ Musil později působil i v organizacích Dům techniky Čs. vědecko-technické společnosti a v rámci sekce sociologie města a bydlení Čs. sociologické společnosti, kde se mohl s dalšími kolegy věnovat odborným debatám, které oficiálně legitimizovala „technokratická témata jako například metodika prognózování, programování a plánování sociálního rozvoje měst a

⁵² NEŠPOR, Zdeněk. „Zemřel Jiří Musil – osamělý běžec překračující hranice české sociologie.“ In: *Sociologický časopis*. 2012, (5), 994-996, str. 994 [online]. [cit. 2019-01-23] Dostupné z http://sreview.soc.cas.cz/uploads/79409da73bb27ef9bed47c9bf96bbf34064b6172_nespor.pdf

⁵³ SKOVAJSA, Marek. „Jiří Musil a sociální teorie.“ In: *Sociologický časopis*. 2012, (5): 1003-1008, str. 1005. [online]. [cit. 2019-01-23] Dostupné z http://sreview.soc.cas.cz/uploads/1893b05faad2a20000d12ab3188b9d77eedda814_skovajsa.pdf

⁵⁴ Tamtéž, str. 1006-7.

⁵⁵ NEŠPOR, str. 994.

regionů, spolupráce podniků s územními orgány, později i problematika životního prostředí, územního a regionálního plánování.”⁵⁶ V období 60., 70. a 80. let 20. století také vydal celou řadu svých publikací, které se věnovaly tématu sociologie města a urbanizace, mimo jiné se jednalo o díla *Sociologie bydlení* (1971), *Urbanizace v socialistických zemích* (1977), *Lidé a sídliště* (1985), skripta pro Fakultu architektury ČVUT *Sociologie pro architekty a urbanisty* (1982) a o systematickou publikaci *Sociologie města* (1967),⁵⁷ z níž především budu v následující kapitole vycházet.

Ani po roce 1989 Jiří Musil profesně nezahálel, ba naopak. Byl jmenován profesorem a přednášel na Karlově univerzitě, mezi lety 1990 - 1992 byl ředitelem Sociologického ústavu Akademie věd a mezi jeho nejvýznamnější působiště patřila Středoevropská univerzita, jejíž pražskou odnož od roku 1992 po další tři roky vedl. Mimo to přednášel na českých i zahraničních univerzitách a konferencích a publikoval.⁵⁸ V pozdějších letech začal Musil stále více debatovat o základních problémech a postavách sociálních věd a o poslání a smyslu sociologie samotné. Skovajsa zdůrazňuje, že byl „obnovitelem oboru sociologické teorie stejně tak jako šířeji interdisciplinárně pojaté sociální teorie.”⁵⁹ Jiří Musil, jedna z nejvýznamnějších postav českých sociálních věd 20. století, zemřel 16. září 2012.

2.4.1 Musilova sociologie města

Jak již bylo zmíněno výše, sociologie města byla pro Musila středem odborného zájmu především v době normalizační. Tehdejší obnovující se sociologie jej však mezi sebe příliš nepřijala, a to ze dvou důvodů. Jednak sociologie města v té době nebyla etablována jako obor a dále pak jeho orientace na chicagskou školu v době, kdy vládl spíše diskurs strukturního funkcionalismu v kombinaci s marxismem, nebyla jako zaměření příliš žádaná.⁶⁰ Přesto však Musilovo dílo mělo významný vliv na podobu zkoumání sociologie bydlení a měst u nás i po roce 1989, a to především díky jeho nezatíženosti dobovou ideologií. Slavomíra Ferenčuhová vyzdvihuje několik jeho dalších zajímavých rysů. Musil otevřeně

⁵⁶ ILLNER, Michal. „Odešel Jiří Musil.” In: *Sociologický časopis*. 2012, (5): 990-993, str. 991 [online]. [cit. 2019-01-23] Dostupné z

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/f0ed16693c2f4dd79ef5392b7e4ffd0e253dec2f_illner.pdf

⁵⁷ Tamtéž, str. 990.

⁵⁸ Tamtéž, str. 991.

⁵⁹ SKOVAJSA, str. 1003.

⁶⁰ NEŠPOR, str. 994.

formuluje doporučení, co se týče výstavby bydlení, na základě empirických studií měst a sídlišť. Jeho obecná tvrzení o socialistické urbanizaci na úrovni měst i regionů rezonovala s výzkumy v dalších socialistických zemích a zároveň Musil reflektoval práce z ostatních zemí východního bloku a čerpal inspiraci i z klasické sociologie a ze zahraničních prací zabývajících se sociologií města či teorií architektury.⁶¹

V rámci širokého spektra Musilových publikací věnujících se sociologii města zaujímá *Sociologie soudobého města* čelní místo jakožto komplexní přehledová práce k tématu. Musil se v ní věnuje nejrůznějším aspektům městského života; v knize tak můžeme najít kapitoly o urbanizaci, struktuře městského obyvatelstva, ekologii měst či přímo aplikaci sociologie měst. Publikace je doplněna grafy a tabulkami, ilustrujícími probíraná témata. Na následujících řádcích se zaměříme na dvě vybrané kapitoly, které se vztahují k tématu sociologie malého lázeňského města; půjde o téma klasifikace měst podle jejich funkcí a dále pak o obsáhlejší kapitolu věnující se předměstím, rurbanizovaným územím a metropolitním oblastem.

Pokud v rámci urbánní sociologie hovoříme o městě, vždy se jedná o obecnou definici sociálního systému, který je tvořen dalšími institucemi, organizacemi a skupinami. Jednotlivá města se však od sebe reálně liší, ať už velikostí, polohou, půdorysem, způsobem vzniku a vývojem, funkcí a dalšími aspekty. Proto je podle Musila důležité podívat se na jejich podrobnější třídění, což může být z praktického hlediska užitečné i pro územní plánování či komunální politiku. Stejně tak slouží toto roztřídění jako základ pro sociologický výzkum, který chce předejít zkreslení výsledků kvůli zdánlivě náhodnému výběru domácností, které jsou nicméně ovlivněny společenskými poměry v daných městech, v nichž se výzkum provádí.⁶²

Způsobů, jakými lze města třídit a klasifikovat, existuje mnoho, pro Musila jsou ze sociologického hlediska nejdůležitější ekonomické a demografické faktory, které vyjadřují funkci měst. S těmi můžeme pracovat dvěma způsoby; podle sociologa Wenera Sombarta⁶³ můžeme obyvatele rozdělit na primární a sekundární městotvornou skupinu. Členové primární skupiny se přímo podílí na získávání či tvorbě určitých výrobků, které jsou potřeba k živobytí. Členové sekundární skupiny, neboli skupiny služeb, jsou ekonomicky závislí na

⁶¹ FERENČUHOVÁ, str. 186.

⁶² MUSIL, Jiří. *Sociologie soudobého města*. Praha: Svoboda, 1967. Sociologická knižnice (Svoboda), str. 65.

⁶³ Toto členění uvedl Sombart v článku z roku 1902, který se věnoval teorii města.

existenci primární skupiny. Podobně vypadá i členění podle příslušnosti k národohospodářským odvětvím, pro města to tedy znamená rozdělení podle převahy obyvatelstva v primárním (zemědělství), sekundárním (těžký průmysl) či terciárním (služby) sektoru.⁶⁴

Vzhledem k tomu, že se počet i velikost měst zvětšuje, rozšiřuje se i množství jejich funkcí a členění výhradně podle kvantitativních metod tak přestává být dostačující. Musil proto vyzdvihuje důležitost kvalitativního hodnocení při zkoumání dominantní funkce měst, neboť to, „i když není tak přesné, je realističtější a umožňuje vytvářet kategorie, které by při přísně kvantitativním hledisku zůstaly opomenuty.“⁶⁵ Vytváří seznam typů měst, který obsahuje sedm kategorií, které se mohou dále členit na podkategorie; podobný přístup lze nalézt také u sociologů J. Krále, C. Rosiera nebo E. E. Bergela.⁶⁶

2.4.2 Maloměsto a (r)urbanizační procesy

S problematikou klasifikace obcí, konkrétně podle jejich velikosti, se potýkali i statistici. Pro období 1968 - 1989 existovalo podle Českého statistického úřadu hned několik skupin, do nichž se obce třídily podle nejrůznějších znaků. V letech 1960 - 1961 tak bylo vytvořeno 5 kategorií, do nichž české obce spadaly: krajská a okresní města (71 obcí), ostatní města (99), malá města (183), aglomerované obce (104) a venkovské obce (8 269 obcí). Kritéria rozřazení byla různá - urbanistické znaky, podíl zemědělského obyvatelstva či zastoupení vyšší občanské vybavenosti. V roce 1970 se kategorie ještě více pozměnily: statutární města (4), krajská města (3), ostatní okresní města (64), ostatní města (154), obce městského typu (181), obce v městských aglomeracích (196), ostatní obce (6 909). Rok 1980 přinesl další změnu - tentokrát se počet kategorií o jednu snížil a některé kategorie byly přímo vztaženy na určitá města; jednalo se tedy o kategorie hlavní město (1), města Brno, Ostrava a Plzeň (3), ostatní krajská města (3), ostatní okresní města (64), ostatní města (274)

⁶⁴ MUSIL, str. 68-9.

⁶⁵ Tamtéž, str. 72.

⁶⁶ Tamtéž, str. 70-4.

a ostatní obce (4 433).⁶⁷ Jak je z výše uvedených informací vidět, rozdělení obcí na pouhou vesnici či město není a nebylo nikdy zcela jednoznačné.

Dichotomické rozdělení obcí pouze na vesnice a města je tak očividně nepřesné a zkreslující. Existuje celá řada lidských sídel, která nejsou ani jedním, ani druhým, ale spojují v sobě prvky obého; typicky se jedná o maloměsta a příměstské oblasti. Jak Musil podotýká, v druhé polovině šedesátých let žily více než $\frac{3}{4}$ obyvatelstva průmyslově vyspělých zemí v městských sídlech. Počet izolovaných venkovských sídel se oproti 19. století významně zmenšil a mnozí z těch, kteří obývali vesnici, postupně přejali městský způsob života. Z toho důvodu podle něj nemá cenu držet se rozdělení město - vesnice, neboť s průmyslovou revolucí se rozdíly mezi nimi začaly pomalu stírat.⁶⁸ Toto poněkud násilné rozdělení se pokoušela zjemnit *teorie kontinuálních rozdílů*, která pracovala s tezí, že mezi demografickými i sociologickými znaky města a vesnice panuje plynulý přechod, nikoliv prudký předěl. Jejím nedostatkem je nicméně podle autora teoretický předpoklad, že se řady velkého množství znaků charakterizující obyvatele měst i vesnic plynule zvětšují či zmenšují, a dále pak také otázka, zda tyto kontinuální rozdíly platí i v ostatních zemích.⁶⁹

V rámci úvah o klasifikaci obcí a o procesu urbanizace se Musil posléze obrací k pojmu *rurbanizace*, který pravděpodobně poprvé použil Charles J. Galpin v knize *Rural Life* v roce 1918. Jedná se o „prolínání venkova a města a o vznik souvislých oblastí, které nejsou ani čistě městské, ani převážně venkovské. [...] Rurbanizované oblasti vytvářejí proto nový ekologický typ, který není zcela městský, ale je ovládán centrálním městem a má s ním mnoho společenských a ekonomických pout. Vzhled krajiny zůstává venkovský, avšak způsob života je téměř městský.”⁷⁰ Jde o hospodářský a společenský proces, v jehož důsledku dochází k provázanosti obyvatel příměstských oblastí s centrálním městem, a to jak po ekonomické stránce, tak i po stránce společenské a kulturní. Vznikají tak obce přechodného typu, v nichž dochází ke kombinaci prvků životního stylu města (nakupuje se ve městě, využívají se jeho školy, čtou se městské noviny) a venkova (obyvatelé pěstují zeleninu,

⁶⁷ Městské obyvatelstvo v letech 1961-2001. Český statistický úřad [online]. [cit. 2019-01-03]

Dostupné z

https://www.czso.cz/csu/czso/4120-03-casova_rada_1961_2001-5__mestske_obyvatelstvo_v_letech_1961_2001_

⁶⁸ MŮSIL, str. 12.

⁶⁹ Tamtéž, str. 93.

⁷⁰ Tamtéž, str. 196-197.

chovají domácí zvířata). Toto prolínání je ještě zesíleno výstavbou chat a chalup sloužících k rekreaci městského obyvatelstva.⁷¹

2.5 Shrnutí

V této teoretické kapitole jsme se věnovali sociologii města obecně. Ukázali jsme si její kořeny, krátce jsme se zastavili u chicagské školy urbánních studií a podívali jsme se i na její stručný vývoj v Československu. Blíže jsme pak rozebrali hlavní myšlenky některých předních českých a československých sociologů města, konkrétně Bláhy, Ullricha a Blažka, a také jsme se pro srovnání podívali na dva příklady urbánní sociologie šedesátých let z oblasti Indie a Afriky. Podrobněji jsme se pak zaměřili na Jiřího Musila a jeho sociologii města. Můžeme vidět, že nehlédě na dobu nebo oblast, v níž vybraní sociologové pracovali, ve své práci všichni naráželi na podobná témata. Mezi ta nejčastější patřila otázka na základě jakých parametrů města vůbec zkoumat, přičemž badatelé zdůrazňovali, že je nutné nejen hledět nejen na demografické a geografické aspekty, ale že se máme na města dívat i z pohledu sociologického, tedy zkoumat obyvatele, jejich způsob života a procesy, které v městském životě probíhají. Další důležitou otázkou bylo jak vůbec město definovat, přičemž nejčastěji využívanou možností je vymezit jej vůči vesnici, respektive malému městu jakožto jakémusi „přechodovému“ členu, a to co do velikosti, tak i do způsobu života. V neposlední řadě se výzkumníci zabývali i urbanizačními procesy a poměšťováním venkovských oblastí.

Teorie a koncepty, které jsme si právě představili, v empirické části této práce aplikuji na městyse Lázně Toušeň. Na jejich pozadí budu jednak zkoumat život a kulturu v této obci za normalizace a dále se pak v závěrečné části práce krátce podívám na proměnu městysu od doby normalizace do dneška. Vzhledem k tomu, že Toušeň je městysem lázeňským, je však nutné si nejprve do sociologického kontextu zasadit lázeňská sídla jako taková, na což se podíváme v následující kapitole.

⁷¹ MUSIL, str. 199-200.

3. Sociologie lázeňského města

Lázeňská města jsou specifickým typem sídel. Stejně jako do míst, která jsou pro turisty a návštěvníky lákavá díky svým památkám, přírodním krásám, bohatému kulturnímu či nočnímu životu nebo možnostem sportovního vyžití, i do lázeňských měst míří hosté za zážitky vybočujícími z každodennosti všedních dní. Většinou zde však netráví jen prodloužený víkend či týdenní dovolenou, ale přijíždí sem jako pacienti na několikátýdenní ozdravné pobyty. Primárním účelem těchto pobytů je pomoci návštěvníkům s jejich tělesnými obtížemi či urychlit rekonvalescenci po zranění nebo prodělané nemoci, ale lázeňská města kromě léčebných procedur nabízí i mnoho jiných podnětů a zážitků. Z čistě léčebných center se tak postupně stala spíše místem rekreací a případné prevence onemocnění.⁷² V následující kapitole se krátce podíváme na historii lázeňství od jeho počátků ve starověku až po jeho vývoj v posledních staletích v Čechách, na různé procedury, které mohl pacient absolvovat, na provázanost aspektu relaxačního s léčebným a na to, jaký se v lázních odehrával společenský a kulturní život.

3.1 Stručná historie lázeňství

Podívat se na historii lázeňství neznamena pouze zkoumat dějinný vývoj léčebných procedur a používání termálních vod k léčení zdravotních obtíží. Ukazuje nám totiž i celou řadu dalších společenských aspektů, jako je vývoj vnímání vztahu mezi převládajícím životním stylem a psychickým i fyzickým zdravím člověka, měnící se postavení společenských vrstev, především aristokracie a ambiciózní střední třídy, nebo způsoby, jakými byli baveni lázeňští hosté. Představuje i sondu do způsobu, jakým byla vnášena společenská etiketa a městské způsoby chování do rurálních oblastí.⁷³ Při krátké exkurzi do historie lázeňství uvidíme, že již od svých počátků byly lázně místy čilého společenského kvasu, která dobře reflektovala dobové zvyklosti, až už šlo o vztah k hygieně a lékařství, rozdíl mezi jednotlivými sociálními vrstvami nebo vliv náboženství na to, co bylo vůbec v lázeňství přípustné.

⁷² PETRÁKOVÁ, Magdaléna. *Kultura v českých lázeňských městech – redefinice a aktualizace*. 2017. Diplomová práce. Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, str. 29.

⁷³ LARGE, David Clay. *The grand spas of Central Europe: a history of intrigue, politics, art, and healing*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2015, str. 4.

3.1.1 Lázně od starověku po středověk

Svěcená voda a křty, židovské rituální koupele *mikve*, komplexní rituály probíhající v tureckých lázních nebo *abdest*, povinné omývání před muslimskou modlitbou - voda se svými mýtickými účinky provází člověka od dob starověkých až dodnes. A stejně tak i lázeňská tradice, kdy lidé vyhledávají teplé minerální vody, aby si odpočinuli a vyléčili nejrůznější neduhy, je stále živá. Archeologické nálezy nám ukazují, že teplé vyvěrající prameny a vodní zdroje neobvyklé barvy, vůně či chuti přitahovaly lidi již v dobách pravěkých. Ať už šlo o kosterní pozůstatky, doklady jímání vody či zbytky votivních předmětů, důkazy o lidské přítomnosti poblíž termálních pramenů lze nalézt na území Evropy ve Svatém Mořici ve Švýcarsku, francouzském Vichy nebo u Teplíc v Čechách. K posvátným vodám a jejich zázračným léčivým účinkům se váží různé pověsti a také poutníci k nim konávali své cesty. O založení nejedné lázní se tradují příběhy, například ten z roku 1542 o objevu vřídla v pozdějších Karlových lázních. Tato pověst vypráví, jak Karel IV. se svými psy lovil jelena, který se ale zachránil skokem ze skály, zatímco psi utonuli ve vroucí vodě.⁷⁴

Počátek lázní tak, jak je známe dnes, se datuje do doby starověku. Staří Řekové a Římané vnímali vodu jako léčivý prostředek nejen pro očistu těla, ale vodní lázně podle nich vedly i k pevnějšímu zdraví a zlepšení psychického stavu jedince.⁷⁵ V Řecku byly očistné rituály většinou prosté a probíhaly v plochých nádobách či pod sprchami nebo v mělkých bazéncích; první vany se objevily na Krétě. Opravdový rozkvět veřejných i soukromých lázních nastal až ve starém Římě v době císařství, kdy se návštěva takového zařízení stala nedílnou součástí denního života a plnila jak očištnou, tak i společenskou funkci. Římané tuto tradici rozšířili z Itálie dále do svých dobytých území, takže lze tyto termály najít i na území Anglie, Galie, Germánie, severní Afriky i Přední Asie. Mimo to Římané prosluli i jako stavitelé vodovodů a akvaduktů, jejichž vysoká technická úroveň umožnila neustálý přívod vody a tím pádem podpořila rozkvět lázní.⁷⁶

Řecké starověké lázně původně neplnily funkci léčebnou; k tomu byly vybudovány léčebné okrsky. Ty se často zakládaly v blízkosti pramenů a bývaly zasvěceny některému z bohů (v Řecku byl tím nejoblíbenějším bůh léčitelství Asklépios). Lékaři zde pacientům

⁷⁴ KŘÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha: Libri, 2002, str. 15-21.

⁷⁵ LARGE, str. 13.

⁷⁶ KŘÍŽEK, str. 28-35.

kromě teplých i studených koupelí předepisovali diety, užívání bylin, obklady či sportovní činnost. Ve starém Římě naopak lidé začali vědomě využívat léčivých účinků nejen koupelí, ale navštěvovali i jeskyně, kde vystupovaly ze země horké páry, užívali bahenní obklady nebo minerální vodu přímo pili. Nedílnou součástí úspěchu léčebných procedur byla sugesce a síla placebo efektu - lidé se po koupelích mnohdy cítili lépe jednoduše proto, že chtěli věřit tomu, že se lépe skutečně cítí, a protože jim to lékaři také řekli.⁷⁷ S rozpadem Římské říše nevyhnutelně začaly brzy upadat i samotné lázeňské budovy, které se staly na další staletí vítaným zdrojem stavebního materiálu, a v Evropě se na římskou lázeňskou tradici zapomnělo. V pozmeněné formě nicméně zásluhou Byzance existovala a dosud existuje v islámských zemích dál.⁷⁸

Evropský středověk bývá často vnímán jako bezútěšná doba, která osobní hygieně ani koupelím příliš nepřála. Římská lázeňská tradice byla ranými křesťany považována za jeden ze znaků jejich barbarské dekadence a k úpadku lázeňství nemalou měrou přispělo i zničení budov a celé vodovodní infrastruktury, díky níž bylo původně možné lázně vůbec provozovat.⁷⁹ Dalším důvodem, proč křesťanská církev brojila proti kultu nahoty a koupání, byla její opozice proti ranému islámu, v němž byla tradice očisty vodou a návštěvy lázní silně zakotvena.⁸⁰ I přes určitý odpor církve se však koupání od 13. a 14. století stalo opět běžným, alespoň pro šlechtu a bohatší měšťany, a také pro některé vysoce postavené duchovní vůdce, kteří měli ve svých soukromých sídlech honosné koupelny.⁸¹ Rozvinula se znovu také tradice léčby koupelemi, případně vodoléčby, která spočívala v různém polévání a namáčení střídavě ve studené a teplé vodě. Koupele bývaly dlouhé, a tak byli pacienti rozptylováni hudebníky a podávaným jídlem.

Spolu s lázněmi se začaly objevovat i veřejné lazební a s nimi spojené řemeslo lazebnictví. Zatímco dnes lazebníky vnímáme spíše jako synonymum pro holiče, ve středověku zastávali nejen obsluhu lazeben, ale prováděli i některé chirurgické a ranhojičské úkony. Přes svou důležitou roli měly lazební nechvalnou pověst - postupně prosluly jako místo neřestí, příhodné pro nemravné schůzky, kde alkohol tek proudem a kde středověký člověk zapomínal na svou správnou křesťanskou morálku, až se postupně lazební stávaly

⁷⁷ LARGE, str. 16.

⁷⁸ KŘÍŽEK, str. 37-42.

⁷⁹ LARGE, str. 30.

⁸⁰ KŘÍŽEK, str. 53.

⁸¹ LARGE, str. 31.

zároveň i veřejnými domy. V lazebnách tak došlo k propojení několika aspektů, které můžeme nalézt v poněkud změněné podobě i v současných lázních - byla to místa pro očistu, léčení neduhů, odpočinek i pro společenské vyžití.⁸²

3.1.2 Zlatý věk (českého) lázeňství

Období renesance s sebou přineslo všeobecný příklon k antickým ideám i větší zájem o tělesnou kulturu, zdraví i účinky léčivých vod. Původem švýcarský lékař Paracelsus věřil, stejně jako jeho antičtí předchůdci, že lidské zdraví závisí na harmonii mezi přírodou a člověkem, a proto svým pacientům předepisoval léčbu minerálními a termálními vodami, které měly tuto rovnováhu zajistit. Lázně šestnáctého století však nebyly místem, kam by si člověk jezdil odpočinout a uzdravit se. Hygienická úroveň těchto zařízení byla špatná a nezdá se, že se pacient nejen nevyléčil, ale naopak si z lázní přivezl ještě nějaké další zdravotní obtíže, často zánětlivého typu.⁸³ Situace se nicméně začala postupně zlepšovat a v průběhu 17. století vznikala u pramenů i poutní místa a kostely. Posléze se i šlechta začala zajímat o stavbu lázní, které se staly i důležitými společenskými středisky. Největšího rozkvětu pak lázeňství dosáhlo na konci 18. a především v 19. století, a to jak v Čechách, tak i v ostatních evropských zemích. Toto období „zlatého věku“ lázeňství bylo do značné míry způsobeno i dalším vědeckým zájmem o nové metody léčení, složení léčivých vod a jejich účinků na lidské zdraví, a všeobecné povědomí o tématu se rozšířilo díky vědeckým i popularizačním dílům, která začala v Evropě vycházet.⁸⁴

Nejslavnějším odborníkem byl v českém prostředí Vincenz Priessnitz (1799 - 1851), který ve své domovské vesnici Gräfenberg založil lázně, dnes známé pod jménem Lázně Jeseník. Priessnitz prodělal v dětství vážný úraz, který si sám vyléčil za pomoci pramenité vody. Poté, co začal tuto metodu léčby blíže zkoumat a úspěšně ji zkoušet na svých spoluobčanech, rozkřikla se jeho pověst a do horské vesnice začaly proudit davy lidí, kteří také toužili po uzdravení. Nejrůznější vodní zábaly kombinované s pitím léčivé vody, procházkami po lesích, fyzickou prací a omezením alkoholu a kávy měly kýžené výsledky.⁸⁵

⁸² KŘÍŽEK, str. 95-98.

⁸³ Tamtéž, str. 35-36.

⁸⁴ KRAFTOVÁ, Ivana, Miloš CHARBUSKÝ a Martin ŠMÍD. „Vliv společenských změn na prosperitu českých lázní“. In: *Scientific papers of the University of Pardubice*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2008, 95 - 108, str. 96.

⁸⁵ KŘÍŽEK, str. 71-72.

Po určitých peripetiích, kdy mu stáli v cestě především profesionální doktoři, kteří jej obviňovali z šarlatánství, otevřel první vodoléčebný ústav a později získal i oficiální povolení císařské komise, díky němuž mohl provozovat léčbu bez lékařského dohledu. O Priessnitzových metodách se jezdili učit lékaři z mnoha evropských zemí a jeho lázně hostily jak běžné občany, tak i pacienty z řad evropské šlechty a osobností politického a kulturního života.⁸⁶

3.1.3 Lázeňské procedury

Léčebných metod, kterých může pacient v lázních využít, existuje celá řada. Nejznámější jsou různé techniky vodoléčby spojené s popíjením minerálních vod, ale v historii lázeňství lze najít i metody, které nám z dnešního pohledu mohou připadat poněkud bizarní. Do léčebných koupelí se přidávaly nejrůznější soli, bylinky, ale i mléko nebo mravenčí kyselina na léčbu revmatismu. Od 19. století se rozšířily i uhlíčitě koupele v minerálních vodách bohatých na oxid uhličitý nebo přímo koupele v plynu samotném. K lázním vždy také patřily nejrůznější masáže. Dalšími léčebnými technikami jsou horkovzdušné a parní lázně, které se mírně liší podle toho, z které části světa pocházejí. Ruská lázeň, skandinávské sauny či potní lázně z oblasti Ameriky mají dlouhou tradici a nejsou novodobým výmyslem, ale byly populární už u původních obyvatel. Naopak poměrně mladou technikou, oficiálně uznanou mezinárodní komisí až v roce 1938, je léčba pomocí peloidů, tedy nejrůznějších rašelin, bahen a slatin. Při výčtu léčebných procedur také nesmíme zapomenout, že i samotný pacient by měl vyvinout určitou snahu o zlepšení svého zdravotního stavu, a léčebné kúry by proto v ideálním případě měly být doplněny i dietním stravováním a přiměřeným pohybem.⁸⁷

3.2 Lázeňská kultura a kultura v lázních

Lázně a kultura k sobě neoddelitelně patří již od počátku lázeňských dějin. Ať už se jednalo o lázně starověké, středověké nebo soudobé, o lázně v oblasti Blízkého východu, Japonska nebo střední Evropy - lázeňským hostům a pacientům býval kromě léčebných

⁸⁶ Fenomén Priessnitz [online]. [cit. 2019-02-14] Dostupné z <http://www.priessnitz.cz/cz/fenomen-priessnitz/>

⁸⁷ KRÍŽEK, str. 55 - 178.

procedur zajišťován i kulturní program. V souladu se starořeckým principem *kalokagathie* (kalos = krásný, agathos = dobrý), který můžeme v jednom z jeho významů chápat jako harmonii těla a duše člověka,⁸⁸ tak během lázeňských pobytů nebyly léčeny pouze tělesné neduhy pacientů, ale jejich čas strávený v lázních sloužil i k ozdravě duše. Lázeňské procedury byly mnohdy zdlouhavé a únavné, a proto bylo zapotřebí pacienty také zabavit a zároveň při tom všem tom léčení těla poskytnout potěšení i jejich duchu a mysli.

3.2.1 Společenský život v lázních

Návštěvy lázní nebyly populární pouze kvůli svým prokazatelným léčivým účinkům, ale už díky samotné víře pacientů, že jim koupele a pití léčivé vody pomůžou s jejich obtížemi. A protože čas strávený v lázních byl mimo jiné i časem relaxace a příjemných chvil, častokrát se stávalo, že se návštěvníci do svých oblíbených lázeňských středisek každou sezonu vraceli.⁸⁹ Kulturně-společenský význam lázní byl tak především v 19. století značný. Ať už šlo o příslušníky císařského dvora, vyšší či nižší šlechtu, bohaté měšťany nebo umělce, ti všichni v touze zbavit se svých zdravotních obtíží a změnit na několik dnů či týdnů prostředí jezdili do lázní. V rámci těchto návštěv měli možnost setkat se se společenskou smetánkou, nebo naopak dát na odiv své vlastní bohatství a postavení, předvést nejnovější módní kreace na promenádě či se účastnit důležitých debat o politice.⁹⁰

V lázeňských sálech se také konaly plesy nebo slavnostní ceremonie, případně se sem sjížděli účastníci různých kongresů. Stejně tak bylo možné v lázeňských městech provozovat různé hry, často hazardního typu, v kasinech. Taktéž ne jeden návštěvník či návštěvnice jezdili do lázní s nadějí, že zde potkají svého budoucího životního partnera či partnerku, nebo naopak pro to, aby si od stereotypu manželského svazku na chvíli „odskočili“ někam jinam.⁹¹ Společenský život v lázních 19. století byl velmi pestrý; samozřejmě čím větší lázně byly, tím více návštěvníků přitahovaly, ale ani v menších lázeňských městečkách nebyla nouze o zajímavé a významné hosty.

⁸⁸ MARTÍNKOVÁ, Irena. *Jak rozumět kalokagathii?* Filozofické a sociokulturní aspekty kinantropologie [online]. Praha: Fakulta tělesné výchovy a sportu, Univerzita Karlova, 2010, str. 93 [cit. 2019-02-13]. Dostupné z: <https://telesnakultura.upol.cz/pdfs/tek/2012/01/06.pdf>

⁸⁹ LARGE, str. 3.

⁹⁰ NĚMČÍK, str. 14.

⁹¹ PETRÁKOVÁ, str. 32.

3.2.2 Lázně a hudební tradice

Jak již bylo zmíněno, lázně neplnily pouze očištnou či ozdravnou funkci, ale sloužily i jako místo setkávání, relaxace a nových zážitků, lišících se od běžného každodenního života pacientů. S oblibou lázní se pojilo i rozšiřování kulturních událostí, především hudebních, které pacientům zpříjemňovaly pobyt. V minulosti byly rozšířené především hudební produkce přímo během koupelí a léčebných procedur. Rytiny z přelomu středověku a novověku zachycují muzikanty, kteří vyhrávají buď jednotlivcům, nebo i celým skupinám při koupání v bazéncích. V průběhu osmnáctého století začaly lázeňská města navštěvovat profesionální skupiny muzikantů, které předtím hrávaly pro šlechtickou společnost a tímto způsobem ji měly přilákat do lázní. K nim se poté začaly přidávat kapely hudebníků pocházejících z blízkého okolí lázní. Ty byly zpočátku odkázány na štědrost lázeňských hostů, kterým vyhrávaly na kolonádě zastavenička.⁹² Situace se změnila ve 20. a 30. letech devatenáctého století, kdy si lázně povšimly obliby těchto hudebních produkcí u hostů, začaly s muzikanty uzavírat smlouvy a budovat jim na kolonádách hudební pavilony. U pramenů pak hrávaly příležitostně další kapely, například vojenské či amatérské. Lázně se tak postupem času stávaly cílem hudebníků a zpěváků a nezdá se, že docházelo k situacím, kdy se méně či více slavný muzikant přijel léčit a zároveň při té příležitosti zpříjemnil ostatním pacientům pobyt svou hudební produkcí.⁹³

Důležitosti hudebních vystoupení v lázních si posléze všiml i dobový československý tisk. V časopise *Hudební rozhledy* vyšel v srpnu roku 1960 článek s názvem *Dumy u pramenů*, který pochvalně hodnotil nebo naopak kritizoval československé lázně na základě toho, jaký přístup měly k hudebníkům a jaké se v nich odehrávaly koncerty. Autor nejprve mluvil o důležitosti tradice propojení lázeňské léčby s kulturními zážitky, které již od dob starověkého Řecka přispívají k léčbě nervových i jiných onemocnění. I československé zdravotnictví se snažilo na tuto tradici navázat, avšak ne vždy se hudební produkce setkala s úspěchem u pacientů - hudba pro ně mohla být příliš „těžká“ a nebo měl kulturní referent v lázních přílišný sklon k tomu vybírat hudební kýče. Proto samotní umělci a skladatelé po stížnostech od pacientů „zakleпали na dveře kulturního oddělení v moderní budově

⁹² Vokální nebo instrumentální hudební skladba provozovaná původně večer pod okny jako projev lásky nebo úcty. In: *Cojeco* [online]. [cit. 2019-02-14] Dostupné z

http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&s_lang=&id_desc=107977&title=zastaven%ED%E8ko

⁹³ KRÍŽEK, str. 211-212.

ministerstva zdravotnictví a byli zde přijati s otevřenou náručí. To bylo již před dvěma roky a od té doby společně pracují, radí se a přesvědčují.”⁹⁴ Lázně Toušeň, na jejichž (nejen) hudební život se v příštích kapitolách zaměříme, byly autorem oceněny jako jedny ze skupiny menších lázní, v nichž se „zdravotníci a umělci [...] pustili s velkým elánem do očisty lázeňského hudebního života.”⁹⁵

3.2.3 Lázeňská estetika

Lázeňská městečka jsou také typická svou specifickou estetikou. V českém prostředí lze najít města honosná s výstavními domy a pavilony (Karlovy Vary, Mariánské Lázně), nebo menší lázeňská městečka, která často leží v horách či v jejich blízkosti a jsou typická svými hrázděnými domy a více přírodním nádechem (Dubí, Karlova Studánka). Velká lázeňská města často lákají i návštěvníky, kteří do nich nepřijíždí kvůli zdravotním problémům, ale spíše si vychutnat atmosféru jinakosti, nevšednosti a snad i pocit jistého luxusu, který mohou zakusit při procházkách po kolonádách, pohledu na zdobné budovy či prohlížení a nakupování suvenýrů a předmětů typických pro lázeňská města, jako jsou například pohárky na pití léčivé vody či notoricky známé lázeňské oplatky. Nezřídka je lákají i kulturní události a nejrůznější festivaly, které se v lázeňských městech, nejčastěji přes léto, konají. Naproti tomu menší lázně, situované do blízkosti přírody, nabízí relaxaci jiného druhu; procházky lesem, houbaření, rybaření, plavání nebo výlety na kole vybízí návštěvníky spíše k aktivnímu odpočinku či k úniku od množství lidí a každodenního shonu do ticha přírody. Právě k těmto menším lázním se řadí i Lázně Toušeň.

⁹⁴ *Hudební rozhledy*. Praha: Panorama, 1930, 13(16), str. 699.

⁹⁵ Tamtéž, str. 699.

4. Případová studie - městys Lázně Toušeň

Lázně Toušeň je městyse ležící ve Středočeském kraji v okrese Praha - Východ ve správním obvodu obce s rozšířenou působností Brandýs nad Labem-Stará Boleslav. Nachází se na soutoku řek Labe a Jizery, přibližně 25 km severovýchodně od Prahy. V současné době má zhruba 1 400 obyvatel, jeho rozloha je 55,5 km². Přívětivá krajina Polabské nížiny láká k rekreaci turisty a cyklisty, kteří městysem procházejí a projíždějí na Labské cyklostezce, případně rybáře a houbaře, využívající klidného prostředí kolem Labe a dobré dopravní dostupnosti. Městyse je také cílem pacientů slatinných lázní, které se specializují na nemoci pohybového aparátu a v současnosti spadají pod pražskou Nemocnici Na Bulovce. V městyse je aktivních několik místních spolků, mezi jinými například Obec baráčníků či TJ Sokol Lázně Toušeň a k němu přidružený divadelní soubor. V následujících odstavcích popíši stručnou historii obce i samotných lázní a poté se v kontextu předcházející teoretické kapitoly o sociologii města zaměříme na to, zda jsou Lázně Toušeň spíše „malým městem“ či „velkou vesnicí“.

4.1 Historie obce

Nejstarší důkazy o existenci lidského osídlení v oblasti Toušeně lze vystopovat až do doby eneolitické, tedy přibližně počátku čtvrtého tisíciletí před naším letopočtem. Z této doby pochází nález zlaté záušnice, nejstaršího zlatého předmětu nalezeného ve střední Evropě. Archeologické výzkumy zde také odkryly staroúnětická pohřebiště z předslavanského období i následné slovanské osídlení. Slovanské hradiště z přelomu 7. a 8. století chránilo solnou a jantarovou obchodní cestu, která vedla z Prahy do Slezska a dále až k Baltskému moři.⁹⁶ Hradiště leželo na pomezí několika území, v *Knize paměti městečka Toušeně* je k němu uvedeno následující: „Toušeň [...] jest sídlo staroslovanské, na skalnatém a vyšším břehu labském, na pokraji velikého zálabského hvozdu, který odděloval vlast kmene Čechův od území Pšovánů v poříčí Jizery, nedaleko pomezí Zličanů, kteréž tvořil potok Žizina u Mochova.”⁹⁷

⁹⁶ KRÁLÍK, Jan. *Lázně Toušeň: průvodce městysem, lázněmi a okolím*. Úřad městyse Lázně Toušeň: 2009, s. 5.

⁹⁷ PRÁŠEK, Justin. *Paměti městečka Toušeně* [online]. 1908, str.4. [cit. 2018-11-22]. Dostupné z: <https://www.laznetousen.cz/storage/Kniha%20pameti%20mestecka%20Tousene%201907-1961.pdf>

4.1.1 Středověká Toušeň a Karel IV.

Nejstarší písemná zmínka o oblasti pochází z 1. srpna 1293, kdy dala královna Jitka, manželka přemyslovského krále Václava II., připsat převozné z přivozu přes Labe faře v Lysé nad Labem. V této době byla Toušeň nazývána latinsky *villa* (statut *městečka* získala až roku 1536).⁹⁸ Ve třináctém století zde byl západně od původního hradiště zbudován hrádek, který byl později přestavěn na renesanční zámek. Ve čtrnáctém století se Toušeň dostala do držení rodu Michaloviců, kteří z Toušeně vytvořili správní středisko pro blízké statky, nacházející se na březích Labe a dolní Jizery. Z léna Michaloviců vyňal Toušeň samotný Karel IV., který v místě roku 1338, ještě jako markrabě moravský, pobýval.⁹⁹ Ve svém životopise *Vita Caroli* na začátku XI. kapitoly píše o tom, jak se v Toušeni oddával náboženským úvahám: „Když pak jsme přišli do Čech, přihodilo se, že jsme přijeli ze Staré Boleslavě do Toušeně, a když se nás počal zmocňovati spánek, připadlo na nás usilovné přemýšlení o tomto čtení z evangelia: *Podobno jest království nebeské pokladu skrytému na poli* atd., které se čte na den sv. Ludmily. A tak počal jsem o něm mysliti a vykládati si je. Probudiv se pak, měl jsem ještě v živé paměti obsah a výklad první části evangelia a tak s boží pomocí a milostí jsem dokončil výklad celého čtení, jež se počíná: *Podobno jest království nebeské*’ atd.”¹⁰⁰

S touto jeho cestou se také pojí oblíbená místní legenda o tom, jak získala obec své jméno. Do doby Karlova příjezdu se jmenovala jednoduše *Ň*. Karel po cestě ze Staré Boleslavi usnul v kočáře, ale neboť cesty byly hrbolaté, vůz v jednu chvíli nadskočil a on, tak náhle probuzený ze spánku, vyhrknul: „ToužjeŇ?” Reálná etymologie má poněkud prozaičtější charakter. Jméno obce je odvozeno od osobního jména *Túšen* či *Tušen*, které pochází ze staročeského výrazu *túch*, z něž odvozený výraz *tušenie* znamená *naděje*. Druhou historickou variantou je název *Toušim*, přičemž oba tyto názvy jsou slovanského původu. Osobám, které z městysu nepochází, občas činí potíže zvyknout si na variantu skloňování názvu obce, která není dvouslabičná v *Toušni* (podle vzoru v *Plzni*), ale trojslabičná se zachováním písmene *-e-* uprostřed slova, tedy v *Toušeni* (stejně jako vzoru v *zeleni*).¹⁰¹

⁹⁸ PRÁŠEK, str. 34.

⁹⁹ KRÁLÍK 2009, str. 6.

¹⁰⁰ KAREL IV. *Vita Caroli*, [online], str 22-23. [cit. 2018-10-27] Dostupné z <http://www.rodon.cz/admin/files/ModuleKniha/30-Vlastni-zivotopis.pdf>

¹⁰¹ *Florián* [online]. 2012, (3), str. 29 [cit. 2018-10-27]. Dostupné z: https://www.laznetousen.cz/storage/1342968811_sb_florian_7-9_2012.pdf

Král Karel IV. nakonec nechal připsat Toušeň svému bratrovi Janovi Jindřichovi, markraběti moravskému, a roku 1370 ji osvobodil od daní, dávek a dalších platů. Janův syn Jošt nicméně po otcově smrti nejevil o oblasti mimo Moravu zájem, a proto prodal práva na Toušeň dvěma různým kupcům - dědické právo Bočkovi z Poděbrad, vlastnické Janovi Staršímu z Michalovic, který se ujal správy statků. Jelikož byl ale velkým odpůrcem husitů, připadl toušeňský hrádek roku 1421 po obléhání pražanů vedených Janem Želivským pod správu Jana ze Smiřic.

4.1.2 Toušeň v novověku

V průběhu patnáctého a části šestnáctého století spadala Toušeň do majetku různých majitelů, mezi nimiž byl i Jiří z Poděbrad a jeho synové. Konec samostatnosti a výsad Toušeně přinesl rok 1547, kdy král Ferdinand I. zkonfiskoval majetek tehdejšího vlastníka Toušeně Kunráta Krajíře z Krajku, neboť jeho syn Adam vedl proti králi vzpouru. Toušeň a k ní náležící lesy, pole a rybníky se tak staly státním vlastnictvím, spravovaným českou královskou komorou prostřednictvím hejtmanů sídlících v Brandýse nad Labem. Od šestnáctého století se také v Toušeni křížily dvě obchodní stezky, díky nimž mohlo vzkvétat rybníkářství a lov úhořů a lososů v Jizeři. Obec a silnice jí procházející díky tomu v následujících staletích plnily roli především jako komunikační tepna, ať už pro poštu cestující z Polska do Prahy, nebo pro šíření zpráv v době napoleonských válek.¹⁰²

Co se hrádku týče, jeho významným majitelem byl v 16. století pražský primátor Jan Pašek z Vratu, který jej nechal nákladně zrekonstruovat. Jeho dílo však přišlo vniveč pravděpodobně v roce 1639, kdy byl podle záznamů hrádek zbořen Švédy.¹⁰³ Zahrada s rozvalinami zůstávala zanedbávaná a na její minulost se pozapomnělo, a to až do roku 1866, kdy byl staviteli Slavičkovi prodán dům č.p. 87, který měl být přestaven na mlýn. Při stavebních pracích zde byly odhaleny základy hrádku. Jak se píše v *Kronice města Toušeně*: „Při vyhazování mlýnské strouhy v zahradě udaného domku přišlo se na velmi pevný a přes jeden sáh široký základ od někdejšího hradu a sídla pánů na Toušeni, jež i otec vlasti císař a král Karel IV. za letních dob při lovech návštěvou Svou poctil.“¹⁰⁴

¹⁰² KRÁLÍK 2009, s. 6-10.

¹⁰³ KAFKA, Josef. *Okolí Prahy*. Praha: Edvard Grégr, 1923, str. 152.

¹⁰⁴ *I. kronika městyse Toušeně*. [online], str. 58. [cit. 2018-10-27] Dostupné z https://www.laznetousen.cz/storage/1331066697_sb_tousenska_kronika_1836.pdf

Rok 1868 byl pro obec významný, neboť zde byl založen nejen cukrovar, který fungoval dalších padesát let, ale také lázně, jejichž historii se budeme podrobněji věnovat v následující kapitole. Ve dvacátém století Toušeň postupně náležela k rozličným správním celkům; roku 1979 získala lázeňský statut, v roce 1991 byl schválen úřední název Lázně Toušeň a v roce 2006 jí byl obnoven historický titul *městys*, původně získaný v roce 1850.¹⁰⁵ Tento titul byl prestižní, městysy měly v minulosti právo pořádat týdenní a dobytčí trhy a fungovaly jako spádové městečko pro přilehlé oblasti. Titul byl zrušen po komunistickém převratu v roce 1948 a v roce 2006 jej znovu získaly rozhodnutím předsedy Poslanecké sněmovny ty obce, které tento status vlastnily před 17. květnem 1954 a zažádaly si o jeho obnovu.¹⁰⁶

V devadesátých letech také Toušeň získala heraldický znak a vlajku, přičemž na obou těchto symbolech nechybí vyobrazení tryskajícího lázeňského pramene (viz. přílohy č. 1 a 2). Pokud jde o velikost obce, počet jejích obyvatel se v posledních sto letech pohyboval nad hranicí jednoho tisíce. Při prvním sčítání v roce 1869 měla Toušeň 788 obyvatel a tento počet se dále zvyšoval až do začátku 2. světové války, kdy zde v letech 1939/1940 podle údajů žilo 1 640 osob. Poté se počet obyvatel začal mírně snižovat - v roce 1950 zde žilo 1 343 lidí, v roce 1961 1 325 lidí, v roce 1970 1 226 a v roce 1980 zde bylo 1 094 obyvatel. V roce 1991 počet obyvatel klesl pod hranici tisíce na 978,¹⁰⁷ avšak poté se opět začal zvedat a za začátku roku 2018 měl městys 1 376 obyvatel.¹⁰⁸

4.2 Historie toušeňských lázní

V mírném svahu nad toušeňským hrádkem vyvěral pramen železité vody, který byl ve středověku sveden na nádvoří gotického hrádku. V almanachu *Máj* z roku 1907 v krátkém medailonku o Toušeni spekuluje jeho autor o tom, že nejspíš již Karel IV. využíval během

¹⁰⁵ KRÁLÍK 2009, s. 11.

¹⁰⁶ Městys. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2019-04-19]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Městys>

¹⁰⁷ Počet obyvatel ve městech a městysech 1869-2006. Český statistický úřad [online]. [cit. 2019-01-03]

Dostupné z

<https://www.czso.cz/documents/10180/20536396/13750705.pdf/585f28a3-4666-44a7-9461-608e6b41de65?version=1.0>

¹⁰⁸ Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2018. Český statický úřad [online]. [cit. 2018-10-25]

Dostupné z

<https://www.czso.cz/documents/10180/61546986/1300721803.pdf/bcb6d91b-626f-41fd-a705-3f7a49265b4d?version=1.0>

svého pobytu v hrádku léčivé vody: „Zdá se, že již Karel IV. léčivou moc pramene znal a jeho také užíval, poněvadž při zřizování nynějších lázní nalezeny byly zbytky roubení a trub, které vedly do bývalého sídla Karla IV.”¹⁰⁹ První písemná zmínka o pramenu nicméně pochází až z roku 1536 a dále pak především z období epidemií cholery v letech 1850 a 1866, kdy chránil obyvatele před touto nemocí.

Dům, k němuž pramen náležel, koupili v roce 1843 manželé Antonín a Alžběta Králíkoví. Jejich syn Jan Králík pak využil léčivost pramene k založení malých lázní, jejichž základní kámen byl položen 10. března 1868. Navštěvovali je především pacienti trpící nedokrevností, žaludečními či střevními katary, nervovými nebo očními chorobami, případně dámy mající ženské obtíže. Lázně si získávaly na oblibě a díky jejich zvětšující se proslulosti tak postupně bylo k lázeňské budově přistavěno další patro, byla zbudována prostorná jídelna a zahrada s pramenem byla upravena na „rozsáhlý, rozkošný [lázeňský] park, který zachoval si půvab lahodné přirozenosti.”¹¹⁰ (viz příloha č. 3.) V roce 1888 již navštívilo lázně v sezoně přibližně 200 hostů, z Čech, Rakouska i Bulharska. V *Almanachu léčebných míst, lázní a letních sídel českých* z roku 1898 se o pramenu píše: „Voda jest jako křišťál čistá, bezbarvá, chuti velmi příjemné, poněkud stahující [...]. Dle bakteriologického rozboru prof. Hueppeho jest voda ta prosta všech škodlivých bakterií.”¹¹¹

4.2.1 Slatinné lázně

Po smrti zakladatele téhož roku převzal lázně jeho starší syn, povoláním učitel, nesoucí jméno Jan po otci. Ten byl kromě lázní aktivní i v místní samosprávě, v letech 1897 a 1913 byl zvolen místním starostou. Za svého působení nechal Jan Králík provést chemický rozbor slatiny, která se nacházela na zakoupených pozemcích poblíž tůní u sousedních Čelákovic. Rozbor ukázal, že silně mineralizovaná slatina má ještě léčivější účinky, než původní pramen, které se projevovaly především u degenerativních zánětlivých chorob pohybového ústrojí. Od léta 1899 se tak hlavní léčebnou procedurou staly zábaly a koupele

¹⁰⁹ *Máj*. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1907, 5(38), str. 588. [online]. [cit. 2019-12-03] Dostupné z <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:7991cba0-eb17-11e3-a012-005056825209?page=uuid:6ad1cf90-ec0a-11e3-97c9-001018b5eb5c>

¹¹⁰ Tamtéž, str. 588.

¹¹¹ PREININGER, VI. *Almanach léčebných míst, lázní a letních sídel českých*. Praha: Dr. Edv. Grégr, 1898, str. 126. [online]. [cit. 2019-06-04]. Dostupné z http://www.eknihovna.maxzone.eu/almach_lecebnych_mist.html

ze sirnoželezité slatiny, přičemž nová specializace na pacienty trpícími potížemi pohybového ústrojí se lázním zachovala dodnes.

V roce 1896 byl založen místní Okrašlovací spolek, činný dodnes, který se staral především o zeleň v městečku. Vysadil množství stromů a keřů jak v obci, tak i na březích Labe, kde zřídil i moderní plovárnu. K původnímu lázeňskému parku (viz. příloha č. 4) byl později přikoupen další pozemek vedle nádraží, nazývaný *Itálie*. Jak se zvětšovala pověst Lázní Toušeň jako příjemného letoviska, rozšiřovala se i místní výstavba - v roce 1910 zde bylo k dispozici sto letních bytů, a to v době, kdy měla obec samotná necelých 900 obyvatel. Roku 1912 přibyla do parku lázeňská kolonáda, kterou v roce 1958 doplnila dívčí fontán od Olbrama Zoubka, o nichž se zmíním záhy.¹¹² Problém způsobilo v roce 1914 otevření vodárny v Káraném, kvůli němuž došlo k poklesu až mizení místních studničních vod i lázeňského pramene. Díky tomu však místní obecní představenstvo začalo vyjednávat s pražskými vodárnami o zřízení vodovodu.¹¹³ Lázeňský pramen byl obnoven až pomocí artézského vrtu, stříkal do výše prvního patra a měl stálou teplotu 8,25°C. K léčbě byl používán až do druhé poloviny 50. let 20. století.¹¹⁴ Lázně také časem získaly vlastní logo, který vytvořil architekt a výtvarník Albert Jonáš a které v podobě glyptického reliéfu od roku 1976 zdobí lázeňské budovy (viz. příloha č. 5).¹¹⁵

4.2.2 Lázně v neklidném 20. století

Pro to, aby lázně přilákaly co nejvíce hostů, bylo samozřejmě potřeba je náležitě propagovat. V rozličných dobových časopisech a novinách tak bylo možné najít inzeráty a reklamy, které vychvalovaly blahodárné účinky jednotlivých lázní a lákaly čtenáře k jejich návštěvě (viz. příloha č. 6). Mimo to existovaly i speciální brožurky či alespoň tematicky zaměřené stránky tiskovin, které obsahovaly seznamy dostupných lázní s jejich základními charakteristikami, kde si mohl potenciální pacient vybrat podle nejvhodnějšího zařízení podle toho, jaké onemocnění ho trápilo. V periodiku *Ženský svět* tak bylo v roce 1927 možné najít inzerát, který popisoval Toušeň jako „oblíbené výletní místo a letní sídlo blízko Prahy. Lesy,

¹¹² KRÁLÍK 2009, str. 37-40.

¹¹³ PRÁŠEK, str. 91

¹¹⁴ KRÁLÍK 2009, 41.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 43.

parky a vily a velkolepé říční lázně. Rozsáhlý elegantní lázeňský dům a velkorestaurace. Ceny mírné. Prospekty zdarma.”¹¹⁶

Během druhé světové války měly toušeňské lázně poměrně štěstí, neboť se po téměř celou dobu vyhnuly přímé okupaci. Obsazeny byly jen během jara v roce 1945, kdy zde byla ubytována německá zákopová rota. Lázně zůstaly v majetku rodiny Králíkových až do roku 1949, kdy byly na základě znárodnovací vyhlášky postoupeny do správy státu. K poučným změnám napsal tehdejší zapisovatel pamětní knihy následující řádky: „Znárodněním klíčových odvětví národního hospodářství byly vytvořeny ekonomické základy lidově demokratického státu jako státu nového typu v němž si lid sám zákony dává svými zástupci je uskutečňuje a jejich uskutečnění kontroluje.”¹¹⁷ Trochu jiný pohled měl na znárodnění lázní Miloš Pulkrábek, dlouholetý obyvatel Toušeně: „Nesměl by však přijít na dlouhou dobu závistivý socialismus, který ničil, co se dalo, hlavně vlastní iniciativu schopných lidí svými mylnými názorovými představami. Došlo ke znárodnění lázní - celého generačního díla rodiny - a tím ke znevážení vlivu na vývoj obce. Rodina [Králíková] však nikdy neprojevila žádnou trpkost.”¹¹⁸

Po znárodnění byly lázně v Toušeni spravovány *Ústředním ředitelstvím státních lázní a zříděl*, od kterého přešly lázně pod *Ústřední radu odborů*. Dne 1. ledna 1957 byly pak lázně ROH přebrány ředitelstvím *Československých státních lázní v Poděbradech*, pod něž spadaly až do roku 1992. V roce 1958 byly lázně upraveny pro celoroční provoz, během sezóny se zde tak léčilo 1233 pacientů, o něž se v nejvytíženějších letních měsících staralo 44 členů lázeňského personálu.¹¹⁹ V padesátých letech se také značně rozšířila lázeňská ambulantní péče, kdy se zde léčili zaměstnanci podniků jako Staropramen, Avia, Praga nebo i z kanceláře Federálního shromáždění či Úřadu české vlády.¹²⁰ V průběhu let navštívily lázně také mnohé osobnosti z řad umělců a sportovců, kterým se budeme věnovat v samostatných kapitolách.

¹¹⁶ *Ženský svět: list paní a dívek českých*. Praha: Ústř. spolek českých žen, 1927, 31(9). [online]. [cit. 2019-12-03] Dostupné z <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:2422cdc0-03ed-11e3-9584-001018b5eb5c?page=uuid:ad0fa9e0-0470-11e3-9584-001018b5eb5c>

¹¹⁷ PRÁŠEK, str. 156

¹¹⁸ PULKRÁBEK, Miloš. *Nádraží dějin: (paměti)*. Brandýs nad Labem - Stará Boleslav: Oblastní muzeum Praha-východ, 2014, str.126.

¹¹⁹ Tamtéž, str. 183-186.

¹²⁰ KRÁLÍK 2009, str. 43-48.

Po dalších politických změnách přešly v roce 1992 lázně pod správu státního podniku *Balmed Praha*.¹²¹ Tento podnik byl zřízen Ministerstvem zdravotnictví České republiky, který vznikl speciálně za účelem dořešení problematiky dřívějších státních podniků.¹²² Od září 2006 spadají lázně pod pražskou Nemocnici na Bulovce a stále se specializují na léčbu pohybového aparátu dospělých pomocí sirnoželezité slatiny.¹²³

4.2.3 Lázeňská kolonáda

Kolonáda sloužící k procházkám, setkávání, poslechu hudebních vystoupeních a vůbec k příjemně stráveným chvílím patří neodmyslitelně k většině českých lázní. Ty velké jich mohou mít i několik, ty malé se většinou mohou pochlubit jen jednou. Kolonády poskytují návštěvníkům útočiště před sluncem i před deštěm a také zastřešují léčivé prameny. Tento typ staveb, tedy zastřešené chodby lemované sloupořadím, se vyskytoval již ve starověkém Řecku, kde se nazýval *stoá* a byl součástí agor.¹²⁴ Český název vychází z výrazů pro sloup v řečtině (*kolóna*) i v latině (*columna*); na naše území se tento architektonický prvek dostal skrze umění renesančních italských architektů.¹²⁵

Toušeňské lázně, založené roku 1868, v prvních desetiletích své existence kolonádu postrádaly. Změnilo se to až s Janem Králíkem (1864 - 1946), synem zakladatele lázní, který je po otci přebíral. V lázeňském areálu nechal provést značné množství dalších stavebních úprav a v roce 1912 konečně došlo i na výstavbu kolonády. Její autorství je připisováno architektovi Otakarovi Novotnému, žákovi Jana Kotěry, ačkoli nikdy nebylo jednoznačně prokázáno.¹²⁶ Ať už byl jejím autorem kdokoli, kolonáda byla vyprojektována a postavena tak, aby, ač železobetonová, připomínala svým vzhledem lehkou dřevěnou stavbu. „Všechny

¹²¹ STUDNIČKOVÁ, Adéla. *Postavení Slatinných lázní Toušeň ve vztahu k Nemocnici Na Bulovce*. 2018. Bakalářská práce. Vysoká škola hotelová v Praze 8, spol. s r. o., str. 57.

¹²² BALMED Praha, s.p. [online]. [cit. 2019-05-16]. Dostupné z: <http://www.balmed.cz/>

¹²³ Lázně Toušeň vás vrátí do formy. [online]. [cit. 2018-10-28]. Dostupné z <http://bulovka.cz/lazne-tousen-vas-vrati-do-formy/>

¹²⁴ Agora = shromaždiště, náměstí v řeckých městech, které bylo zároveň tržištěm a místem shromažďování občanů, centrem náboženského, politického (byly zde úřadovny) i společenského života [online]. [cit. 2019-01-31] Dostupné na <http://www.artslexikon.cz/index.php?title=Agora>.

¹²⁵ KRÁLÍK, Jan. *Kolonáda v Lázních Toušeni*. Lázně Toušeň: Městys Lázně Toušeň ve spolupráci s Okrašlovacím spolkem, 2012, str. 5.

¹²⁶ Docentka Marie Benešová z ČVUT tuto informaci uvedla v publikaci *Dějiny českého výtvarného umění*, avšak na pozdější dotaz, jak se k této informaci dostala, odpověděla, že si zdroj již nevybaví. KRÁLÍK 2012, str. 46.

ostatní lázeňské kolonády jsou a budou honosnější, ale žádná tak vzdušná a blízká přírodě,¹²⁷ píše Jan Králík (nar. 1947) v publikaci o toušeňské kolonádě. Ta byla vystavěna v prostorách lázeňské zahrady kolem nádvoří s novým železitým pramenem a nesla prvky kubistického stylu, především ozdoby v podobě lesklých tmavě zelených čtverců, posazených na špičku. V jižním štítu ji ozdobil letopočet 1912 a monogram JK.¹²⁸ Odborného ocenění se toušeňské kolonádě dostalo roku 1966, kdy byla její fotografie otištěna v časopise *Architektura* v článku o nejvýznamnějších českých kubistických stavbách.¹²⁹

Toušeňská kolonáda nesloužila pouze jako místo pro zdravotní procházky pacientů. Díky své fotogeničnosti se stala vděčným místem pro skupinové fotografie jak návštěvníků, tak lázeňských zaměstnanců (viz. příloha č. 7). Na kolonádách se také obecně konávají koncerty a ani Lázně Toušeň v tomto ohledu nebyly a nejsou výjimkou. Na koncert z roku 1917 vzpomínal v časopise *Český jih* někdejší návštěvník lázní Boleslav Dolejšek. Každou neděli a ve svátky se zde tehdy konaly kolonádní koncerty. Lázeňští návštěvníci se jednoho dne bavili o tom, že by hudebníci mohli hrát i české národní písně. Pan Dolejšek si o tom promluvil s majitelem lázní, který mu to přislíbil, a na následujícím koncertě tak zazněla česká hymna, která české návštěvníky rozradostnila, zatímco ty rakouské spíše pobouřila.¹³⁰ V průběhu následujících desetiletí se na kolonádě konala další hudební či taneční vystoupení a stala se svědkem i dvou svateb, té první v roce 1934, druhé v roce 2008.¹³¹ Roku 2012 se zde také odehrávaly oslavy a koncerty ku příležitosti stému výročí kolonády.¹³²

Nedílnou součástí toušeňské kolonády je socha dívky, zpola zahalené, které ze složených rukou vytéká pramínek vody (viz příloha č. 8). Mezi místními je známá jako Zuzanka, ačkoli její autor, Olbram Zoubek, pro ni toto jméno nezamýšlel. „Fontána pro Lázně Toušeň,” nebo také „Dívčí fontána” byla k jezírku vedle kolonády instalována v roce 1958. Samotný autor, který ji stvořil podle návrhu z roku 1956, o ní v dopise kronikáři Janu Králíkovi napsal, že šlo o jeho „jinošský hříšek - těsně po škole.”¹³³ Socha je vysoká 220 cm a je vyrobena z umělého kamene. Důvěrné pojmenování Zuzanka jí dali sami pacienti podle postavy ze starozákonní knihy Danielovy. Tento příběh vypráví o ctnostné manželce

¹²⁷ Tamtéž, str. 5.

¹²⁸ KRÁLÍK 2012, str. 8-9.

¹²⁹ Tamtéž, str. 30.

¹³⁰ Tamtéž, str. 10-11.

¹³¹ Tamtéž, str. 55.

¹³² Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrabaňová dne 9.3.2019.

¹³³ KRÁLÍK 2012, str. 25.

váženého babylonského žida Jójakíma, která se zalíbila dvěma židovským starším. Ti se ji jednoho dne, když se o samotě koupala v zahradě, pokoušeli přemluvit, aby jim byla po vůli. Zuzana to odmítla a muži ji proto z pomsty našli z cizoložství. Na poslední chvíli Zuzanu před trestem smrti zachránil Daniel, který před soudem prokázal rozpory v jejich výpovědích.¹³⁴ Podle příběhu i podle jeho malířských zpracování není těžké uhadnout, proč se pacienti rozhodli zrovna pro toto pojmenování. Socha mladé dívky, cudně hledící na pramínek vody ve svých dlaních, napůl skryté v lázeňském parku vedle kolonády, vyvolává v pozorovateli představu krásné ženy při koupeli, což je v lázeňském prostředí asociačně velice příhodná.

4.3 Lázně Toušeň: mezi městem a vesnicí

Městys Lázně Toušeň by se dal klasifikovat jako přechodná oblast mezi městem a vesnicí. Jeho velikost (přes jeden tisíc obyvatel) i blízkost ku Praze (přibližně 25 km) jej řadí do pásma vlivu hlavního města, ačkoliv se mezi Toušením a Prahou nachází ještě město Brandýs nad Labem - Stará Boleslav, které je obyvateli Toušeně také využíváno jako místo pro studium, práci, nakupování či zábavu. Hlavní město však nabízí služby a příležitosti, které jsou i díky dobrému dopravnímu spojení toušeňským obyvatelům snadno dostupné. Toušeň je součástí pásma 2 Pražské integrované dopravy, z konečných zastávek pražského metra Letňany a Černý most sem jezdí denně několik autobusů, v městysu je i zastávka vlaku, který v Čelákovících navazuje na příměstské linky S. A funguje to i naopak - díky dobré dostupnosti může samotný městys i místní lázně navštěvovat řada rekreatantů i pacientů z Prahy.

4.3.1 Lázně Toušeň z pohledu sociologie města

Jak jsme zmínili již v úvodní kapitole, před samotnou studií kultury a života v lázních na základě rozhovorů s pamětníky se pokusíme vztáhnout teoretické koncepty urbánní sociologie na Lázně Toušeň. Jedním z klíčových témat, na která jsme se teoreticky podívali,

¹³⁴ Zuzana (biblická postava). In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2019-02-03]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Zuzana_\(biblick%C3%A1_postava\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Zuzana_(biblick%C3%A1_postava))

byla dichotomie města a vesnice. Viděli jsme, že již od počátku 20. století je tento koncept jasných dělicích hranice mezi oběma typy oblastí neudržitelný. Již samotný fakt, že obec nese oficiální titul „městys“, napovídá, že ji nelze jednoznačně zařadit ani do jedné skupiny. Vzhledem ke vzdálenosti Lázní Toušeň od hlavního města nemůžeme říci, že by zde probíhala tak intenzivní urbanizace jako v případě obcí, které s Prahou těsně sousedí, minimálně ne po legislativní či správní stránce, ale i přesto je znát. Propojení s hlavním městem je zde obousměrné - stále dochází k poměšťování obce díky postupujícím technologiím, ale můžeme zde sledovat i opačný trend, kdy sem jezdí lidé z měst odpočívat, mají zde chaty nebo se do obce rovnou natrvalo stěhují. Dalo by se tedy s Blažkem říci, že zde probíhají jak procesy urbanizační, tak dezurbanizační. Pokud bychom si chtěli na Lázně Toušeň vztáhnout Ullrichovu dynamiku poměšťování, mohli bychom současný stav v městysu popsat jako třetí fázi, tedy fázi invaze, kdy městské prvky rozkládají tradiční životní styl obce. Na druhou stranu největší devízou a v současné době i největším zaměstnavatelem v Toušeni jsou právě lázně, což rozhodně není prvek typický pro vesnický zemědělský styl života, který by město svou rozpínavostí narušovalo či přímo ničilo.

Pravděpodobně nejpřesnější kategorizaci nám tak může poskytnout Musilovo členění měst podle jejich dominantní funkce. Pokud bychom chtěli zařadit do tohoto systému Lázně Toušeň, spadaly by do kategorie *V. rekreační střediska* a její podkategorie *A lázeňská města*. A jsou to právě místní lázně, které tvoří výrazné specifikum městysu. Lázně Toušeň mají poměrně daleko k „typickému“ obrazu českých lázní především západního lázeňského trojúhelníku, který tvoří Karlovy Vary, Mariánské Lázně a Františkovy Lázně, města honosící se výstavními budovami, množstvím ubytovacích kapacit pro české i zahraniční návštěvníky i bohatým kulturním životem. Toušeňské lázně jsou oproti nim skromné, přesto však lze říci, že především v dřívějších dobách zprostředkovávaly svým pacientům nejen léčebné procedury, ale i kulturní zážitky a do malé obce kousek od Prahy přitahovaly množství zajímavých návštěvníků. Provázanost kulturního života s hlavním městem je zde nasnadě - jak uvidíme v následujících kapitolách, lázně byly navštěvovány umělci, kteří působili v Praze a do Toušene jezdili rádi právě kvůli její dobré dostupnosti. V současné době sice kulturní život v lázních samotných ustal, přesto se však v obci dějí jiné zajímavé události, které se přesunuly především do tzv. Skleněné vily a do sokolovny. Pokud jde o provázanost s Prahou či dalšími městy, ta se stále zlepšujícími se technologiemi,

možnostmi komunikace a dopravy zvyšuje. Lázně Toušeň tak zůstávají oázou klidu, avšak s možnostmi rychlého návratu do hektické městské reality.

4.3.2 Lázně Toušeň ve studii Českého statistického úřadu

Český statistický úřad vydal v roce 2007 studii *Rozvoj venkova ve středočeském kraji v letech 2000 až 2006*.¹³⁵ Tato studie je jednou z analytických publikací, které se věnují problematice venkova, což bylo součástí strategického plánu ČSÚ v oblasti regionální statistiky, a přináší data a informace i o Lázních Toušeň. Již v úvodu studie jsou naznačeny problémy a otázky, které se ke snaze definovat venkov a vymežit jej proti městu vážou. Rozličný teoretický přístup k problematice nabízí různí odborníci, kteří se jí zabývají (může jít o sociology, statistiky, geografy, architektky, ekonomy...), a nejasnosti způsobuje i překrývání se pojmu „venkovský region“ s označením „periferní“, „rurální“ nebo „marginální“.

Autoři studie při vymezení venkova vychází z jeho tradičních charakteristik, z nichž jsme se s mnohými setkali již v úvodní teoretické kapitole. Uvádí následující: „Venkov se obvykle vyznačuje menší hustotou zalidnění, menšími sídly, vyšší zaměstnaností v zemědělství (případně lesnictví, rybolovu a dalších činnostech primárního sektoru), určitým sepejetím místních obyvatel s přírodou a krajinou, architektonickým rázem a charakterem zástavby a určitým životním stylem, který se často výrazně liší od městského. Pro venkov je charakteristická menší intenzita sociálně ekonomických kontaktů a menší hustota vazeb mezi jednotlivými subjekty, které se ve venkovském prostoru pohybují. Některé z těchto typických znaků venkova však mohou být v současnosti již značně potlačeny.“¹³⁶ Vzhledem k tomu, že nelze načrtnout jasnou dělicí čáru mezi městským a venkovským regionem, uchylují se autoři k celkem šesti variantám vymezení venkova. Zdůrazňují však, že ani jednu z nich nelze pokládat za definitivní odpověď na danou problematiku a jsou spíše příspěvkem k diskusi.

Na základě určitých kritérií hodnotí autoři studie, zda jednotlivá města a městysy ve Středočeském kraji spadají do venkovské oblasti či nikoli. Lázně Toušeň jsou součástí

¹³⁵ Rozvoj venkova ve středočeském kraji v letech 2000 až 2006. Český statistický úřad [online]. 2007 [cit. 2019-02-26]. Dostupné z <https://www.czso.cz/documents/10180/20536524/13211007.pdf/31717c82-06a9-4843-a6c1-190a62bcea6b?version=1.0>

¹³⁶ Rozvoj venkova ve středočeském kraji v letech 2000 až 2006. Český statistický úřad [online].

venkova podle čtyř kritérií. Prvním kritériem je rozdělení městské a venkovské oblasti podle hranice 2 000 obyvatel v obci bez přihlédnutí k dalším údajům, což je v České republice poměrně tradiční hranice pro rozlišení města a vesnice; v tomto případě je Toušeň se svým počtem obyvatel lehce přes 1 000 součástí venkovské oblasti. Druhé a třetí kritérium hodnotí hustotu zalidnění u obcí sporné velikosti, a to s více než 1 000 a méně než 3 000 obyvateli. Pokud má obec při tomto počtu obyvatel hustotu zalidnění menší než 100 obyvatel/km², respektive 150 obyvatel/km², spadá do oblasti venkova. Lázně Toušeň, jejichž hustota zalidnění je necelých 250 obyvatel/km², se tedy podle těchto dvou kritérií klasifikuje jako městská obec.

Čtvrté kritérium, kterým je oficiální statut města, Lázně Toušeň řadí do venkovské oblasti. Stejně tak je tomu i u páté varianty, která sleduje, zda má obec pověřený obecní úřad, což není případ Toušeně. Poslední, šesté kritérium říká, že do venkovské oblasti nespádají obce s více než 2 000 obyvateli a dále obce náležící do pásma vlivu krajského města; v případě Středočeského kraje je tímto městem Praha. Od sídla Krajského úřadu Středočeského kraje, sídlícího na pražském Smíchově, byl vytyčen okruh 30 km, v němž se nachází obce spadající do zázemí Prahy. Městys Lázně Toušeň do této oblasti poněkud překvapivě zařazen nebyl, ačkoliv se nachází méně než 30 km od krajského úřadu.

Jak lze vidět i z této studie, postavení Lázní Toušeň i dalších sídel podobné velikosti a polohy není zcela jednoznačné a nelze určit, zda jde o oblast venkovskou či městskou. Prolínají se zde faktory jak života městského, tak venkovského, a ani demografické údaje neposkytují definitivní odpověď na otázku, do jaké oblasti tato sídla zařadit. Na Lázně Toušeň tedy budeme nadále pro potřeby této práce nahlížet jako na oblast přechodnou, respektive maloměstskou, a v tomto rámci se pak budeme věnovat i zkoumání aspektů místního života, fungování lázní a kulturních událostí v obci.

4.4 Život a kultura v toušeňských lázních

V následující kapitole se podíváme na to, jaký život v lázních v Toušeni v období normalizace byl. Především na základě vyprávění narátorů, které zde nejprve představím, se dotkneme témat, jako je běžný režim fungování lázní, jakým způsobem byly lázně financovány a jak se do nich pacient vůbec mohl dostat či jak se lázeňští hosté snášeli s místními obyvateli. Podrobněji se zaměříme na to, jak probíhaly lázeňské kulturní programy.

V době normalizace představovaly lázně hlavní centrum kulturního života v Toušeni a místo, kde se běžní pacienti mohli setkat se slavnými umělci či sportovci. Podíváme se na to, jak na kulturní večery narátoři vzpomínají, jakým způsobem se tyto akce organizovaly nebo kdo všechno lázně navštěvoval, ať už jako pacienti, nebo jako vystupující umělci. Na závěr pak porovnám dřívější situaci v městyse se současným stavem, ať už se bude jednat o fungování a kulturní akce v lázních, nebo o život v obci jako takové.

4.4.1 Pamětníci

Pro tuto diplomovou práci jsem provedla rozhovory se sedmi pamětníky, z nichž všichni měli nebo mají k Toušeni i k lázním více či méně blízký vztah. Vzhledem ke konkrétnějšímu zaměření práce na kulturní život v lázních jsem vybírala pamětníky tak, aby mohli dané téma reflektovat z různých úhlů pohledu. Na následujících řádcích stručně popíši pamětníky, jejich vztah k Toušeni a situace, za nichž byly rozhovory vedeny. Pro účely anonymizace budou používat pouze jejich iniciály, výjimku tvoří tři osoby, které jsou veřejně známé, a to paní Olga Jiráková, paní Hana Němečková a doktor Jan Králík. Ze stejného důvodu budou i dále v textu práce změnena jména osob, o kterých narátoři mluvili a které nejsou veřejně známé.

O.H. (*1961): narozena v Praze, ale velkou část dětství a dospívání prožila v Toušeni. Její rodiče pracovali v toušeňských lázních od roku 1968, doktor Jirák nejprve jako primář, od roku 1990 jako lékař, a jeho žena jako zdravotní sestra. Doktor Jirák byl také jedním z pravníků zakladatele lázní Jana Králíka. Paní O.H. vyrůstala i se svou mladší sestrou ve služebním bytě, který byl součástí lázeňského komplexu. Během dospívání byla členkou studentské kapely *Dostavník*, která v lázních během kulturních večerů také několikrát vystupovala. Rozhovor byl veden v jejím domově v Praze dne 21.7.2018.

Mgr. Olga Jiráková (*1934): koncertní pěvkyně, mladší sestra doktora Jiráka. Pochází z Prahy, kde celý žije celý život. Do lázních v Toušeni, odkud pochází část jejich předků, jezdila koncertovat v rámci kulturních večerů, ale vystupovala i v jiných československých lázních, například ve Františkových Lázních, Mariánských Lázních, Teplicích nebo v dětské léčebně v Kynžvartu. Při koncertech ji doprovázeli další hudebníci, mezi nimiž byl její

manžel violoncellista Karel Novotný nebo klavíristé Ivan Klánský či Josef Hála. Rozhovor byl veden v jejím domově v Praze dne 1.9.2018.

RNDr. Jan Králík, CSc. (*1947): narodil se a celý život prožil v Toušeni, jeho předek místní lázně založil. Profesionálně se věnuje oboru matematické lingvistiky, ale jeho celoživotní vášní je hudba. V Lázních Toušeň působí jako místní kronikář a vzhledem ke svému zájmu o kulturu a vážnou hudbu byl aktivní i v organizaci lzeňských kulturních večerů, sám také v jejich rámci přednášel o tématech s Toušeni spojených. Je autorem několika brožur o Toušeni a publikací o hudbě. V současnosti je v redakční radě zpravodaje *Florián* a působí v obecním zastupitelstvu. Rozhovor probíhal v lázeňské kavárně dne 3.11.2018.

Hana Němečková (*1951): pochází z Toušeně, v dospělosti žila v Čelákovících, ale do Toušeně pravidelně jezdila na návštěvu svých rodičů. V současné době již žije v Toušeni a je aktivní v místní samosprávě, je členkou místního zastupitelstva a předsedkyní kulturní a spolkové komise, také působí v redakční radě místního zpravodaje *Florián*. Rozhovor s ní a s dalšími třemi narátorkami probíhal v lázeňské jídelně dne 9.3.2019.

M.H. (*1951): obyvatelka Toušeně, do lázní se původně chodila léčit, později zde na doporučení spolužačky začala pracovat jako zdravotní sestra. V současné době zastupuje v případě potřeby na léčbě parafínem. Rozhovor s ní a s dalšími třemi narátorkami probíhal v lázeňské jídelně dne 9.3.2019

L.K. (*1951): obyvatelka Toušeně, do lázní nastoupila v roce 1979 jako servírka, poté zde pracovala pět let ve skladu, během čehož studovala hotelovou školu v Poděbradech. Posléze začala pracovat s pokladnou a inventářem a poté až do roku 1988 pracovala jako účetní. Rozhovor s ní a s dalšími třemi narátorkami probíhal v lázeňské jídelně dne 9.3.2019

K.K. (*1951): obyvatelka Toušeně, do lázní nastoupila v roce 1988. Nejprve pracovala s inventářem, poté na recepci a občas zastupovala kolegyni v přijímací kanceláři, po které nakonec tuto práci přebrala. Do důchodu odešla v roce 2010, ale ještě přibližně rok pracovala na recepci. Rozhovor s ní a s dalšími třemi narátorkami probíhal v lázeňské jídelně dne 9.3.2019

4.4.2 Jak to tenkrát chodilo - pobyty v lázních, jejich pravidla a průběh

Socialistické lázně byly určeny pro ty, kterým patřily, tedy pro pracující lid, který si odpočinek a ozdravné pobyty zasloužil.¹³⁷ Pokud se chtěl člověk do lázní v době normalizace dostat, měl několik možností. Do Toušeně jezdilo nejvíce tzv. křížkových pacientů, kteří přijížděli ze zdravotních důvodů a čas strávený v lázních jim byl počítán jako nemocenská. To mělo svá pozitiva - křížkoví pacienti měli plně hrazenou léčbu, ubytování i stravu a pobyt v lázních jim neubíral dny dovolené. Ovšem byly s tím spojeny i určité restrikce - jelikož byli na neschopence, mohl je zaměstnavatel kdykoli nechat zkontrolovat, zda se skutečně léčí, a v Toušeni to znamenalo, že nesměli opustit městys. Lázně za pacienty v tomto směru nesly zodpovědnost, a proto bylo nutné, aby pacienti neporušovali stanovená pravidla.¹³⁸

Narátkorka vzpomínala na případ jisté dámy, které kvůli opuštění Toušeně v době léčebného pobytu tehdejší primář doktor Jirák pobyt zrušil. *„Jednou si pamatuju, že vyhodil nějakou madam, a to teda byla madam, ta přijela nějak ke konci tejdne, tak se tady nechala zapsat a všechno a pak odjela. Tady všichni museli bejt, to neexistovalo, aby někdo odešel, protože oni vlastně byli jako na neschopence a ty lázně za ně jakoby zodpovídaly, kdyby se jim něco stalo, tajdle spadli do Labe a utopili se, tak to odnesou lázně, že to měli vědět, že tady někdo chybí. Ta taky přišla, tak se zapsala, všechno a pak se sebrala a odejela a přijela až v pondělí. Tak ji sháněli, dřív nebyly mobily, byl jenom normálně telefon, tak přijela zpátky a pan primář zavelel, jak to, že tady nebyla, že tady má bejt. A ona že stejně má menses, že se nemůže koupat, tak co by tady dělala. A on povídá, že mohla jít jiný procedury, třeba rehabilitaci nebo něco, ne na ty, který teda opravdu byly na obtíž, když to nejde, no a prostě šup dal papíry a poslal ji domů. A ať si ty lázně zaplatí, musela si je zaplatit.“*¹³⁹

4.4.3 Organizace a financování lázeňských pobytů

Jinou možností bylo vyrazit do lázní v rámci ROH, který na lázeňskou péči dával příplatky. *Katalog československých lázní* z roku 1970 předkládal pacientům ucelený přehled o lázních v Česku a na Slovensku, a to včetně pravidel pro financování pobytů. Ta byla

¹³⁷ Lázně. In: *Retro* [televizní pořad]. ČT 16.4.2011. Dostupné z <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/211411000360016/>

¹³⁸ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrabaňová dne 9.3.2019.

¹³⁹ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrabaňová dne 9.3.2019.

určena *Směrnici o poskytování lázeňské péče v zařízeních státní správy zdravotní*, vydané ministerstvem zdravotnictví dohodě s Ústřední radou odborů, Státním úřadem sociálního zabezpečení a Svazem výrobních družstev podle § 72 vyhlášky č. 42/1966 Sb. o poskytování léčebné preventivní péče.¹⁴⁰ Katalog obsahoval seznam lázní s jejich základním popisem i fotografiemi. Dále v něm bylo možné nalézt indikační seznam nemocí s informacemi, které lázně se jejich léčbě věnují, a v neposlední řadě i tabulku pro kontrolu výše příplatků poskytovaných ROH, které se lišily podle toho, zda pobyt trval 21, 25 nebo 28 dní (viz. příloha č. 10).

Z veřejných prostředků, neboli na náklady nemocenského pojištění, byla lázeňská péče hrazena pracovníkům i jejich rodinným příslušníkům na návrh ošetřujícího lékaře. Proces získání poukazu na lázeňskou péči byl do značné míry administrativně komplikovaný, neboť mu předcházelo vícero kroků a nutých posudků. Lékař (závodní, dílenský, obvodní, železniční...) musel do 15. listopadu podat návrh na lázeňskou péči pro vybrané pacienty, přičemž základním parametrem výběru byl jejich zdravotní stav, ne skutečnost, zda jsou schopni či neschopni práce. Tento návrh musel být následně postoupen závodnímu výboru či okresní správě nemocenského pojištění pacienta. Pokud byl nicméně pacient navržen na základě onemocnění chorobou v indikačním seznamu, který obsahoval závažnější diagnózy, šel tento návrh k řediteli ústavu národního zdraví. Ke všem návrhům na lázeňskou péči, které u sebe posléze shromažďoval vedoucí lékař posudkové služby, se musela vyjádřit lékařská poradní komise. Posouzené návrhy byly následně odeslány zpět na závodní výbory k rozhodnutí o lékařském návrhu a případně k přidělení termínovaného poukazu na lázeňskou péči v rámci kvót poukazů přidělených odborovým orgánem.¹⁴¹

Takto získaná doba lázeňské péče se pracovníkům započítávala do doby zákonné dovolené, pobírali tedy během lázeňského pobytu mzdu a ne nemocenskou. Osobám, které trpěly některou z nemocí uvedených v indikačním seznamu, se doba pobytu v lázních do dovolené nezapočítávala. Cesta do léčebného zařízení nebyla zahrnuta v době lázeňské péče, ale bylo možné na ni získat příspěvek. Ten však nebyl poskytován, pokud byl pacient z lázní propuštěn pro svévolné přerušování léčby nebo pokud hrubě porušil předpisy lázněmi stanovené.¹⁴²

¹⁴⁰ MRKVA, Adolf. *Katalog československých lázní*. Praha: Balnea, 1970, str. 2.

¹⁴¹ Tamtéž, str. 3.

¹⁴² Tamtéž, str. 5-11.

Další možností byla ambulantní lázeňská péče, která také měla svá pravidla. Zájemce mohl získat buď poukaz na ambulantní lázeňské vyšetření a léčení, nebo na vyšetření, léčení a stravování; ubytování si v tomto případě vždy musel hradit sám. Poukaz získal buď přímo v dané lázeňské léčebně, nebo prostřednictvím cestovní kanceláře ČEDOK. Před nástupem si musel obstarat doporučení svého ošetřujícího lékaře a následně se při nástupu podrobit vyšetření lázeňského lékaře. Pokud měl pacient zájem a žádná z předchozích variant získání poukazu mu nevyšla, mohl si také uhradit celý lázeňský pobyt sám. V takovém případě musel získat vyplněný formulář navrhuující lázeňskou péči od svého lékaře a ten poté odevzdat buď reprezentaci československých lázní a zřídels Balnea, nebo přímo lázeňské léčebně. Cenu za pobyt mohl uhradit buď najednou celou, nebo po splátkách, nejpozději však 17 dní před nástupem do lázní.¹⁴³

4.4.4 Denní režim v lázních

Ať už se pacient dostal do lázní jakýmkoli způsobem, musel dodržovat předpisy a denní režim, který byl v lázních nastaven. Přes den probíhaly procedury a večery měli pacienti volné, mohli se účastnit kulturního programu, vyrazit do městečka nebo zůstat odpočívat na pokoji. Co však platilo ve všech případech byla povinná večerka v deset hodin. Nebyl to jen případ Toušeně, desátá hodina večerní byla platná pro lázně napříč republikou. Jak popisoval Miroslav Vaněk v příspěvku pro pořad *Retro*, pokud někteří pacienti toto nařízení nedodržovali, mohli dostávat za jeho porušení zápis. Po dvou zápisech už jim mohl ředitel lázní pobyt přerušit a poslat je zpět na pracoviště.¹⁴⁴ V Toušešských lázních primář kontroloval i to, zda se po desáté večer na pokojích nenachází někdo, kdo by tam neměl být. Návštěvy byly povoleny, ale pouze do deseti hodin a většinou se lidé scházeli spíše ve společenské místnosti, než že by se navštěvovali u sebe na pokoji.¹⁴⁵

Díky dobré dopravní dostupnosti bylo pro pacienty snadné do lázní přijet. Jednokolejná regionální trať z Čelákovic do Brandýsa nad Labem, která vede přes Toušeň, byla zprovozněna v roce 1883. Svou největší slávu zažila toušeňská vlaková zastávka v roce 1911, kdy byla slavnostně vyzdobena ku příležitosti příjezdu pozdějšího císaře Karla I. a jeho

¹⁴³ MRKVA, str. 16-17.

¹⁴⁴ Lázně. In: *Retro* [televizní pořad]. ČT 16.4.2011. Dostupné z <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/211411000360016/>

¹⁴⁵ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrabaňová dne 9.3.2019.

manželky Zity¹⁴⁶ (viz. příloha č. 9). V období normalizace bylo běžnou praxí, že při příjezdu pacientů vlakem vyrazili pánové pracující jako údržbáři či v kotelně na nádraží s dvoukolákem, aby hostům odvezli zavazadla. Hosté se samozřejmě mohli do lázní dopravovat i vlastním automobilem a v případě podnikových rekreací je svázely přímo autobusy k tomu určené. Po samotné Toušeni pak již nebyla žádná doprava nutná, neboť se veškerá potřebná zařízení, jako ubytovací kapacity, jídelna, ordinace lékařů či místa na procedury nacházely přímo v areálu lázní, což bylo, jak zdůrazňovaly narátorky, jednou z věcí, které si pacienti na Toušeni oproti větším lázním pochvalovali.¹⁴⁷

Pokud byli pacienti v lázních delší dobu, jezdili za nimi o víkendech na návštěvu i jejich příbuzní a partneři. Lázeňský dům však nebyl určený pro pobyt rodinných příslušníků, a proto museli návštěvníci tuto situaci vyřešit jinak. Ve velkých lázeňských městech funguje množství různých hotelů a penzionů, kde se mohou návštěvníci ubytovat. V Toušeni se mnoho takových ubytovacích kapacit nenacházelo, a proto si museli hosté vypomoci jinak. Narátorky vzpomínaly, jak někteří z místních poskytovali ubytování lidem, kteří přijeli na víkend za svými partnery či příbuznými, kteří se v Toušeni léčili. Měli doma připravený pokoj, kde mohl dotyčný přespat přes sobotu a neděli a nebylo potřeba jej nikde oficiálně nahlašovat. Existovala i možnost, že návštěva přespí přímo v lázních, ale vzhledem k tomu, že jejich kapacita bývala plně obsazená (v době normalizace činila okolo 85 lůžek) a že se bydlelo většinou na třílůžkových pokojích, nebyla toto příliš dostupná varianta.¹⁴⁸

4.5 Organizace lázeňských kulturních programů za doby normalizace

Období mezi tzv. „pražským jarem“ v roce 1968 až revolucí v roce 1989 je v českém, resp. československém kontextu označováno jako období „normalizace.“ Již samotný pojem *normalizace* odkazuje ke stavu věcí, které se měly po předsrpnovém uvolnění celospolečenské atmosféry vrátit „do normálu.“ Ten byl v tomto případě takový, jaký určoval Sovětský svaz - tedy odpovídající hodnotám marxismu a leninismu. Normalizace zasáhla téměř všechny oblasti lidského života, a nejinak tomu bylo i v případě kultury. Nejedno

¹⁴⁶ Železniční trať Čelákovice–Neratovice. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2019-06-02]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Železniční_trať_Čelákovice–Neratovice

¹⁴⁷ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrabaňová dne 9.3.2019.

¹⁴⁸ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrabaňová dne 9.3.2019.

umělec, který se nebyl ochoten podřít diktátu oficiálního estetického vkusu, byl nucen svou uměleckou dráhu opustit, a nebo se uchýlit k undergroundu či samizdatům; dobovým zaklínadlem se stala cenzura. Tento stav věcí pak samozřejmě ovlivnil i to, jací umělci a s jakým programem mohli oficiálně vystupovat v rámci lázeňských kulturních programů, i jakým způsobem vůbec docházelo k zajišťování a financování těchto událostí po praktické stránce. Na fungování programů pro pacienty se tedy podíváme v následujících kapitolách.

4.5.1 Kulturní politika za normalizace

Po invazi v srpnu 1968 v oblasti kultury dominovalo ministerstvo kultury společně s kulturním oddělením ÚV KSČ, přičemž kultura byla následně využívána jako jeden z nástrojů budování socialistické společnosti. Vzhledem k nutnosti naplnění závazků k SSSR po jednáních v Moskvě, kde ČSSR mimo jiné slibovala upevnění vedoucí úlohy KSČ ve státě a společnosti a nápravě příliš „anarchistické” povahy české umělecké a mediální a scény, vznikl *Úřad pro tisk a informace*, který obnovil cenzurní praxi. Normalizace kulturní politiky šla ruku v ruce s ostatními celospolečenskými procesy, kdy byly nejprve provedeny personální změny uvnitř stranického aparátu, poté byla činnost uměleckých svazů a kulturních institucí upravena tak, aby odpovídala oficiálním předpisům, a nakonec byla vybudována síť kulturních organizací, které měly přispívat k udržování socialistické kulturní politiky. Miloslav Brůžek, ministr kultury v letech 1969 - 1973, hovořil v roce 1970 o tom, že „socialistický stát [musí] plnit svou úlohu a zabezpečovat především socialistické směřování kulturního vývoje.”¹⁴⁹ V jeho pojetí měly být nástroje kontroly kulturního vývoje ekonomicky určeny a legislativně ukotveny.

Normalizační kulturní politika výrazně zasáhla také umělecké tvůrčí svazy. Svazy původně vznikaly ve druhé polovině 40. let 20. století a sdružovali československé spisovatele, novináře, skladatele či výtvarné umělce - samozřejmě ty, kteří měli nejen umělecký talent, ale také ten „správný” názor na politickou funkci kultury. Původně měly klíčovou funkci podpory stalinského systému a prostředníka mezi ideologickým aparátem ÚV KSČ a státně socialistickou společností. S upuštěním od stalinismu jakožto oficiální politiky a s celkovým rozvolňováním společenské atmosféry v šedesátých letech se umělecké

¹⁴⁹ MERVART, Jan. *Kultura v karanténě: umělecké svazy a jejich konsolidace za rané normalizace*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2015. Knižnice Dějin a současnosti, str. 39.

svazy začaly otevírat novým estetikám či zapovězeným autorů, a to i přesto, že v nich stále měli převahu komunisté. Intelektuálové z řad umělců se začali v duchu reformního komunismu vyjadřovat k politické situaci a dali tak vzniknout myšlenkám alternativního směřování pro československou socialistickou společnost.¹⁵⁰ Po srpnu 1968 se umělecké svazy pokoušely pokračovat v politickém nátlaku za provedení reformu z předchozího období, nicméně vzhledem k nutnosti udržet se provozuschopné a zachránit své publikační sítě, a také díky tlaku politických institucí, záhy došlo k tomu, že se normalizovaly i svazy samotné, a staly se tak spolehlivou podporou normalizačních pořádků.

4.5.2 Kulturní referentky a organizace Pragokonzert

V průběhu roku 1948 byly československé lázně včetně svých přírodních a léčivých zdrojů a zříděl znárodněny, a to se zpětnou účinností k 1. lednu 1948.¹⁵¹ Finanční prostředky jim tak od té doby byly přidělovány ministerstvem zdravotnictví ze státního rozpočtu z daní, z nichž se financovalo „bezplatné“ socialistické zdravotnictví.¹⁵² V rámci svého rozpočtu měly lázně vyčleněnou položku i na kulturní programy, jejichž organizaci měly na starosti kulturní referentky. Kulturní nebo také programoví referenti byli v období socialismu neoddělitelnou součástí zotavoven ROH, *Revolučního odborového hnutí*. Tato masová odborová organizace se věnovala mnohým aspektům socialistického života a jejímu vlivu se nevyhnuly ani rekreační či ozdravné aktivity, v jejichž rámci byla hojně podporována i účast rekreatantů na kulturních akcích.

Referenti tak bývali vysíláni nejen do lázní, ale i na různé chaty, boudy, do sportovních areálů a rekreačních zařízení, kde měli na starost tvorbu kulturního programu, zabezpečení komunikace s účinkujícími i s diváky a vůbec zodpovídali za celý doprovodný program, ať už šlo o umělecká vystoupení, nebo třeba i výlety a další aktivity.¹⁵³ Narátorka, která v rámci své pěvecké kariéry vystupovala v mnoha československých lázních, uváděla,

¹⁵⁰ MERVART, str. 78-9.

¹⁵¹ FILIAROVÁ, Petra. *Znárodnění a konfiskace v letech 1945-1948 – činnost mimořádných lidových soudů v jednotlivých regionech*. 2010. Diplomová práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, str. 54.

¹⁵² EIM, Josef. *Vývoj zdravotního systému v ČR*. 2008. Diplomová práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, str. 21.

¹⁵³ KAFKOVÁ, Věra. *Československé odborové rekreace ROH v letech 1945 až 1989*. 2016. Diplomová práce. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, str. 49.

že ve velkých městech měl každý lázeňský dům svého vlastního kulturního referenta.¹⁵⁴ V případě Toušeně zde působila vždy jen jedna referentka, která patřila mezi místní, kdy ve vzpomínkách na dané období narátoři jmenovali výlučně paní Janu Frajtovou. Ta sice neměla ani vzdělání, ani profesní zkušenosti takové, které by mohla v této roli zúročit, nicméně kulturní život v lázních organizovala s pečlivostí a na výběr umělců kladla veliký důraz.¹⁵⁵

Kulturní referentky v Toušeni spolupracovaly téměř výlučně s organizací *Pragokonzert*. Pragokonzert byl založen roku 1959 a je tak nejstarší uměleckou agenturou na českém území, dodnes funkční. Vznikl jako příspěvková organizace ministerstva kultury, původně pod názvem *Hudební a divadelní agentura*, a jako takový měl přispívat k posilování oficiální socialistické kultury. Jeho stěžejní funkcí bylo zprostředkovávat vystoupení československých umělců v zahraničí, ale zároveň s tím realizoval i vystoupení zahraničních hudebníků, tanečníků a divadelníků u nás, a také organizoval cesty umělců po nejrůznějších kulturních akcích v rámci ČSSR. Pragokonzert byl oficiálním zaměstnavatelem stovek hudebníků a kapel, pro Českou filharmonii zařídil účast na řadě turné a festivalech po celém světě. Realizoval se především v zastupování a propagování české a slovenské klasické hudby, pod jeho křídly působily například Smetanovo kvarteto, Janečkovovo kvarteto nebo Pražský komorní orchestr.¹⁵⁶

4.5.3 Jak to fungovalo: pohled zpěvačky

Do lázní v Toušeni často jezdila pěvkyně Olga Jiráková, sestra tehdejšího primáře Miroslava Jiráka. Se svými hudebními kolegy a kolegyněmi byla vysílána do lázní, nejen těch toušeňských, agenturou Pragokonzert. Jak vzpomíná, pracovník Pragokonzertu jim vždy podle přání kulturních referentů příslušných lázní či jednotlivých léčebných domů vytvořil program, koncertní šňůru, kdy měli během několika dnů a večerů odehrát koncerty na daných místech pro lázeňské pacienty. *„Nás si objednávaly prostě léčebný domy. ‚Budete mít tři koncerty ve Františkově Lázních, léčebný dům tohle, tohle, tohle.‘ To se dělalo prostě jako takový šňůry, že jsme byli třeba tři koncerty ve Frantověch, anebo jsme dělali třeba lázně v Kynžvartu, tam byla léčebna dětská, to není daleko, nebo takhle ve šňůrách byly ty koncerty,*

¹⁵⁴ Rozhovor s O. Jirákovou vedla Olga Hraňáková dne 1.9.2018.

¹⁵⁵ Rozhovor s J. Králíkem vedla Olga Hraňáková dne 3.11.2018.

¹⁵⁶ Představení společnosti Pragokonzert Bohemia [online]. [cit. 2019-01-14]. Dostupné z: <http://www.graddo.com/index.php?id=132>

ale bylo to výlučně pro ty domy.” Pokud jezdili hudebníci na několikadenní šňůry po zemi, byly tyto zájezdy samozřejmě spojeny i s nutností přespávat v místních hotelech a penzionech. Na druhou stranu, Lázně Toušeň nejsou od Prahy daleko, a proto byly, podle narátorčiných slov, oblíbené i u samotných účinkujících. *„Do Toušeně jsem jezdila zpívat, koncertovat dosti často, taky to bylo oblíbené u nás, co jsme jezdili, protože je to blízko. Ono když se má jet na koncert do lázní Jeseníka, a taky se to dělalo, [...] krásný koncerty tam byly teda, no ale není to vedle, zatímco ta Toušeň tady, to bylo hned.”*

Kulturní programy financovalo ředitelství lázní, které platilo Pragokonzertu a ten následně vyplácel hudebníky. Kulturní referenti spolu s Pragokonzertem také vybírali, jací hudebníci mají do lázní s programem přijet. *„To taky ale mně řekli pojedete v týhle sestavě, a to si snad teda říkala ta kulturní referentka. Já jsem [do Toušeně] jezdila s profesorem Kozinou, to byl profesor na konzervatoři, plus ještě buď strejc (violoncellista Karel Novotný, manžel narátorky, pozn. autorky) jel na cello, a nebo taky někdo jinej, a nebo jsme tam jezdili s harfou a flétnou, a ještě jsme tam s někým byli. No, Ivan Klánskej tam jezdíval se mnou, ty klavíristi se střídali většinou, takže Ivan tam taky byl.”* Konkrétní umělci byli také někdy zváni vyloženě na přání kulturních referentů, například pokud konkrétní lázně již dříve navštívili a setkali se s úspěchem, pozvali si je znovu. Hudebníci samotní si nemohli vybírat, kam je Pragokonzert vyšle, ale konkrétně Olga Jiráková navštěvovala Toušeň několikrát za sezonu právě kvůli příbuzenství s primářem a také proto, že se s paní Frajtovou znala osobně. *„Možná byla výjimka ta Toušeň, že Frajtko věděla, že jsem sestra pana primáře, takže tak, plus někdo se mnou jel.”¹⁵⁷*

4.5.4. Financování lázeňské kultury

V rámci rozpočtu tedy byla vyčleněna roční částka na kulturní aktivity, s níž musely referentky pracovat a podle které organizovaly plány pořadů a vystoupení a s Pragokonzertem se domlouvaly na účinkujících. Do toušeňských lázní nepřijížděli vystupující umělci zadarmo, nebo alespoň ne většinou, a částky za vystoupení jednotlivých umělců či uměleckých souborů se lišily. Jan Králík vzpomínal na stížnost tehdejší kulturní referentky paní Jany Frajtové, která měla na konci osmdesátých let na kulturu, podle jeho slov, pouze 80 000 Kčs ročně. Z této částky se platila nejen jednotlivá vystoupení, ale také

¹⁵⁷ Rozhovor s O. Jirákovou vedla Olga Hraňáková dne 1.9.2018.

přednášky a půjčování knih. Pro ilustraci uvedl Jan Králík orientační částky, které si pamatuje - za *Panochovo kvarteto* to bylo v té době okolo 1 200 Kčs, prestižní *Smetanovo kvarteto* nebo houslista Josef Suk stáli 2 000 Kčs. Americký tenorista Vinson Cole se svým klavírním doprovodem vystoupil v lázních zadarmo, a to kvůli známosti právě s Janem Králíkem. Když pak měla do Toušeně přijet mladá Eva Urbanová, její impresárió Jiří Kovács požadoval za vystoupení honorář také 2 000 Kčs, což byla na poměry lázní poměrně vysoká částka, ale kulturní referentka na její *Libuši* dokázala našetřit. V rámci rozpočtu se ale povedlo vyčlenit peníze i například na vystoupení českého operního basisty Eduarda Hakena.

158

V kontextu finančního zajištění kulturních událostí většina narátorů hovořila o předrevoluční době v toušeňských lázních pozitivně. Například narátorka vyrůstající v lázních vzpomínala: „*Tenkrát to šlo, asi se neřešily peníze, [...] to bylo prostě v rámci nějakýho léčebnýho programu. [...] Tenkrát to fungovalo takhle dobře, no. Jako ne že bych na komunismus vzpomínala ráda, ale tohle bylo docela dobrý.*”¹⁵⁹ Zpěvačka v lázních vystupující mluvila podobně: „*Je to strašně blbý, ale tohleto bylo obrovské plus minulého režimu, který na tuhleto kulturu dával peníze. A on ji podporoval.*”¹⁶⁰ Situace se nicméně s rokem 1989 změnila. S radikální změnou politického směřování země se kompletně přeměnil i způsob financování zdravotnických zařízení. Dosavadní centralizované řízení bylo reformováno a namísto hrazení lékařské péče z daní se zavedlo povinné všeobecné zdravotní pojištění.¹⁶¹ Tyto procesy zcela zásadně ovlivnily i financování kulturních programů v lázních, pro které již nezbylo v rozpočtu příliš místa. „*Jak se změnil režim po sametový revoluci, tak se prostě změnilo i financování a všechno. Nastoupilo nový vedení a prostě všechno se změnilo, všechno bylo spíš si myslím o penězích,*”¹⁶² vzpomíná narátorka. Na změny, které přinesl rok 1989, a na jejich vliv na lázně se podrobněji podíváme v pozdějších kapitolách.

¹⁵⁸ Email od J. Králíka, obdrženy 23.10.2018 [email].

¹⁵⁹ Rozhovor s O.H. vedla Olga Hrahaňová dne 21.7.2018.

¹⁶⁰ Rozhovor s O. Jirákovou vedla Olga Hrahaňová dne 1.9.2018.

¹⁶¹ EIM, str. 25.

¹⁶² Rozhovor s O.H. vedla Olga Hrahaňová dne 21.7.2018.

4.5.5 Kulturní programy v Toušeni

Kulturní programy v lázních Toušeni bývaly bohaté co do typu událostí i rozmanitosti účastníků z řad umělců. Koncerty klasické hudby, ať už sólistů či menších hudebních těles, nejrozličnější zábavné pořady, divadelní představení, besedy se zajímavými osobnostmi, přednášky, taneční zábavy, promítání filmů - to vše mělo v programu své místo. Jak vzpomíná narátorka, která v lázních vyrůstala, různé kulturní akce se ve velké lázeňské jídelně odehrávaly vždy od pondělí do čtvrtka. „*V pondělí vždycky byly nějaký takový odlehčenější programy, estrády, kouzelníci a podobný. V úterý se promítalo kino, ve středu bývaly takový ‚vážnější‘ zábavy, koncerty, to tam dojížděli opravdu umělci... no hlavně z Prahy. Ve čtvrtek bývala tancovačka a pátek, sobota, neděle, to už to bylo volný, protože i lidi jezdili na víkendy třeba domů.*”¹⁶³

Koncerty i další program se většinou odehrával v lázeňské jídelně, kde byl pro tyto příležitosti přestaven nábytek - stoly se odsunuly a židle se uspořádaly do řad. Na jednom konci jídelny byl klavír, dál se pak nacházela oddělená zaměstnanecká jídelna, kterou mohli účinkující využít jako šatnu. Když přálo počasí, mohly se koncerty odehrávat v duchu pravé lázeňské tradice na kolonádě. Ne všichni pamětníci však na toušeňskou kolonádu vzpomínali jako na oblíbené místo pro poslech hudby. V průběhu šedesátých a sedmdesátých let podle slov obyvatelky lázní nepatřila k nejpříjemnějším místům lázeňského areálu, a to především proto, že se za ní nacházela kotelná, u které bývalo složeno uhlí. V rámci lázní se v jejich vzpomínkách konaly koncerty spíše v jídelně přetvořené pro tu příležitost na sál, než na kolonádě. „*Já si nepamatuju, že by na tý kolonádě se moc něco konalo, nebo až teď vlastně v těch pozdějších letech se tam dělaj nějaký vystoupení třeba v rámci toho lázeňského léta, nebo lázeňský sezony, když začíná, ale když jsem byla já malá, tak tam byly akorát ruský kuželky a jinak nic.*”¹⁶⁴ Pacienti tedy mohli chodit na kolonádu trávit čas hraním kuželek, případně posezením na lavičce a četbou. Zlepšení se dočkala kolonáda až v pozdějších letech; podle slov narátorky: „*Ted' už je to hezky upravený, je ten prostor takovej kulturní, ale tenkrát to bylo takový, hned to navazovalo na to hospodářský zázemí lázeňský, takže to nebejavlo nic moc.*”¹⁶⁵ I ostatní pamětníci hovořili o kolonádě v podobném duchu.

¹⁶³ Rozhovor s O.H. vedla Olga Hrahaňová dne 21.7.2018.

¹⁶⁴ Rozhovor s O.H. vedla Olga Hrahaňová dne 21.7.2018.

¹⁶⁵ Rozhovor s O.H. vedla Olga Hrahaňová dne 21.7.2018.

Vzpomínali, že se některé koncerty při hezkém počasí odehrávaly venku, případně pokud přijel větší orchestr, vystupoval také tam, ale hlavním místem pro kulturní večery zůstávala lázeňská jídelna.¹⁶⁶

Olga Jiráková vyprávěla o tom, jaké konkrétní programy si umělci pro lázeňské publikum připravovali. Kvůli rozmanitosti posluchačstva bylo potřeba vybrat repertoár tak, aby se líbil jak těm, kteří o vážné hudbě neměli moc velké poněti, ale zároveň aby uspokojil i posluchače, kteří se v tématu vyznali. Většinou se tedy muzikanti uchýlili k průřezu hudební historií tak, aby obsáhli známá jména a aby jednotlivé kusy na sebe nějakým způsobem navazovaly. Modernější věci, jako byl například Igor Stravinskij, vynechávali, neboť „*to asi nebylo žádoucí a taky jsme si to nedovolili.*” Dalšími kritérii bylo, aby byly skladby melodické, ale nezněly všechny stejně. Nejsložitější úlohu měli v tomto ohledu klavíristé, protože ti museli při koncertních šňůrách po lázních výběr skladeb přizpůsobovat stavu místního klavíru. Klavír poskytoval nejširší možnosti repertoáru, ale jako doprovodné nástroje ke zpěvu jezdila i kytara, flétna, harfa, případně cemballo, kterému se daly odšroubovat nožičky a vešlo se tak do auta. Na úvod ke každé skladbě také měla zpěvačka krátký informativní proslov o autorovi, o okolnostech vzniku díla nebo o jeho obsahu, aby měli posluchači představu o kontextu písně a nezůstalo tak jen u samotného poslechu.¹⁶⁷

Z roku 1986 se dochovaly programy, které vypracovávala paní Frajtořová (viz. příloha č. 11). Pořady a koncerty, na nichž vystupovali více či méně známí hosté, byly plánovány s předstihem. Program na 1. pololetí roku 1986 tak například obsahoval na 12.3. *Křeslo pro hosta* s Danou a Emilem Zátokovými, na 23.3. *Večer s Miroslavem Horníčkem* nebo na 14.4. koncert národního umělce Eduarda Hakena, doprovázeného na klavír Václavem Loskotem. Každý čtvrtek pak mezi 19:30 - 22:00 hrála „k poslechu i tanci” *Instrumentální skupina Jiřího Horáčka*. Změny pořadů byly samozřejmě vyhrazeny a v programu nechybí rukovou vpisované poznámky, například ta na 13.6., kdy měla vystoupit „asi Helena Růžičková + syn + bratři Svobodovi”. Z dochovaného programu z osmdesátých let je vidět, že tehdejší paleta účinkujících bývala skutečně široká a sahala od méně známých umělců až po výrazné osobnosti umělecké (nejen) československé scény.

¹⁶⁶ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrahaňová dne 9.3.2019.

¹⁶⁷ Rozhovor s O. Jirákovou vedla Olga Hrahaňová dne 1.9.2018.

Kromě organizovaných kulturních večerů měli pacienti možnost se během lázeňského pobytu zabavit i jinak. Televize bývala v lázních jen jedna na recepci, která běžela celý den, až do večera, kdy ji paní kulturní referentka vypnula, aby se pacienti šli věnovat jiné zábavě.¹⁶⁸ Pokud byli v lázních již delší dobu, připravovala pro ně paní Frajtová při příznivém počasí i večerní táboráky v lázeňském parku. Nakoupila buřty, které si od ní pak pacienti mohli odkoupit, a někteří návštěvníci či zaměstnanci hráli během večera na kytaru nebo na harmoniku. Když přijel nový turnus pacientů, pan správce je vzal na komentovanou prohlídku po Toušeni a blízkém okolí, aby věděli, co se kde nachází. Nově příchozí také absolvovali vstupní pohovory, které většinou probíhaly v pátek po obědě a během nichž se dozvěděli podstatné informace a tom, jak pobyt v lázních funguje a jakými se řídí pravidly. Pro pacienty se konaly i výlety, na Kokořín, na Mělník, parníkem do Poděbrad nebo na víno do sklípku v Liběchově. Jezdilo se i za kulturou do Prahy, na Křížickou fontánu nebo do dalších divadel. Tyto výlety ale nebyly výlučně pro pacienty; narátorky vzpomínaly, že paní Frajtová vždy řekla i zaměstnancům, a ti, pokud měli volno, se mohli k výletu přidat.¹⁶⁹

4.5.6 Hudebníci v Lázních Toušeň

Během své historie hostily lázně v Toušeni množství hudebníků a zpěváků, kteří sem přijížděli buď koncertovat v rámci hudebních večerů, za účelem své vlastní léčby, případně oba dva účely propojili. Například mladá Jarmila Novotná, později operní zpěvačka světového formátu, navštívila ve třicátých letech svou maminku Josefu, která se zde léčila, a při té příležitosti uspořádala pro lázeňské hosty koncert. Sama se poté, již jako pacientka, do toušeňských lázních vracela v devadesátých letech. Tradice lázeňských koncertů se s toušeňskými lázněmi nepojila rovnou od jejich založení, ale když je v roce 1888 přebíral syn původního zakladatele, začali do Toušeň hudebníci jezdit. Jak vzpomíná Jan Králík, jeho dědeček byl sám velice dobrý klavírista a zpěvák a příležitostně tak za ním do lázní přijížděli někteří z jeho muzikálních známých.¹⁷⁰

Seznam interpretů klasické hudby, kteří do Toušeň zavítali předvést své umění, se tak začal ve velkém rozrůstat právě během kulturních večerů v době normalizace, kdy sem

¹⁶⁸ Rozhovor s J. Králíkem vedla Olga Hraňáková dne 3.11.2018.

¹⁶⁹ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hraňáková dne 9.3.2019.

¹⁷⁰ Rozhovor s J. Králíkem vedla Olga Hraňáková dne 3.11.2018.

jezdili na pozvání kulturní referentky. Z těch nejznámějších jmen tak Toušeň navštívili klavírista Ivan Klánský, houslisté Čeněk Pavlík a Josef Suk nebo pěvci Eva Děpoltová, Václav Zítek, Eduard Haken nebo Soňa Červená.¹⁷¹ O obnovu koncertního života se do jisté míry zasloužila i pěvkyně Olga Jiráková, která byla sestrou primáře a jejichž babička z Toušene pocházela.¹⁷² Miloš Pulkrábek ve svých pamětech k hudebníkům v Toušeni píše: „Poznali jsme [v lázeňském sále v Toušeni] kupříkladu všechna tehdy mladá česká kvarteta, Panochovo, Kocianovo, Doležalovo, Stamicovo, ale i proslulé Smetanovo kvarteto a dokonce Mistra Josefa Suka. Kdo měl rád zpěv, měl v Toušeni úplné hody, když zde koncertovali Václav Zítek, Eva Děpoltová, Jan Soumar, Vlasta Mlejnková, Jaroslav Horáček i jeho syn Pavel, Jiřinka Marková, které namaloval Ruda Truhlařík obraz za její ‚Rusalku‘, a řada dalších.”¹⁷³

Právě smyčcová kvarteta měla u paní referentky Frajtové zvláštní postavení - Jan Králík vyprávěl, jak muselo každé kvarteto, které do Toušene přijelo, hrát Dvořákův Smyčcový kvartet F dur „Americký”, op. 96. „*Ona za mnou přišla a říkala: ‚Heleďte, oni mi nabídli nějaké Panochovo kvarteto, no co to je?‘ A já řekl ‚No to jsou výborní kluci, sotva vylezli z konzervatoře, ty vemte.‘ Kluci přijeli trabantem kombi, aby se tam vešlo violoncello, no a hráli tady celkem já nevím kolikrát, prostě dvanáctkrát nebo tak nějak. A oni jí zahráli Americký kvarteta Antonína Dvořáka. A ona jako jeřábnice zjistila, že to je nádherná muzika a chtěla to slyšet znova. A když jí nabízeli v Pragokonzertu nějaká jiná kvarteta, tak se ptala: ‚A hrajou oni ten Americkéj?‘ A když hráli Americký kvarteta, tak je sem vždycky vzala.*”¹⁷⁴

4.5.7 A co na to místní?

Skladba lázeňských hostů byla pestrá a stejně tak se lišila i míra, do jaké byli jednotliví návštěvníci obeznámeni s vážnou hudbou, kterou měli možnost si v Toušeni poslechnout. Pro pacienty, kteří pocházeli z malých měst či vesnic a o klasickou hudbu se příliš nezajímali, tak byly koncerty v lázních často jednou z mála příležitostí, jak si vychutnat tuto muziku naživo. Narátoři často zmiňovali, že pro mnoho lidí, kteří se v klasické hudbě

¹⁷¹ KRÁLÍK, Jan. *Hudebníci v brandýském Polabí*. Brandýs nad Labem-Stará Boleslav: Město Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, 2008, str. 72.

¹⁷² KRÁLÍK 2008, str. 68.

¹⁷³ PULKRÁBEK, str. 97.

¹⁷⁴ Rozhovor s J. Králíkem vedla Olga Hrahaňová dne 3.11.2018.

neorientovali, byla tato jejich neznalost prvním důvodem, který používali pro to, aby se z koncertu „vymluvili“. Na druhou stranu i mezi místními byla malá skupina obyvatel, kteří se do lázní na koncert rádi zašli podívat.

Rodina Králíkova tradičně patřila mezi ně. I díky spolupráci Jana Králíka s *Hudební mládeží* přijížděli do Toušeně umělci, kteří se s ním znali osobně a s nimiž již dříve měl příležitost vést rozhovory. Pan doktor Králík také fungoval jako jakýsi „poradce“ pro kulturní referentky, neboť měl známé jak mezi hudebníky samotnými, tak i mezi zaměstnanci Pragokonzertu, a jelikož je hudba jeho velkým zájmem, mohl paní Frajtové doporučit, kteří umělci stáli za pozváním. K této své roli se dostal díky tomu, že sám pořádal v lázních přednášky o Toušeni, její historii, odkazech v literatuře i dalších tématech, a díky jejich spolupráci nabyla paní Frajtová postupem času důvěry a umělecká vystoupení s ním konzultovala.¹⁷⁵

Většina místních obyvatel však o kulturní programy v lázních příliš nejevila zájem. Lázně sice byly pro tuto příležitost otevřeny každému, ale jen málokdo z Toušeně této šance využil. Doktor Králík vzpomínal, jak se pokoušel přesvědčit jednoho z místních, aby si přišel poslechnout večerní koncert: *„Já mám takovou zkušenost s jedním pánem z Toušeně, který jezdil stejným vlakem, pan Modřinka, zahradník, úředník, nikdy nic takového nevidal, jestli byl jako dítě jednou, dvakrát na Prodané nevěstě v Národním divadle, jinak ne. A já jsem ho tenkrát přemlouval, aby se přišel podívat, a bylo to na nějaké Doležalovo kvarteto, a on říkal: ‚Já tomu ale vůbec nerozumím,‘ tak já jsem říkal: ‚Pane Modřinko, to nevadí, prostě se tam posadíte, nemusíte nic dělat a buď to na Vás zapůsobí, nebo nezapůsobí.‘ A on mně potom děkoval téměř v slzách, se slzama v očích, že něco takového v životě neslyšel a že to bylo krásný.“*¹⁷⁶ Pan Modřinka byl nicméně jednou z mála výjimek - ostatní narátorky hovořily o tom, že lázeňské koncerty i ostatní kulturní programy obyvatele Toušeně příliš nezajímaly. Nebyly v obci nijak propagovány, a tak pokud člověk nedostal vyloženě informaci či pozvání od někoho z lázní, na koncert nepřišel.¹⁷⁷

4.6 Ze vzpomínek narátorek: lázeňáci a místní

¹⁷⁵ Rozhovor s J. Králíkem vedla Olga Hrahaňová dne 3.11.2018.

¹⁷⁶ Rozhovor s J. Králíkem vedla Olga Hrahaňová dne 3.11.2018.

¹⁷⁷ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrahaňová dne 9.3.2019.

Toušeň je malý městys, kde lázně tvoří největšího zaměstnavatele v obci, v současnosti je to kolem 40 osob.¹⁷⁸ Vzhledem k tomu, že cizí návštěvníci do obce příliš často nezabloudili, byli vždy „lázeňáci,” tedy lázeňští pacienti, v městečku snadno rozpoznatelní. Místní se většinou dobře znali, a tak jim žádná nová tvář neunikla, zvláště, když se pacienti ku příležitosti návštěvy lázní náležitě elegantně oblékli. Nicméně problémy s pacienty místní neměli, ba naopak: lázeňští hosté dříve jevíli o městys zájem, chodívali na procházky, zastavovali se u jednotlivých zahrádek nebo se šli podívat na místní hřbitov. Samozřejmostí bylo, že se lázeňští s toušeňáky vždy srdečně pozdravili a v tomto duchu byly také vedené místní děti. Narátorky vzpomínaly i na to, jak si hosté pochvalovali, že děti umí hezky slušně pozdravit a jsou dobře vychované.¹⁷⁹

Pro pacienty byla návštěva samozřejmě událostí. Život v lázních a život v obci nebyl ani zdaleka tak oddělený, jak bychom se mohli domnívat. Přímo kulturní akce v lázních většinu místních nepřitáhly, ale zato pokud byla příležitost, samotní pacienti rádi vyrazili na nějakou společenskou či kulturní událost, která se v Toušeni konala. Mohli tedy jít do místní sokolovny na tancovačku, ples nebo třeba divadelní vystoupení toušeňského ochotnického spolku. Lákadlem bylo samozřejmě i Labe, na jehož březích si za pěkného počasí místní i pacienti mohli rozložit deky, nebo blízká pískovna Malvíny, kde se dalo jak koupat, tak i chytat ryby.¹⁸⁰

4.6.1 Sportovci v Toušeni

Díky zaměření na léčbu nemocí pohybového ústrojí jezdili do Toušeně v průběhu let různí více či méně známí čeští a slovenští sportovci, mezi nimiž byli i někteří olympionici. Primář Miroslav Jiráček, jeden z pravníků zakladatele lázní Jana Králíka, v roce 1969 začal úspěšně obnovovat tradici kontaktů se sportovci, s čímž mu pomohli Dana a Emil Zátopkovi, kteří se do Toušeně často jezdili léčit a kteří se s primářem i dalšími tehdejšími zaměstnanci lázní spřátelili. Emil Zátopek měl k oblasti mimo jiný blízky vztah i kvůli tomu, že na lesním stadionu Houšťka u Staré Boleslavi zaběhl v padesátých letech 20. století osm světových

¹⁷⁸ STUDNIČKOVÁ, str. 42.

¹⁷⁹ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrabaňová dne 9.3.2019.

¹⁸⁰ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrabaňová dne 9.3.2019.

rekordů. I se svou manželkou byli roku 1991 jmenováni čestnými občany městyso.¹⁸¹ Kromě manželů Zátokových se do lázní jezdili léčit například i diskař Ludvík Daněk, koulaři Imrich Bugár a Helena Fibingerová, v pozdějších letech pak i oštěpař Jan Železný, vícebojaři Roman Šebrle a Tomáš Dvořák nebo kajakářka Štěpánka Hilgertová a rychlobruslařka Martina Sáblíková.¹⁸²

Narátky na sportovce v lázních rády vzpomínaly:

L.K.: *Teda ještě za éry Vašich prarodičů tady ten Mirek (primář Miroslav Jirák, pozn. autorky) dělal, ten dělal správce a ten teda se taky vždycky snažil o to, aby to tady fungovalo, ten byl vždycky se sportovcema taky za dobře, vždycky jim vyhověl ve všem. On potom když tady měli tu rybárnu, Rybářská bašta, tak prostě jezdili sem i jako hodně starý už.*

K.K.: *No to tady tenkrát byl ten lázeňskej běh na hřišti, Emil chudák tam koukal a říkal: „Ty už to běžej nějak dlouho...” a já říkám: „Pane Zátapek, oni už Vám jednou proběhli!”*

M.H.: *On je startoval, a už byl to...*¹⁸³

Někteří sportovci do lázní nepřijeli jen kvůli léčebným procedurám, ale rozhodli se odpočinek v Toušeni strávit i družnou zábavou s ostatními pacienty i s místními:

L.K.: *A oni chodili po vsi taky, do hospody s místníma, nikdo je tady neotravoval.*

K.K.: *Já si pamatuju jak jsme jednou tady byli na nějaké zábavě a byli tady sportovci a Fibingerová a šel pro ni tancovat Tonda Vaňků a on na ni: „Madam, smím prosit?” a on jí byl do pasu a madam: „Ale jo.” No a Tonda klepal nožičkama ve vzduchu.*

[...]

K.K.: *Vím, že tenkrát říkali, jak tady byli ty Daněk s jedním, kdo to byl, Plachej ještě, takže na pokoji dělali mejdan a neměli tam místo, tak křeslo nebo co vyhodili oknem ven. [...] Tenkrát jak ještě z kraje jsem sem nastoupila, mívali jsme nějaký schůze ROH každé tejdny nebo jednou za čtrnáct dní, já nevím, a to tady tenkrát byl ten Tomáš Jungwirth a posílal nám plato panáků všem, a Honěk, jak on sem tenkrát furt lez a Honěk ho vyhazoval, ať jde na pokoj, a on furt sem lez tady do toho a přece si nechal pobyt prodloužit, že se mu nechce domů, tak tady byl já nevím o kolik dní dýl.*¹⁸⁴

¹⁸¹ *Toušeňský zpravodaj* [online]. 2008 [cit. 2019-04-19], str. 6. Dostupné z: https://www.laznetousen.cz/storage/1208973969_sb_zpravodaj_1_08.pdf

¹⁸² KRÁLÍK 2012, str. 46-49.

¹⁸³ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hřabaňová dne 9.3.2019.

¹⁸⁴ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hřabaňová dne 9.3.2019.

I další narátorka, která v lázních vyrůstala, má podobné, i když ne tak detailní, vzpomínky, na veselé sportovní návštěvníky (viz. příloha č. 12):

O.H.: *Dělaly se tam závěrečný večírky, když skončila ta lázeňská sezona, takže to dělali nějaký kulturní program, nějakýho hosta plus potom hrála muzika a bylo to více méně pro zaměstnance. Ale pamatuji si, že tam jezdívali na konci sezony sportovci, hodně atleti, který tam tenkrát docela dohodil Emil Zátopek, takže bývaly veselé večírky. Jezdila tam já nevim Fibingerová, Daněk, Vyčichlo, prostě takový ty hvězdy atletickýho nebe 70., 80. let, i když doted'ka tam sportovci jezdí, ale tenkrát to nějak vycházelo, že tam byli vždycky na závěr tý sezony, takže si s nima zaměstnanci užili nejen po léčebný stránce, ale i tý společensko - kulturní.*¹⁸⁵

Z pozdější doby se do paměti narátorek zapsal například i Roman Šebrle:

M.H.: *Já vím, že Šebrle se tady šíleně čítil jednou, protože si přinesl noviny, ted' ho volali k primáři, a on normálně šel, položil si tam noviny a on mu je někdo ukradl. Ježiš to tady byl, ale ten dělal teda, já jsem říkala ten dělá, jak kdyby mu ukradli zlatou medaili.*

K.K.: *A tenkrát, když tam vybilil, jak skočil šipku do tý slatiny a ona byla až na stropě...*

L.K.: *No to bylo všechno pocákaný, nově vymalovaný to bylo a všude pocákaný zdi a stropy.*

186

I Roman Šebrle na Toušeň vzpomínal v článku pro deník *Blesk*: „Z Prahy je to kousek a já můžu být víc se [synem] Štěpánem. Původně jsem měl jet z Honzou Železným skutečně do Třeboně, ale on musel na operaci a samotnému se mi tak daleko nechtělo. [...] Pobyt v bahně je báječně uvolňující. Ani mi nevadí, že očista trvá trochu déle. Však jsem se také první den musel vrátit pro šampón a mýdlo. Bez toho bych byl asi v koncích. Ovšem Lázně Toušeň jsou znamenité. Jsem tady potřetí v řadě a potřetí jsem maximálně spokojený.”

187

Ne všichni sportovci ale byli stejně družní, někteří z nich přijížděli do Toušeně především za odpočinkem a vítali klid, který jim malé lázně poskytly. S místními se baviti nechtěli a nemuseli a ačkoliv tak díky tomu mohli působiti poněkud odměřeně, narátorky se shodly, že jakmile s nimi potřebovali řešiti osobně nějakou záležitost, jejich uzavřenost byla rázem pryč. Kromě individuálních sportovců se do Toušeně jezdila léčiti i sportovní družstva,

¹⁸⁵ Rozhovor s O.H. vedla Olga Hřabaňová dne 9.3.2019.

¹⁸⁶ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hřabaňová dne 9.3.2019.

¹⁸⁷ Šebrleho vzali hadicí. In: *Blesk.cz* [online]. 11.10.2002 [cit. 2019-05-19]. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/sport-formule-1/11990/sebrleho-vzali-hadici.html>

například fotbalisté ze Slavie. Ti si podle narátorek užívali rodinnou atmosféru, kdy se již se zaměstnanci lázní znali a zvláště se sestrami byli velmi za dobře. Vyhovoval jim i osobnější přístup, kdy na procedury byli voláni jménem, a ne jen přiděleným číslem, jako tomu bylo v jiných větších lázních. Obletováni byli i zaměstnanci z kuchyně, kteří jim připravovali speciální jídelníček, lišící se od běžného menu pro ostatní hosty. Slovy jedné z narátorek: „Jezdili sem taky strašně rádi.“¹⁸⁸

4.6.2 Kdo všechno ještě jezdil do Toušeně

Do Toušeně jezdili různí pacienti - velká část jich byla z Prahy, ale lázně navštěvovali i lidé z Moravy či ze Slovenska. Setkávali se zde jak lidé z měst, vzdělaní a zvyklí na vážnou kulturu, tak i vesničané a sedláci, kteří nikdy neslyšeli operu naživo. Někteří pacienti, přestože neměli veřejně známé jméno, se do paměti obyvatelů a zaměstnanců lázní zapsali nejrůznějšími zajímavými až poněkud bizarními způsoby. Narátoři na většinu z nich vzpomínali v dobrém a během vyprávění popisovali rozličné zábavné historky, které s lázeňskými hosty zažili. Někteří z nich jezdili do Toušeně opakovaně a s lázeňským personálem tak navázali bližší, někdy až téměř přátelský vztah. Následující úryvky z vyprávění nám mohou posloužit jako malá ilustrace toho, jak pestrá skladba pacientů do lázní v období od 60. do 80. let 20. století také někdy zavítala.

Do Toušeně jezdili pacienti všech věkových kategorií, ale někteří, kteří se dožili obzvláště pozeňnaného věku, utkvěli místním v paměti:

M.H.: *A jak jezdila ta babča s chodítkem!*

K.K.: *Pani Podolská, ona jezdila, bydlela v Praze nějak sama, a když mladý odjeli, že k ní nechodili, byli třeba na chatě, tak ona jezdila sem. Ale vždycky chtěla být někde, kde někdo v pokoji bydlí, protože ona se bála. To ona měla přijet sem tenkrát, ale nějak v pondělí nebo v úterý volala dcera nebo syn, že babička umřela.*

M.H.: *Ale taky jí bylo kolem stovky.*

K.K.: *Tý bylo asi 95, to byla babka, ta četla bez brejlí a ta měla takový přehled! To si pamatuju tenkrát, to už jsem byla tady na recepci potom, jak spadlo to letadlo v Polsku, jak tam zahynula ta vláda, tak ona běžela po schodech dolů a: „Představte si, to letadlo spadlo, celá vláda mrtvá!“ Tady babky o 20 let mladší nevěděly, o čem jako, a pani Podolská...*

¹⁸⁸ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrabaňová dne 9.3.2019.

M.H.: *Ta chodila, měla zájem, chtěla mít vždycky přehled, a: „Noviny, jsou tam noviny?“ Vždycky bylo ráno a už se sháněla, ona s chodítkem i chodila ven, když se jí to sneslo tady po těch schodech, tak se šla i projít.*

K.K.: *Ale pan doktor Jeřábek, tomu bylo už sto, když prvně se tu byl podívat. Byl tady v létě a na Vánoce a říkal mi: „Holka, co myslíš, mně bude sto!“ a já říkám: „Nedělejte si ze mě legraci!“ a on: „Podívej!“ a vytáhl občanku. To byl už takovej dědula, pak jak jsem marodila, tak jsem se tady za váma byla podívat, a on jak slyšel, že tady jsem, tak hned za mnou běžel. A on vám chtěl jít s nějakou paní Vodrážkovou, ona sem taky jezdila léta, a povídá mi: „Víte, co dědula chtěl? On chtěl, abych s ním jela k moři. Já říkám „Pane doktore, co tam budem dělat, vždyť nás přivezou v zinkový rakvi!““ A on mi pak říká: „Ale holka, já znám Blážu, ona už je taky pěkně stará bába, já jí byl za svědka na svatbě a ona byla o pětadvacet let mladší.“*

Lázeňští hosté se sjížděli do Toušeně ze všech koutů země. Převažovali mezi nimi dospělí a starší lidé, které do Toušeně přitáhly obtíže pohybového aparátu, ale občas se našel i pacient mladšího věku.

K.K.: *To já si pamatuju, co jsem sem nastoupila, z kraje sem jezdili hodně z Moravy a ještě ty babky ze Slovenska sem jezdily v kroji. A ty jezdily ráno v pět a to Máňa Miškovská jim vždycky uvařila kafe a už věděla, kdo tu bude.*

H. Němečková: *Takový třeba i trošku postižený sem jezdili.*

L.K.: *Jednou tady byl kluk, patnáctiletý, to jsem si říkala „Jéžiš, co ten tady?“ Jinak to byli vesměs starší, upracovaný, takže mladý spíš když měli vyloženě nějaký problém třeba s nohama, ale jinak starý.*

H. Němečková: *No nám bylo třeba dvanáct, tak nám připadali starý. Ale jako chodili oblikaný, to se poznalo, že lázeňák jde, jak oni chodili na procházku.*

M.H.: *Brali to jako takový opravdu slavnostní lázně.*

K.K.: *To sem jezdily takový dvě ségry z Prahy, jedna byla Husová a jedna byla Šípová a takový dámy vždycky a jednou jsem jednu potkala a ona mi povídá: „Moc na mě nekoukejte, já jsem vyběhla jen tak!“ a ona takovou halenku s mašlí a to byly babky přes osmdesát.*

S pacienty měl personál povětšinou dobré vztahy, nicméně někteří z návštěvníků utkvěli místním v paměti i díky svému neobvyklému chování, na které však vzpomínají s humorem.

K.K.: *No ovšem našli se někdy i takový nepříjemný.*

M.H.: *No najdou se, ovšem tady loni, jak jsem tu byla, ta madam – tady vám byla taková madam, s tím turbanem na hlavě, a ta ráno běhala nahá v parku.*

L.K.: *Ježíš to ne!*

M.H.: *No a mně přišel takovej pán od C, takovej velkej...*

K.K.: *Cerhák.*

M.H.: *Cerhák a povidá mi: „Pani, kdybyste to viděla, ona tam běhá nahá v parku!“ A já říkám: „A víte teda, že budete platit víc? Se striptýzem jste to ještě neměl, tak letos jsou teda příplatky.“*

L.K.: *A ona tu byla nějak hodně dlouho?*

M.H.: *No ona si furt dokupovala, my už jsme z ní všichni byli nešťastný a ona furt „a mně to tady vyhovuje a mně se tady líbí...“ a pink!*

K.K.: *No mohla si tady běhat nahá, ona tady už byla snad šestým měsícem.*

L.K.: *Že jo, mohla bejt někde u moře v Karibiku a místo toho tady.*

M.H.: *No a pak odjela do Prahy, to jsme si říkali ona snad tančí u tyče, měla jako pěkný tělo, byla taková vysportovaná jako...*

K.K.: *A oni všichni říkali tomu doktorovi: „Ježíš už jí to neprodlužujte, to je hrozný, vždyť ta si to tady zaplatí na celej rok!“*

M.H.: *No, má opravdu zážitky člověk teda. Já vím, že jednou chtěla vzít na parafín a já jí říkám: „Já Vás tam nemůžu vzít, jsou tam mužský“ a ona říká: „To mně nevadí.“*

L.K.: *Měla říct: „Tím líp.“¹⁸⁹*

4.7 Proměny života v Toušeni před a po roce 1989

Rok 1989 byl pro Československo velkým historickým milníkem a mnoho lidí, kteří jej zažili, často ve vzpomínkách rozdělují svůj život na „předtím“ a „potom“. Kolaps komunistického režimu a začátek cesty k demokracii byl provázen pocitem euforie a vysokými očekáváními do budoucna, ale mnozí začali mít postupem času své pochybnosti.¹⁹⁰ Původně jasná dichotomie mezi dřívějším „špatným“ útlakem komunistického režimu s jeho centrálně plánovanou ekonomikou a mezi novým „dobrým“ návratem svobody, demokracie a tržní ekonomiky se postupem času ukázala být spíše iluzí. „Zatímco přístup k institucím nebo ke

¹⁸⁹ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrahaňová dne 9.3.2019.

¹⁹⁰ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Velvet revolutions: an oral history of Czech society*. New York: Oxford University Press, 2016, str. 1.

zboží se zdají být dvěma stranami téže mince svět tradicí, idejí, norem a zvláště jedinců jako ‚svědků času‘, kteří nesou své ‚duchovní dědictví‘ ‚napříč věky‘ jsou aspekty komplexní struktury.”¹⁹¹ V následujících odstavcích se pokusím postihnout to, jakým způsobem zasáhly tyto politické změny do života obyvatel v Toušeni a co tyto změny daly, nebo naopak vzaly, místním lázním.

4.7.1 Současná situace v lázních

Jak jsme se již zmínili v kapitole o financování lázní, rok 1989 s sebou nevyhnutelně přinesl změnu ve financování i organizaci lázní. V roce 1990 nastoupil po primáři MUDr. Jirákoví, který však v lázních až do své smrti v roce 2002 jako lékař částečně zůstal, MUDr. Svášek. Změnil se i majitel lázní, v roce 1992 se jím stala společnost Balmed Praha a v roce 2006 Nemocnice na Bulovce, jsou tedy v současnosti vlastněny státem. Pokud je o obsazování lázní pacienty, samotná Nemocnice na Bulovce má spíše omezené kompetence, rozhodující slovo mají v tomto směru pojišťovny. Do lázní s kapacitou 80 lůžek a celoročním provozem je v současnosti možné jezdit buď jako pacient s hrazenou komplexní péčí, s příspěvkovou péčí a nebo jako samoplátce, přičemž pacienti z poslední zmiňované skupiny v nedávných letech převažují (viz. příloha č. 13).¹⁹²

Pokud chce v dnešní době pacient přijet do lázní jako samoplátce, musí mít doporučení od doktora, protože léčba horkou slatinou může být náročná na srdce. Příspěvkoví pacienti mají hrazené procedury, ale ubytování a stravování si musí platit sami. Jedna z narátorek však zmiňovala, že v současnosti mají všichni příspěvkoví pacienti od pojišťovny povinnost hradit si ubytování, a to i když žijí přímo v Toušeni, což je pro ně značně nevýhodné.¹⁹³ Pro samoplátce se liší ceny ubytování podle toho, zda přijedou v sezóně či mimo ni, zda mají pokoj s vlastním sociálním zařízením a nebo podle toho, v kterém patře se pokoj nachází. Pokud jde o procedury, lázně v současnosti poskytují jak klasickou léčbu (slatinné a uhličité koupele, vodoléčbu, klasické masáže parafinové obklady atd.), ale v

¹⁹¹ VANĚK a MÜCKE, str. 8.

¹⁹² STUDNIČKOVÁ, str. 57-58.

¹⁹³ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hřabaňová dne 9.3.2019.

nabídce mají i wellness procedury (masáže lávovými kameny, léčbu celulitidy, kosmetiku či lymfodrenáže).¹⁹⁴

Ubytovací kapacity v lázních procházely na jaře 2019 rekonstrukcí. Narátorky hovořily o tom, že se z tohoto důvodu kapacita přechodně snížila, v době rozhovoru bylo v lázních asi 47 pacientů. Rekonstrukce byla nutná zejména z toho důvodu, aby odpovídala současným vyšším hygienickým standardům a nárokům na soukromí, protože ne všechny pokoje měly doposud vlastní sociální zařízení. Podle narátorek se sem někteří pacienti stále rádi vracejí a oceňují především rodinnou atmosféru lázní a fakt, že je zde vše dobře dostupné. Na rozdíl od některých velkých lázní je v Toušeni stále vše při ruce a není tak potřeba nikam dlouze přecházet či přejíždět. Jako problematické nicméně narátorky označily hluk - lázeňská budova stojí na hlavní ulici a některé pokoje mají okna právě do ulice.

M.H.: *Jako mrzí je třeba, některý ty lidi, co mají třeba okna do té ulice, to je docela tady provoz u té hlavní.*

K.K.: *Ted' se to trochu utišilo, ale jak bagrovali ty Malvíny, to jezdily auta i v noci, nákladáky*

M.H.: *No a jak je tady ta zatáčka, on tam každěj přibrzdí, tak je tam takovej kanál z toho, vždycky je to slyšet.*¹⁹⁵

4.7.2 Kultura v Lázních Toušeň dnes

Kulturní život se z lázní pomalu, i když ne zcela, vytratil. Pravidelné kulturní večery se zde již nekonají, ačkoli ojediněle se odehrávají koncerty nebo představení na kolonádě. Centry kulturního života v obci jsou v současnosti dvě místa - Skleněná vila, nedávno zrekonstruovaná vila s parkem na pozemku, kde stával původní hrádek, a tradičně místní sokolovna. V místní zpravodaji *Florián* se zájemci mohou dočíst, jaké se v obci konají akce. V dubnu 2019 to tak byla v sokolovně dvoudenní *XI. národní přehlídka sokolských divadel*, ve Skleněné vile pak promítání videa *Toulky polabím + čarodějnice* nebo cestovatelská beseda o Egyptu.¹⁹⁶ Zatímco v sokolovně se odehrávají především divadelní představení, a to

¹⁹⁴ Ceník pro rok 2017. Slatinné Lázně Toušeň [online]. [cit. 2019-05-18] Dostupné z <http://www.slatinnelaznetousen.cz/>

¹⁹⁵ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hřabaňová dne 9.3.2019.

¹⁹⁶ *Florián*. Lázně Toušeň: úřad městyse Lázně Toušeň, 2019, 9 (2), str. 20 [online]. [cit. 2019-05-03]. https://www.laznetousen.cz/storage/Florian_1-2_2019.pdf

zejména díky místními ochotnickému souboru, Skleněná vila slouží i jako místo pro přednášky, výstavy koncerty nebo i svatby. Dalo by se tedy říci, že Skleněná vila nahradila lázně v jejich roli kulturního centra v obci.

Tento přesun však s sebou přinesl větší nezáměr o kulturu ze strany pacientů. Zatímco dříve byly koncerty a další události soustředěny do lázní a místní o ně nejevili příliš velký zájem, v dnešní době je tomu naopak a společenský život rozhodně není to, co by do Toušeně pacienty přilákalo.

M.H.: *No ono sem jezdí vesměs ty starší, protože doopravdy každé si řekne „taková díra, co tady,“ to jako to léčení a rašelina, to si každé hrozně chválí, ale teda teď kon ten společenskej život...*

L.K.: *No ale zase kdo by to platil.*

M.H.: *No ale vem si, tady je ta přehlídka třeba divadelní a kolik lázeňáků se přijde podívat?*

L.K.: *No, to je pravda.*¹⁹⁷

Samozřejmě otázka financování a vůbec organizace je pro tento problém klíčová. Jak jsme se již zmínili, kulturní večery byly dříve součástí lázeňského rozpočtu a na starost je měla přímo určená osoba kulturní referentky. Nic takového již v dnešní době v lázních nefunguje a ani to málo, co se zde odehrává, pacienty neoslouží.

M.H.: *No a hele teď když si stěžovali, že tady nic není, žádný akce. A to potom já jako blbec jsem šla s tím až za vedoucím, jakože nic není a že si lidi stěžujou a on že je to je tam vyvěšeno, že když bude šest lidí, tak je vezmou do Přerova do skanzenu. A on mi řekl: „To není problém, ať je šest lidí, aby se to vyplatilo.“ Tak já jsem to říkala: „Heleďte se, když bude mít šest lidí zájem, tak oni to...“ A ono šest lidí se nenašlo. Když byla kolonáda, vid', tady byl tak pěkný program, protože to bylo sto let kolonády, od rána do večera, doopravdy tady byl folklor, ta skupina...”*

H. Němečková: *V roce 2012, i divadlo bylo.*

M.H.: *No a jestli tam bylo dohromady pět lázeňáků, tak to bylo hodně. A ještě stáli tak jako z povzdálí.*¹⁹⁸

4.7.3 Život v obci dříve a dnes

¹⁹⁷ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hřabaňová dne 9.3.2019.

¹⁹⁸ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hřabaňová dne 9.3.2019.

Ačkoliv mým původním záměrem nebylo se v rozhovorech věnovat přímo současné podobě komunitního života v obci, narátoři o něm mluvili, což dodalo jejich vyprávění další zajímavý kontext. Lázně Toušeň si prošly tím, co zažila i celá řada dalších českých vesnic a městeček v posledních desetiletích. Nedá se říci, že by se obec vylidňovala na úkor Prahy, naopak zde vyrostla čtvrť s novými domy, kde bydlí převážně mladé rodiny. Ty se však komunitního života příliš neúčastní a není ani možné se s nimi potkat na ulici. Podle narátorek přijedou autem, vyzvednou děti ze školy a zajedou k sobě na zahradu, aniž by se měli šanci s kýmkoliv potkat. I když se konají například dětské dny, tak rodiče moc nejeví zájem tam se svými potomky chodit. Obec se zdá být prázdná a na ulici potká člověk mnohem více aut než lidí.

L.K.: *Já třeba když jsem chodila za rodičema nebo za mamkou, tak jsem šla z jednoho konce Toušene na druhou jako k Brandejsu a nepotkala jsem živou duši. Můj muž vždycky říká: „Hele když jdeš takhle po tmě, tak mi brnkni, prozvoň mě, já ti přijdu naproti,“ a já mu říkám: „Prosím tě, vždyť já ani nikoho nepotkám.“*

M.H.: *No, že by tě někdo přepad, vid'.*

L.K.: *No, vnuk mi koupil ten pepřovej sprej, tak ho nosím v kapse, jo, říkám jako prostě člověk nepotká živou duši. Dřív aspoň někoho potkal, tak se dal do řeči, ale dneska ne, dneska opravdu ty lidi nejsou.*

Dalším problémem je to, že obec již neposkytuje nutnou občanskou vybavenost. Zatímco dříve se podle narátorek v Toušeni nacházela večerka, samoobsluha i mnoho dalších specializovaných obchodů, dnes je zde jedna vietnamská večerka a prodejna krmiv, která zároveň funguje jako pošta. Několik dalších prodejen je doplněno jednou vinárnou a jednou hospodou.

M.H.: *Bohužel, tady zůstalo zlatnictví otevřený, krejčovství a vietnamec.*

K.K.: *A nic. Pošta.*

M.H.: *A ta pošta, to je zoufalý.*

L.K.: *To nastěhovali tam, kde prodávají krmivo pro zvířata, a to je hrozný smrad.¹⁹⁹*

Z rozhovorů s pamětníky, kteří v Toušeni bydlí, byla znát jejich nostalgie po „starých dobrých časech“. Dalo by se říci, že na dobu před rokem 1989 vzpomínali rádi, avšak v rozhovorech jsme byli zaměřeni na velice úzkou část jejich vzpomínek. Toto pozitivní naladění bylo proto, domnívám se, způsobeno spíše tématem, o kterém jsme hovořili, než

¹⁹⁹ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrahaňová dne 9.3.2019.

přímo dobovým kontextem jako takovým. V rozhovoru s dr. Králíkem i při povídání s dámami nezaznělo ani jednou slovo „komunisté“ nebo „režim“. O tom, jak život a kulturní večery v lázních probíhaly, mluvili téměř „vytrženě“ z dobového kontextu, vzpomínky barvitě popisovali, ale neodvolávali se na tehdejší politický systém, a to ani v situacích, kdy jsem se dotazovala například na praktickou stránku financování nebo na dnešní situaci v obci.

Právě popis současné situace však v pamětnících již lehce negativní reakce vyvolal. Bylo možné z jejich vyprávění postřehnout jistou lítost až zklamání nad tím, že „to je dneska už úplně jiné“. Jak bylo zmíněno, kulturní vyžití se proměnilo stejně výrazně, jako pospolitost života v obci, ať už šlo o vztahy místních mezi sebou, nebo o jejich kontakty s lázeňskými hosty. Vyprávění bylo doprovázeno povzdechy jako „dneska je taková doba, ale nedobrá“ nebo „dříve to fungovalo, narozdíl ode dneška“, spolu s popisem toho, jak se lidé raději více věnují technologiím (autům, telefonům), než sobě navzájem.²⁰⁰

Zpěvačka Olga Jiráková o dnešní době hovořila v podobném duchu, ale spíše z hlediska stavu současné kultury. Podle jejích slov je škoda, že se už podobná vystoupení, ať už v lázních nebo třeba výchovné koncerty v tomto stylu nedělají. *„Peníze nejsou, a že by snad byly na kulturu, no tak to už určitě ne. Takže já si jako myslím, že tohleto je novodobá záležitost, taková, která není dobrá.“*²⁰¹ Narátorka, která v lázních vyrůstala, se v roce 1984 odstěhovala do Prahy, přesto však k lázním stále měla díky rodičům vztah, hovořila podobně: *„Tam vlastně změna [v lázeňském kulturním životě v průběhu normalizace] nebyla, protože to fungovalo v rámci toho systému, kterej tady byl. [...] Myslím si, že je to škoda, že ty kulturní akce nebyly špatný.“*²⁰² Obě dvě narátorky ocenily pozitivní roli komunistického režimu v organizování kulturních akcí v lázních, ale ani jedna se tomu pak podrobněji nevěnovala.

Závěrem můžeme říci, že ostalgické pocity se u pamětníků do jisté míry projevovaly. Bez výjimky na dřívější kulturní život v lázních vzpomínali pozitivně a současný stav hodnotili buď neutrálně, nebo negativně. Jedině dr. Králík, který je velice činný v organizování kulturního života v obci, hovořil o jeho současné podobě se zaujetím a nadšením. U tohoto typu vyprávění vždy vyvstává otázka, do jaké míry jsou vzpomínky ovlivněny tím, že si člověk chce zapamatovat jen to dobré, vzpomíná na dobu, kdy byl

²⁰⁰ Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrahaňová dne 9.3.2019.

²⁰¹ Rozhovor s O. Jirákovou. vedla Olga Hrahaňová dne 1.9.2018.

²⁰² Rozhovor s O.H. vedla Olga Hrahaňová dne 21.7.2018.

mladší, případně je z nějakého důvodu v dnešní době nespokojený, a proto má potřebu minulost vyzdvihovat a současnost naopak srážet. Domnívám se, že v případě rozhovorů provedených pro účely této práce zde hrál velkou roli fakt, že kulturní večery v lázních už mají reálně jinou podobu, respektive že téměř vymizely. Tato změna se tedy neodehrála pouze v pocitech a myšlenkách pamětníků, ale je skutečná. Pamětníci vyprávěli o něčem, co dříve zažívali a měli to rádi, ale v dnešní době to postrádají. Kultura v té podobě, v jaké se v Toušeni odehrávala, byla umožněna díky systémovému nastavení režimu, a ačkoliv ani dnes městys kulturně zcela nespí, hvězdy Národního divadla či nejpopulárnější současní interpreti si sem cestu nenajdou. Přes všechny praktické překážky vždy záleží na lidech, jakou podobu kulturním událostem vtisknou, a na to by, slovy dr. Králíka, „musela být vůle.“²⁰³

²⁰³ Rozhovor s J. Králíkem vedla Olga Hrabaňová dne 3.11.2018.

Závěr

Tato diplomová práce se zabývala otázkou, jak vypadal život a kultura v lázních v městysu Lázně Toušeň v období mezi lety 1968 - 1989. Lázně v Toušeni, městysu ležícím 25 km od Prahy, byly založeny roku 1868 a od té doby sem pacienti jezdí využívat léčivé železité vody, k níž se později přidala jako léčebná metoda i blahodárná slatina. Nebyl by to však „pravý“ lázeňský život, kdyby byli návštěvníci ochuzeni v rámci léčebného pobytu o kulturní programy. Ty se v lázních v Toušeni odehrávaly i dříve, ale většího rozšíření a pravidelného konání dosáhly v období normalizace. Tehdy měly lázně vlastní kulturní referentku, která se o kulturní akce a o program pro pacienty starala a která pracovala s přidělenou částkou na kulturu z lázeňského rozpočtu. V Toušeni se tak konaly umělecké večery, zvaly se sem různé osobnosti nebo se jezdilo i na výlety mimo Toušeň.

Období 1968 - 1989 jsem pro práci zvolila z několika důvodů. Tyto dva roky v kontextu české historie znamenají významné milníky, kdy se změny v politickém směřování země projeví i v tak konkrétních věcech, jako je právě způsob organizace a financování lázeňských pobytů. V roce 1968 také do lázních v Toušeni nastoupil nový primář, který obnovil jednak tradici kontaktů s úspěšnými sportovci, ale především díky své sestře - zpěvačce podporoval i lázeňskou kulturu. V neposlední řadě jsem kvůli zvolené metodologii, tedy rozhovorům s pamětníky, potřebovala vybrat období, na které si pamatovali a během něhož měli k lázním určitý vztah a mohli mi o něm tudíž poskytnout informace. Polostrukturované rozhovory jsem vedla se sedmi pamětníky, kdy jsem se pokoušela vybrat pamětníky tak, aby měli k lázním různý vztah a tudíž podali různé úhly pohledu. Rozhovory jsem následně analyzovala metodou orální historie, kterou jsem doplnila krátkým zamyslením nad ostallickou rovinou vyprávění.

Práce byla koncipována jako příspěvek k sociologii malého města, a proto jejím teoretickým pozadím byla právě urbánní sociologie. Tento obor jsme si představili ve druhé kapitole na teoriích nejvýznamnějších českých odborníků, Arnošta Inocence Bláhy, Zdeňka Ullricha, Bohuslava Blažka a především na díle Jiřího Musila, pro nějž byla urbánní sociologie ve středu jeho profesního zájmu právě v době normalizační, tedy v časovém období, kterému jsem se v práci věnovala. Teorie českých sociologů jsem pro komparaci doplnila o několik vybraných zahraničních teorií. V rámci této kapitoly mě zajímaly především rozdíly mezi městem a vesnicí, popřípadě urbanizační procesy, které na venkově

probíhaly a probíhají. Vzhledem k tomu, že Lázně Toušeň je městys, tedy svou velikostí, správním zařazením i stylem života místních leží mezi městem a vesnicí, nachází se blízko Prahy, ale ne těsně za její hranicí, a navíc zde fungují lázně, prvek spíše městský než vesnický, není možné Toušeň jednoznačně zařadit ani jako město, ani jako vesnici. Je zde klid a blízkost přírody, ale chybí zde služby a vyžití, které mají obyvatelé měst; hlavní město je však blízké a dobře dostupné a lázně jsou největším zaměstnavatelem v obci. Můžeme tedy Toušeň označit za přechodnou oblast či specifičtěji za lázeňské sídlo.

Třetí kapitola práce se věnovala obecně historii lázeňství a sociologii lázeňských měst, kdy jsme si krátce představili některé typické prvky lázeňského společenského a kulturního života, jako skladbu pacientů, kteří lázně navštěvovali, hudební tradice nebo estetické prvky s lázněmi spojené. Tato kapitola tvořila podklad pro následující případovou studii, abychom viděli, které aspekty lázeňského života můžeme v Toušeni hledat a jaká byla jejich podoba. Právě proto, že Toušeň není typickým lázeňským městem, byla kultura, společenský život a běžný denní režim v lázních poměrně specifický. Do malých lázní blízko Prahy jezdili rádi pacienti i umělci, chválili si rodinnou atmosféru, to, že měli v lázních vše blízko, mohli navázat osobnější kontakty s personálem i s místními a nezřídka se jak klienti, tak i účinkující rádi vraceli. Na druhou stranu ani dříve nebyly v Toušeni všechny obchody a služby, které pacienti chtěli využívat, nabídka ubytovacích či stravovacích možností byla jen velmi úzká a záleželo tedy na preferencích každého pacienta, zda mu více vyhovovalo velké lázeňské město kypící životem, či poklidné místo k relaxaci.

Otázka, jak vypadá život a kultura v lázních, potažmo v celé Toušeni, dnes byla v rozhovorech s pamětníky nevyhnutelnou. Jejich vyprávění nám poskytlo informace pro komparaci a pro zamyšlení se nad tím, jakými změnami městys po listopadové revoluci prošel. Do obce přibyli noví obyvatelé, zároveň zde však došlo k většímu odcizení mezi místními. Obchodů a služeb výrazně ubylo, stejně jako možností kulturního vyžití v lázních. Ačkoliv díky cyklostezce podél Labe projede obcí hodně návštěvníků, z ulic městysu jako takového se život spíše vytratil. Pokud jde o samotné lázně, pacienti sem stále jezdí a chválí si léčebné procedury, avšak o další aktivity s pobytem spojenými nemají zájem. Lázně se v současné době rekonstruují, aby lépe odpovídaly novodobým standardům ubytovacích služeb, ale jejich kulturní život téměř ustal. Přesunul se sice do jiných míst v obci, ale již nedosahuje takové frekvence ani zájmu ze strany lázeňských hostů, jako tomu bylo v době,

kdy lázně navštěvovalo na pozvání kulturní referentky množství uměleckých osobností tehdejšího Československa.

Z rozhovorů, které jsem s pamětníky vedla, vyplynula klíčová témata, s nimiž měl každý narátor o trochu jinou zkušenost. Díky tomu, že pamětníci měli k lázním a k Toušeni každý o trochu odlišný vztah, mohli jsme se na tato témata podívat z různých stran. Ačkoliv se na některých detailech vyprávění ne všichni shodli (lišily se například informace o tom, který den v týdnu se v lázních konal jaký typ zábavy), celkové vyznění jejich vzpomínání na kulturu a lázeňský život v době normalizace bylo pozitivní a naopak současnost hodnotili spíše negativně. Narátoři mluvili jak o svých osobních vzpomínkách, tak i obecně o fungování lázeňství a organizování kulturních akcí v době normalizace, což nám umožnilo propojit v práci rovinu individuálního pohledu jednotlivce se studií podoby československého lázeňství za socialismu. Vyprávění pamětníků se neobešla bez jistého citového a ostalgického zabarvení, což jsme se pokusili reflektovat v posledních podkapitolách práce.

Tato diplomová práce o kultuře a životě v Lázních Toušeni v období normalizace si kladla za cíl popsat vybraná témata na základě vyprávění pamětníků a zachytit tak jejich osobní pocity a vzpomínky na danou dobu, spolu se studií dostupných pramenů a sekundární literatury za účelem popisu situace takové, jaká skutečně byla. Lázně Toušeň jsme si představili na základě teorií urbánní sociologie a podívali jsme se i na specifika lázeňských sídel obecně, čímž jsme si připravili půdu pro samotnou případovou studii. Ta může být příspěvkem k tématu rekreace za socialismu, proměn kulturního života v Čechách před a po roce 1989 či právě k sociologii měst obecně. Téma by se zajisté dalo zpracovat dále do hloubky, bylo by možné se například podívat na to, jak možnosti kulturního vyžití hodnotili návštěvníci z odlišných sociálních poměrů. Dále by bylo možné komparovat kulturní život v různých lázeňských městech, která se liší svou velikostí, geografickou polohou či klientelou, nebo se více zaměřit na porovnání kulturního života v lázních v různých časových obdobích.

Seznam literatury

PRAMENY

I. kronika městyse Toušeně [online]. [cit. 2018-10-27] Dostupné z

https://www.laznetousen.cz/storage/1331066697_sb_tousenska_kronika_1836.pdf

BLÁHA, Arnošt Inocenc. *Sociologie*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1968.

BLAŽEK, Bohuslav. *Venkov, města, média*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. Studie (Sociologické nakladatelství).

DESAI, I. P. „Small Towns - Facts and Problems.” *The Economic Weekly*. 1964, 725-730

[online]. [cit. 2019-01-4]. Dostupné na

https://www.epw.in/system/files/pdf/1964_16/16/small_townsfacts_and_problems.pdf

Hudební rozhledy. Praha: Panorama, 1930, 13(16).

KAFKA, Josef. *Okolí Prahy*. Praha: Edvard Grégr, 1923.

KAREL IV. *Vita Caroli* [online]. [cit. 2018-10-27] Dostupné z

<http://www.rodon.cz/admin/files/ModuleKniha/30-Vlastni-zivotopis.pdf>

Máj. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1907, 5(38) [online]. [cit. 2019-12-03] Dostupné z

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:7991cba0-eb17-11e3-a012-005056825209?page=uuid:6ad1cf90-ec0a-11e3-97c9-001018b5eb5c>

MRKVA, Adolf. *Katalog československých lázní*. Praha: Balnea, 1970.

MUSIL, Jiří. *Sociologie soudobého města*. Praha: Svoboda, 1967. Sociologická knihnice (Svoboda).

PARK, Robert Ezra, Ernest Watson BURGESS, Roderick Duncan MCKENZIE a Louis WIRTH. *The city*. Chicago, Ill.: The University of Chicago Press, 1925.

PRÁŠEK, Justin. *Paměti městečka Toušeně*, 1908 [online]. [cit. 2018-11-22]. Dostupné z: <https://www.laznetousen.cz/storage/Kniha%20pameti%20mestecka%20Tousene%201907-1961.pdf>

PREININGER, VI. *Almanach léčebných míst, lázní a letních sídel českých*. Praha: Dr. Edv. Grégr, 1898 [online]. [cit. 2019-06-04]. Dostupné z http://www.eknihovna.maxzone.eu/almach_lecebnych_mist.html

PULKRÁBEK, Miloš. *Nádraží dějin: (paměti)*. Brandýs nad Labem - Stará Boleslav: Oblastní muzeum Praha-východ, 2014.

VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Velvet revolutions: an oral history of Czech society*. New York: Oxford University Press, 2016.

VANĚK, Miroslav a Přemysl HOUDA, ed. *Stríčky mozaiky: každodenní život české společnosti v období normalizace a transformace z pohledu orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2016.

Ženský svět: list paní a dívek českých. Praha: Ústř. spolek českých žen, 1927, 31(9). [online]. [cit. 2019-12-03] Dostupné z <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:2422cdc0-03ed-11e3-9584-001018b5eb5c?page=uuid:ad0fa9e0-0470-11e3-9584-001018b5eb5c>

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000.

FERENČUHOVÁ, Slavomíra. *Sociologie města 20. a 21. století*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2013. *Základy sociologie*.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. Praha: Portál, 2008.

ILLNER, Michal. *Sociologie města v Čechách na Moravě od Bláhy k Musilovi* [online]. [cit. 2019-01-17]. Dostupné z:

<http://www.antropoweb.cz/cs/michal-illner-sociologie-mesta-v-cechach-a-na-morave-od-blahy-k-musilovi>

JANÁK, Dušan. *Hodnoty a hodnocení v sociologii Inocence Arnošta Bláhy: studie z dějin klasické české sociologie*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009.

JANIŠOVÁ, Helena. *Zděnek Ullrich: příspěvek k dějinám československé sociologie let 1945-1949*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998.

KRÁLÍK, Jan. *Hudebníci v brandýském Polabí*. Brandýs nad Labem-Stará Boleslav: Město Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, 2008.

KRÁLÍK, Jan. *Lázně Toušeň: průvodce městysem, lázněmi a okolím*. Úřad městyse Lázně Toušeň: 2009.

KRÁLÍK, Jan. *Kolonáda v Lázních Toušeni*. Lázně Toušeň: Městys Lázně Toušeň ve spolupráci s Okrašlovacím spolkem, 2012.

KŘÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha: Libri, 2002.

LARGE, David Clay. *The grand spas of Central Europe: a history of intrigue, politics, art, and healing*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2015.

MERVART, Jan. *Kultura v karanténě: umělecké svazy a jejich konsolidace za rané normalizace*. Praha: NLN, s.r.o., Nakladatelství Lidové noviny, 2015. Knižnice Dějin a současnosti.

MITCHELL, J. Clyde. Theoretical Orientations in African Urban Studies. In: *The social anthropology of complex societies*. London: Tavistock Publications, 1966, (37-68), [online]. [cit. 2019-01-20]. Dostupné z <http://librarynet.zefat.ac.il/portal/NewDBInfo/CDROMs/Asa/04/4mitchel.pdf>

VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011.

YOUNGE, Gary. The view from Middletown: a typical US city that never did exist. In: *The Guardian* [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z <https://www.theguardian.com/membership/2016/oct/18/view-from-middletown-us-muncie-america-online>

AKADEMICKÉ PRÁCE

EIM, Josef. *Vývoj zdravotního systému v ČR*. 2008. Diplomová práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity.

FILIAROVÁ, Petra. *Znárodnění a konfiskace v letech 1945-1948 – činnost mimořádných lidových soudů v jednotlivých regionech*. 2010. Diplomová práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

KAFKOVÁ, Věra. *Československé odborové rekreace ROH v letech 1945 až 1989*. 2016. Diplomová práce. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.

KRAFTOVÁ, Ivana, Miloš CHARBUSKÝ a Martin ŠMÍD. „Vliv společenských změn na prosperitu českých lázní”. In: *Scientific papers of the University of Pardubice.* Pardubice: Univerzita Pardubice, 2008.

MARTÍNKOVÁ, Irena. Jak rozumět kalokagathii? Filozofické a sociokulturní aspekty kinantropologie [online]. Praha: Fakulta tělesné výchovy a sportu, Univerzita Karlova, 2010 [cit. 2019-02-13]. Dostupné z: <https://telesnakultura.upol.cz/pdfs/tek/2012/01/06.pdf>

MAXA, Ondřej. *Návrat starých značek jako fenomén ostalgie v České republice.* České Budějovice, 2013. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

PETRÁKOVÁ, Magdaléna. *Kultura v českých lázeňských městech – redefinice a aktualizace.* 2017. Diplomová práce. Filozofická fakulta, Masarykova univerzita.

STUDNIČKOVÁ, Adéla. *Postavení Slatinných lázní Toušeň ve vztahu k Nemocnici Na Bulovce.* 2018. Bakalářská práce. Vysoká škola hotelová v Praze 8, spol. s r. o.

ČLÁNKY V ČASOPISECH

Florián. Lázně Toušeň: úřad městyse Lázně Toušeň, 2012, (3) [online]. [cit. 2018-10-27]. Dostupné z: https://www.laznetousen.cz/storage/1342968811_sb_florian_7-9_2012.pdf

Florián. Lázně Toušeň: úřad městyse Lázně Toušeň, 2019, 9 (2). [online]. [cit. 2019-05-03]. https://www.laznetousen.cz/storage/Florian_1-2_2019.pdf

NEŠPOR, Zdeněk. „Zemřel Jiří Musil – osamělý běžec překračující hranice české sociologie.” In: *Sociologický časopis.* 2012, (5), 994-996.

SKOVAJSA, Marek. „Jiří Musil a sociální teorie.“ In: *Sociologický časopis.* 2012, (5): 1003-1008.

ILLNER, Michal. „Odešel Jiří Musil.” In: *Sociologický časopis*. 2012, (5): 990-993.

Toušeňský zpravodaj [online]. 2008 [cit. 2019-04-19]. Dostupné z:

https://www.laznetousen.cz/storage/1208973969_sb_zpravodaj_1_08.pdf

ANALYZOVANÉ DOKUMENTY

Městské obyvatelstvo v letech 1961-2001. Český statistický úřad [online]. [cit. 2019-01-03]

Dostupné z

https://www.czso.cz/csu/czso/4120-03-casova_rada_1961_2001-5__mestske_obyvatelstvo_v_letech_1961_2001_

Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2018. Český statistický úřad [online]. [cit.

2018-10-25] Dostupné z

<https://www.czso.cz/documents/10180/61546986/1300721803.pdf/bcb6d91b-626f-41fd-a705-3f7a49265b4d?version=1.0>

Počet obyvatel ve městech a městysech 1869-2006. Český statistický úřad [online]. [cit.

2019-01-03] Dostupné z

<https://www.czso.cz/documents/10180/20536396/13750705.pdf/585f28a3-4666-44a7-9461-608e6b41de65?version=1.0>

Rozvoj venkova ve středočeském kraji v letech 2000 až 2006. Český statistický úřad [online].

2007 [cit. 2019-02-26]. Dostupné z

<https://www.czso.cz/documents/10180/20536524/13211007.pdf/31717c82-06a9-4843-a6c1-190a62bcea6b?version=1.0>

WEBOVÉ STRÁNKY

BALMED Praha, s.p. [online]. [cit. 2019-05-16]. Dostupné z: <http://www.balmed.cz/>

Slatinné Lázně Toušeň [online]. [cit. 2019-05-18] Dostupné z <http://www.slatinnelaznetousen.cz/>

Agora. In: *Arts Lexikon* [online]. [cit. 2019-01-31] Dostupné na <http://www.artslexikon.cz/index.php?title=Agora>

Městys. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2019-04-19]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Městys>

Middletown. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Middletown>

Fenomén Priessnitz [online]. [cit. 2019-02-14] Dostupné z <http://www.priessnitz.cz/cz/fenomen-priessnitz/>

Lázně. In: *Retro* [televizní pořad]. ČT 16.4.2011. Dostupné z <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/211411000360016/>

Lázně Toušeň. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2019-06-03]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Lázně_Toušeň

Robert S. Lynd and Helen Merral Lynd, Middletown: A Study in American Culture [online]. [cit. 2019-02-04]. Dostupné z <http://videri.wikidot.com/middletownlynd>

Ekologie sociální. In: *Sociologická encyklopedie* [online]. [cit. 2019-01-17]. Dostupné z https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Ekologie_soci%C3%A1ln%C3%AD

Představení společnosti Pragokonzert Bohemia [online]. [cit. 2019-01-14]. Dostupné z: <http://www.graddo.com/index.php?id=132>

Lázně Toušeň vás vrátí do formy. [online]. [cit. 2018-10-28]. Dostupné z <http://bulovka.cz/lazne-tousen-vas-vrati-do-formy/>

Šebrleho vzali hadicí. In: *Blesk.cz* [online]. 11.10.2002 [cit. 2019-05-19]. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/sport-formule-1/11990/sebrleho-vzali-hadici.html>

Zastaveníčko. In: *Cojeco*. [online]. [cit. 2019-02-14] Dostupné z http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&s_lang=&id_desc=107977&title=zastaven%ED%E8ko

Výroční zpráva 2017 Nemocnice Na Bulovce. Nemocnice Na Bulovce [online]. [cit. 2019-06-03]. Dostupné z: http://bulovka.cz/wp-content/uploads/2018/07/2018_04_08_VZ_2017_komp.pdf

Zuzana (biblická postava). In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2019-02-03]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Zuzana_\(biblická_postava\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Zuzana_(biblick%C3%A1_postava))

Železniční trať Čelákovice–Neratovice. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2019-06-02]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Železniční_trať_Čelákovice–Neratovice](https://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%9Aelezni%C3%A7n%C3%AD_tra%C5%A7_%C4%8Cel%C3%A1kovice%E2%80%93Neratovice)

ROZHOVORY

Rozhovor s H. Němečkovou, M.H., L.K. a K.K. vedla Olga Hrahaňová dne 9.3.2019.

Rozhovor s J. Králíkem vedla Olga Hrahaňová dne 3.11.2018.

Rozhovor s O.H. vedla Olga Hrahaňová dne 21.7.2018.

Rozhovor s O. Jirákovou vedla Olga Hrahaňová dne 1.9.2018.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Heraldický znak Toušeně

Příloha č. 2: Vlajka Toušeně

Příloha č. 3: Článek o Toušeni v almanachu *Máj*

Příloha č. 4: Lázeňský park v roce 1908 (kolorovaná dobová pohlednice)

Příloha č. 5: Logo lázní od Alberta Jonáše

Příloha č. 6: Inzerát na Lázně Toušeň v *Časopisu lékařů českých* z roku 1940

Příloha č. 7: Fotografie MUDr. Jiráka a sestřiček před kolonádou kolem roku 1970

Příloha č. 8: Zuzanka

Příloha č. 9: Nádraží vyzdobené ku příležitosti příjezdu Karla I. a Zity (dobová pohlednice)

Příloha č. 10: Ceník lázeňské péče z roku 1970

Příloha č. 11: Kulturní program z roku 1986

Příloha č. 12: Studentská kapela narátorky O.H. se sportovci Imrichem Bugárem a Helenou Fibingerovou

Příloha č. 13: Vývoj počtu pacientů v lázních mezi lety 2006 - 2016

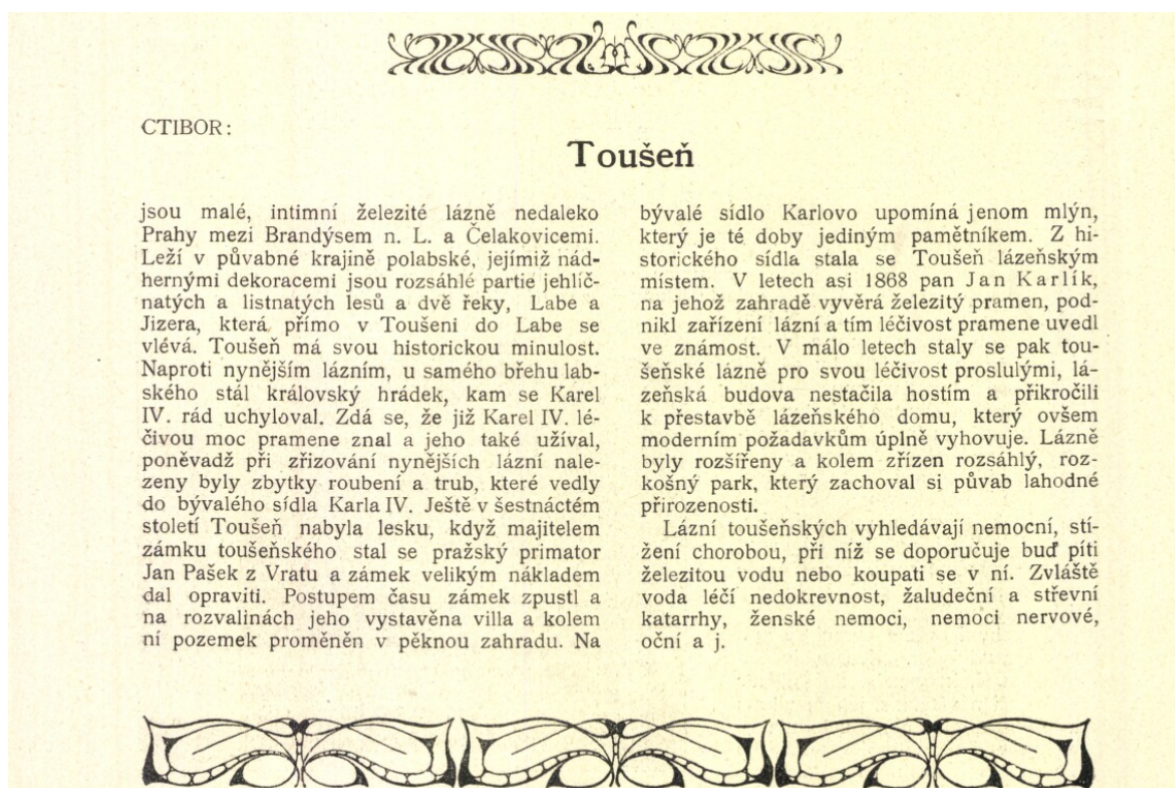
Přílohy

Příloha č. 1 Heraldický znak Toušeně

Příloha č. 2 Vlajka Toušeně

Příloha č. 3 Článek o Toušeni v almanachu *Máj*

Příloha č. 4 Lázeňský park v roce 1908 (kolorovaná dobová pohlednice)

Příloha č. 5 Logo lázní od Alberta Jonáše

na mořem.
Ideální středisko vybrané společnosti. Křišťalový horský vzduch. Lesní samota. Moderní pohodlný hotel. Přírodní koupání, sluneční lázně, tenis, jehličnaté lesy. Krásné výlety do půvabného horáckého okolí.

97

Prvotřídní kuchyně i pro diabetiky.

léčba, elektroléčba, sluneční lázně.
Indikace: rheumatismus, dna, choroby nervové, ženské, poruchy, výměny látek, chudokrevnost, blednička, rekonvalescence a doléčení.

99

Alkalická stolní voda VÁCLAVKA. **Sezona: 1. květen — 1. říjen.**

LÁZNĚ LETINY

NEJLEPŠÍ SLATINA V ZÁP. ČECHÁCH
KOMPLETNÍ VODOLÉČBA —
UHLIČITÉ LÁZNĚ UMĚLÉ —
ELEKTROLÉČBA —

110

Lázeňský lékař MUDr. KAREL ŠIMEK.

LÁZNĚ TOUŠEŇ

osvědčené slatinné, uhličitě, jodové, železitě a elektrické lázně. • Indikace: rheumatismus kloubů a svalstva, dna, exudáty, různé neuralgie, ischias, nemoci ženské, čivní, srdce, stavy po trombose etc.

Letní sezona: 1. květen — 30. září.
Zimní sezona: 1. listopad — 30. březen.

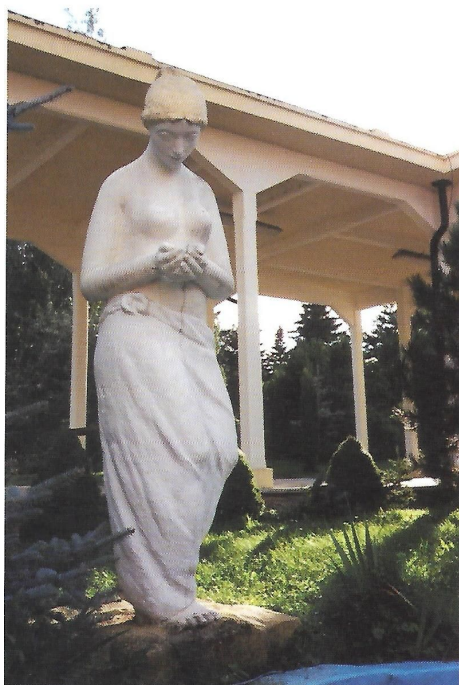
106

S P I. **PODĚBRADSKÁ ZŘÍDELNÍ SŮL V PRÁŠKU**
(Sal poděbradensis simplex)

Příloha č. 6 Inzerát na Lázně Toušeň v *Časopisu lékařů českých* z roku 1940

Příloha č. 7 Fotografie MUDr. Jiráka a sestřiček před kolonádou kolem roku 1970

Příloha č. 8 Zuzanka

Příloha č. 9 Nádraží vyzdobené ku příležitosti příjezdu Karla I. a Zity (dobová pohlednice)

Vybraný účastník připlatí na poukaz na lázeňskou péči, pokud nemá chorobu označenou v indikačním seznamu (x) a pokud není ověřena LPK

na dobu 28 dní			
s nástupním dnem	Kčs	s nástupním dnem	Kčs
1. 1. až 17. 4. včetně	140,-	15. 5. až 3. 9. včetně	280,-
18. 4.	145,-	4. 9.	275,-
19. 4.	150,-	5. 9.	270,-
20. 4.	155,-	6. 9.	265,-
21. 4.	160,-	7. 9.	260,-
22. 4.	165,-	8. 9.	255,-
23. 4.	170,-	9. 9.	250,-
24. 4.	175,-	10. 9.	245,-
25. 4.	180,-	11. 9.	240,-
26. 4.	185,-	12. 9.	235,-
27. 4.	190,-	13. 9.	230,-
28. 4.	195,-	14. 9.	225,-
29. 4.	200,-	15. 9.	220,-
30. 4.	205,-	16. 9.	215,-
1. 5.	210,-	17. 9.	210,-
2. 5.	215,-	18. 9.	205,-
3. 5.	220,-	19. 9.	200,-
4. 5.	225,-	20. 9.	195,-
5. 5.	230,-	21. 9.	190,-
6. 5.	235,-	22. 9.	185,-
7. 5.	240,-	23. 9.	180,-
8. 5.	245,-	24. 9.	175,-
9. 5.	250,-	25. 9.	170,-
10. 5.	255,-	26. 9.	165,-
11. 5.	260,-	27. 9.	160,-
12. 5.	265,-	28. 9.	155,-
13. 5.	270,-	29. 9.	150,-
14. 5.	275,-	30. 9.	145,-
		1. 10. až 31. 12. včetně	140,-

Československé státní lázně Toušeň

vás zvou na tyto pořady v 1 pololetí 1986

	12.3.	19.30	Křeslo pro hosta - Dana a Emil Zátopkovi
	17.3.	19.30	Zábavný pořad - skupina " Mydláři " - <i>rodinná</i>
	21.3.	19.30	Koncert - Pražské akordeonové kvarteto - <i>rod. Skopal</i>
	23.3.	19.30	Večer s Miroslavem Horníčkem - <i>malá skupina</i>
	24.3.	19.30	Koncert - Nár.um.Václav Zítek, zpěv prof.Jiří Pokorný, klavír
	7.4.	19.30	" Čapkovy povídky " um.přednes člen Městských divadel pražských Roman Hemala
	11.4.	19.30	Zábavný pořad - zpívá Jiří Štědroň humor a slovem provází Oto Kinský
	14.4.	19.30	Koncert - Nár.um.Eduard Haken - Václav Loskot
28.4.	28.4.	19.30	Koncert - Vl.Mlejnková, V.Pochman, M.Marešová
	1.5.	19.30	Slavnostní koncert - Nár.um.Václav Zítek - zpěv Eva Děpoltová - zpěv, prof.Jiří Pokorný - klavír
	5.5.	19.30	Koncert - Panochovo kvarteto
	11.5.	19.30	Koncert - Nár.um.Josef SUK - housle Josef Hála - klavír
	23.5.	19.30	Zábavný pořad - <i>jistě určitě</i>
	26.5.	19.30	Koncert - Nár.um.Karel Berman - zpěv prof.Přemysl Charvát - klavír
	9.6.	19.30	Slavnostní koncert - Čeněk Pavlík - housle Ivan Klánský - klavír
16.6	18.6.	19.30	Koncert - Nové pražské trio

Každý čtvrtek od 19.30 - 22.00 hod. k poslechu i k tanci hraje
Instrumentální skupina Jiřího Horáčka

Změna pořadí vyhrazena

P. J. S.
CS. STÁTNÍ LÁZNĚ TOUŠEŇ
Láz. organizace Poděbrady
Jana Frajťová
kult.referentka

Příloha č. 12 Studentská kapela narátorky O.H. se sportovci Imrichem Bugárem a Helenou Fibingerovou

Rok	Počet lůžek	Počet pacientů celkem	Pacienti s komplexní péčí	Pacienti s příspěvkovou péčí	Samoplátcí	Celkový počet procedur
2006	80	1 554	401	505	648	-
2007	80	1 714	444	526	744	-
2008	80	NENÍ EVIDOVÁNO				
2009	80	NENÍ EVIDOVÁNO				
2010	80	NENÍ EVIDOVÁNO				
2011	80	1 547	277	513	741	76 056
2012	80	1 415	320	394	701	62 019
2013	80	1 342	?	?	?	43 595
2014	80	1 541	224	209	1 108	52 150
2015	80	1 610	299	110	1 201	56 279
2016	80	1 730	?	?	?	<50 000

Zdroj: Výroční zprávy Nemocnice Na Bulovce 2006–2016.

Příloha č. 13 Vývoj počtu pacientů v lázních mezi lety 2006 - 2016